

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA
RANDERS AMT

HISTORISK AARBOG

UDGIVET AF

RANDERS
C. J. Rye's Bogtrykkeri
1951

UDGIVET AF
RANDERS AMTS HISTORISKE SAMFUND
UNDER MEDVIRKEN AF
RANDERS MUSEUMS HISTORISKE
AFDELING

AARBOG

UDGIVET AF

RANDERS AMTS HISTORISKE
SAMFUND

1951

RANDERS
C. J. Rye's Bogtrykkeri
1951

REDAKTIONSUDVALG:
PROVST VAGN RIISAGER
OVERBIBLIOTEKAR CHR. BERTHELSEN
GAARDEJER AAGE SØRENSEN

HOVEDGAARDEN KVOTTRUP HEM SOGN . ONSILD HERRED

Af Arkivar N. P. Gleerup, Randers.

Paa Niels Ebbesens Tid eller, nærmere bestemt, i det Herrens Aar 1334 sabb. post diem corporis (28. Maj) var der til Onsild Herreds Ting, der maaske allerede da holdtes ved Skjellerup Kirke, stævnet en Kreds af Egnens bedste Mænd, Præster og Adel. Gejstligheden var repræsenteret af den Gerlev Præst, hvis Navn i det gulnede Dokument, der blev skrevet ved denne Lejlighed, maa læses som Esge, samt af Præsten fra Hem (Høøm) ved Navn Hr. Palne. De øvrige Forseglere var Mænd fra Omegnens større Gaarde, og Dokumentets Indhold drejer sig om, at en Mand i Skrødstrup, Anders Jonsen af Peder Brun fra Landsbyen Hov faar tilskødet Ejendomme i Hem.

Naar jeg lader dette ældgamle paa Latin skrevne Brev, der endnu opbevares i Rigsarkivet, danne Indledning til nærværende Afhandling, da er det, fordi Brevet — mig bekendt — indeholder de ældste bevarede Oplysninger om det Sogn og den Egn af Landet, hvorom der i det følgende skal fortælles.

Hem By maa være Sognets ældste Bebyggelse, og Oprindelsen til Navnet, der jo ogsaa kendes andetsteds fra her i Jylland, er sikkert det urgamle danske Ord heim eller hem (Hjem), der her er bevaret uændret, men langt oftere

skjuler sig i Endelsen »um« i mange af vore Landsbynavne: Haslum, Værum o. s. v., saaledes f. Eks. Værum oprindelig Værhem. Kvotrup og Skrødstrup er, efter Navnebygningen at dømme, derimod Udflyttere, Torper af yngre Dato. Kvotrup har formentlig alle Dage været en Enestegaard, (d. v. s. Eens-Tækæ, Eenmands Tægt), hvis Beboere søgte til Kirken i Hem.

Hvor gammel er Gaarden Kvotrup? Ingen kan svare paa det bestemt, men den har uden Tvivl været til i flere Hundrede Aar, før den dukker op i bevarede Dokumenter fra sidste Halvdel af det 15. Aarhundrede, beboet af en Mand ved Navn Jep Poulsen, velbyrdig, altsaa af Adel var han omend af de lavedelige Ætter. Noget Familienavn førte Slægten, der boede paa Kvotrup i flere Generationer, dog ikke, og det er bl. a. derfor noget vanskeligt at bringe vor Jep og især hans Forfædre paa Plads i Adels Historie. I Gaardens ældste Tid har man kunnet sejle til den, dengang Kastbjergaaens Dal nærmest havde Karakteren af en Fjord, hvori Gaardene paa de endnu bevarede Voldsteder »Ulholm« og »Ovsgaard« laa paa Holme helt omfyldt af Vand. Der er ved Tørvegravning fundet forskellige Skibsredskaber, og i Hem By lever stadig Sagn om en »Skibsgyde« og om Sejlads til og fra »Kaasdammen«.

Som omtalt i min Afhandling om Hvidsten Hovgaard¹ førte den derboende samtidige Anders Benderup og Jep Poulsen i Kvotrup samme Vaabenmærke, nemlig det saare enkle, et paa langs af Sort og Sølv delt Skjold, og man er derfor ogsaa mest tilbøjelig til at regne Jep Poulsen og Familie i øvrigt til Benderup-Slægten. At de to Mænd Anders og Jep som Naboer med det samme Vaabenmærke ikke skulde have været i Slægt med hinanden, lyder utroligt — omend det ikke er umuligt — men de Forskere, og da navnlig Thiset, der især har gransket heri, har ikke

¹ Fra Randers Amt 1933, Side 23.

Den vestligste af de gamle Kvotrup-Gaarde.

Foto 1936.

kunnet finde Grundlag for Slægtskab. Saa meget mere mærkeligt er dette, som begge Slægter synes at have hørt hjemme i Himmersyssel, Anders Benderup med Oprindelse i Gislum Herred og Jep Poulsen som Sønnesøn af Jep Jensen til Tustrup (Frær Sogn) i Hellum Herred.

I Aksel Urnes Ahnetavle: Viffert Seefeldts 32 Ahner kaldes Jep Poulsen for Jep Tordsen til Qvortrup, hvis Fader skal have været Tord Jepsen Benderup af Hvidstengaard, men dette kan ikke være rigtigt, da baade Jep Poulsen i Kvotrup og Anders Benderup i Hvidsten helt igennem er dokumentfaste Personer².

Anno 1468 finder vi i en Afskrift af et Dokument fra Havnø Godsarkiv³ nævnt to Væbnere Jep og Peder Poulsen i Følge med flere Mænd af Adel fra Ommersyssel, men da der ikke findes Aftryk af deres Segl, lader det sig ikke med Vished afgøre, om den første af disse to er Jep Poulsen fra Kvotrup, hvilket ellers lyder troligt nok. I et

² Jydske Samlinger 6 IV, Side 211 og Adelsaarbogen V.

³ Repertorium 11. Jan. 1468.

Tingsvidne⁴ derimod af ³⁰/₁₀₀ 1483 træffer vi paa Gerlev Herredsting »Jep Powel af Korthrop webner«, al Tvivl er udelukket, og vi faar nu videre se, hvad de bevarede Dokumenter eller Afskrifter heraf kan berette om ham.

Et Brev fra 4. April 1488⁵, der nu kun findes i Afskrift, lyder saaledes, idet vor Tids Sprogbrug for en Del er benyttet:

»Vi Hans Konge tillader, at Jeip Poulssz i Kortorp maa have til evig Tid dette Gods: Kortorp gard og 4 Gaarde i Dierby og 1 i Asferri, 1 i Farrop, 1 i Ørrild og et øde »bygge«, som hedder Allistorp, saa frit som andre Riddere og Svende har deres rette Arvegods i Danmark. Hvilket Gods Jeip Poulssz sagde at være kommet af fri Mænds Gods, og hans Husfrues Fader for hans Sygdoms Skyld »forthingede« forskrevne Gods at give Kronen deraf aarlig 2 lødige Mk. Derfor skødede Jeip Poulssz os 2 Gaarde, 1 i Tørslev, som Michell Perssz paa boer og skylder 4 Ørte Korn, 2 Pd. Smør, 2 Høns, 1 Gaas og 4 Skill. til Gerningspenge, den anden Gaard, som Micheld Skredher i boer, skyldende aarlig 2 Ørte Korn, 2 Høns, 1 Gaas og 3 Skill. Gerningspenge. Thi forbyde vi o. s. v.« Datum in castro nostro Schanderborch die Ambrosii nostro sub secreto.

Ad relacionem Dn. Erici Otssz M.

Samme Dag har Jep Poulsen givet Kongen Skøde paa de to nævnte Gaarde, »hvilke Gaarde mig til Arv er paa-komne med min Hustrue Marine Nielszzdatther. Afvindes Gaarden hans Naade, tilbinder jeg mig at vedlægge hans Naade saa godt Gods igen og saa vel »beleyligt« inden $\frac{1}{2}$ Aar derefter. Medb. af flere gode Mænd. Hr. Erich Otssz R. af Bjørnholm⁶ og Oluff Friis Hovedsmand

⁴ Repertorium 30. Juni 1483.

⁵ Repertorium.

⁶ Hr. Erik Ottesen Rosenkrantz af Bjørnholm (nu Høgholm) var Rigets Hofmester, i øvrigt ligesom Faderen, Hr. Otte Nielsen, før ham. Fremdeles var han en Tid Kongens Foged i Randers.

paa Kalø⁷«. Givet paa Schanderborch Ambrosii Dag.

Men før vi kommer nærmere ind paa Indholdet af disse 2 Breve, maa det nævnes, at en Jep Poulsen, Væbner af »Deggerby« (Dyrby) sammen med en Svoger Anders Christensen (Glob?), der ligeledes skriver sig af Dyrby, i 1467 skænker Gods i Elso og Jørsby paa Mors til Dueholm Kloster, og det anføres udtrykkeligt, at de har »fanget« dette Gods med deres Hustruer⁸. Fremdeles nævnes 1469 de samme to Mænd til Gaarden i Dyrby⁹.

Er det nu den samme Jep Poulsen, der optræder i 1467 og 1469 af Dyrby, i 1468 uden Angivelse af Bopæl, og i 1483 bor i Kvotrup? Efter alt at dømme, ja.

I Dyrby Hovgaard Syd for Kvotrup paa den modsatte Side af Kastbjærgaaens Dal boede ved samme Tid en Slægt, der levede under samme Vilkaar som Naboen paa Kvotrup, d. v. s. den førte adeligt Vaaben, og de to Gaardes Hartkorn har været af samme Størrelse, og begge havde noget Bøndergods i Værg. Her i Dyrby-Gaarden træffer vi da i et Dokument af $\frac{2}{8}$ 1401 en Jacobus Nicless de Dygherby (Jep Nielsen af Dyrby), hvis Segl eller Vaabenmærke desværre ikke findes, og stort nytter det ikke, at man i det nedenfor nævnte Brev af 1430 har Efterfølgerne — hans Søn Niels Jepsens — Segl i Behold, da det ikke tydeligt viser Vaabentegningen og derfor er opført blandt Thisets: Ubestemmelige Skjoldemærker (M 68).

Dyrby-Slægten er foreløbig husvild i Adelen Historie.

⁷ Oluf Friis omtales ret ofte her paa Egnen i Tiden omkring 1500. Han ejede bl. a. Gjessinggaard (hans Mor Mette Lykke var l' Gang gift med Otte Bøjstrup i Tvede). Selv førte han samme Vaaben som Lange'rne, 3. Roser. Ogsaa Oluf Friis nævnes som Foged i Randers (1497).

⁸ Dueholms Diplomatarium, Side 10.

⁹ Danske Magasin VI, Side 54 og 55. Dyrby er oprindelig Digherby (af »diger«, tyk, stor) og har saaledes ikke noget med Ordet Dyr at gøre.

Men videre i Familieskabet ses det, at Jep Nielsen og Jep Hegedal i Kjellerup var Svogre, idet Jep Hegedal efter et Dokument fra 1430¹⁰ var gift med en Søster til Dyrby-Manden. Fremdeles var — som Dokumentet af 1488 siger det — Jep Poulsen i Kvotrup gift med Maren Nielsdatter, en Datter af Jep Nielsens Søn Niels Jepsen i Dyrby Hovgaard, og vi forstaar da bedre, hvorfor vi i 1467 og 1469 finder Væbneren Jep Poulsen nævnt af »Deggerby«, det vil sige Dyrby, i øvrigt begge Gange sammen med den nævnte — ellers ganske ukendte — Anders Christensen, der var gift med en anden Datter af Niels Jepsen, Else.

Efter Ordlyden i det nævnte Brev af $\frac{3}{4}$ 1488 kan man jo kun komme til det Resultat, at de deri nævnte Ejendomme, altsaa ogsaa Kvotrupgaard, gennem Giftermaal med Maren Nielsdatter fra Dyrbygaard er kommet i Jep Poulsens Besiddelse, at Niels Jepsen med andre Ord i sin Tid har ejet begge Gaarde. Herom vides dog intet nærmere.

Der var imidlertid den Hage ved Sagen, at der paa det arvede Gods hvilede en aarlig Afgift af 2 lødige Mark¹¹ — en ikke ringe Sum i de Tider — til Kongen, idet Niels Jepsen (i Dyrby) paa Grund af Sygdom »forthingede«, det vil sige var gaaet ind paa at betale sig fra visse paa det fri Gods hvilende Forpligtelser (Krigstjeneste), hvilket var en meget farlig Sag, da Godset derved blev ufrit, eller, som det ogsaa hed »skuret i Fald«.

Nu har vi imidlertid set, at Jep Poulsen i Kvotrup af Kong Hans igen faar de nævnte Ejendomme ophøjet til frit Gods, »saa frit som andre Riddere og Svende har deres rette Arvegods i Danmark«, vel at mærke paa den Betingelse, at han tilskøder Kongen 2 Gaarde, men slipper til Gengæld af med den aarlige Afgift.

¹⁰ Repertorium ¹⁴/₂ 1430, hvori Jep Hegedal kalder Jep Nielsens Søn Niels »Jeipsøn af Dyærby« for sin Søstersøn.

¹¹ En lødig Mark vil altsaa sige af ren, ublandet 16-lødigt Sølv, Vægt 215 gr.

Aaret efter, i 1489, afsiger Landstinget en Dom i en Trætte mellem Jep Poulsen i Kvotrup paa den ene og de to Mænd Jes Michelsen og Mickel Jepsen paa den anden Side, en Trætte, der netop drejer sig om den »Tyngsel«, der i sin Tid var blevet lagt paa Godset, idet Jep Poulsen nu vilde have sine Medarvinger til at betale en Del af denne »Tyngsel«, den aarlige Afgift af de 2 Mark, han gennem mange Aar havde betalt for »dennem alle«.

Denne Landstings-Dom — som den findes trykt — afviger paa et Par Punkter fra det anførte Dokument fra $\frac{1}{4}$ 1488, hvorefter Godset igen gøres frit, et Dokument, der som nævnt kun findes i Afskrift, og Afskrivningsfejl kan derfor tænkes. Det ser nemlig efter Landstingsdommen ud til, at det har været Niels Jepsens Far, Jep Nielsen, der »forthingede« Godset i sin Tid, ligesom der samme Sted nævnes en Afgift paa 4 i Stedet for 2 Mark¹².

De to Medarvinger gjorde gældende, at Jep Poulsen ikke havde noget at kræve, da han havde faaet fuld Vederlag i Gods for de nævnte aarlige Udlæg, hvortil Jep Poulsen sagde »Nej, han det ej havde.« Derpaa gave de »dennem« i Rette paa begge Sider. Og Landstinget afsagde da dernæst saalydende Dom, at kan det bevislig findes i Sandhed, at Jep Poulsen har fanget fuld Vederlag i Gods for fornævnte »Tyngsel« og Udgift, da bør »hannem der at arves med, haver han ej fanget der Vederlag for, da bør dennem at gøre hannem Vederlag, hver af dennem, som han haver fanget i Godset til«.

Desværre faar vi ikke Resten af denne Historie, om Arvingerne derefter er kommet til Forstaaelse. Med Hensyn til de to nævnte Medarvinger, da kan disse ikke med fuld Vished efterspores. Der levede imidlertid ved samme Tid en »Michel Jeibssz i Rogby (Raaby) webner«¹³, der

¹² C. Testrup: Relation om Tingene.

¹³ Repertorium $\frac{7}{7}$ 1477.

udmærket kan være den ene af de to. Den anden er vanskeligere at finde, da der er to samtidige Væbnere ved Navn Jes Michelsen, den ene nævnes 1469 af Hastrup¹⁴, medens den anden Jes Michelsen i 1486 hører hjemme i Blenstrup, da han den 3. Juli var med Jørgen Krumpen paa Aistrup Mark. Endnu en tredie Jes Michelsen nævnes $2\frac{3}{4}$ 1493 i Norup, men han var vistnok ikke Væbner¹⁵.

En anden ligesaa mærkelig og enestaaende Sag havde Jep Poulsen for, da han en skønne Dag i 1490 mødte paa Onsild Herredsting i Anledning af, at en Dreng (Karl), tjenende Lars Lunov paa Kollerup, var druknet ved Onsild Bro. Jep Poulsen var Brofoged her paa Kongens Vegne og skulde saaledes sørge for, at Broen var i Orden. 24 Dannemænd stod da frem paa Tinget og vidnede, at den samme Dag, den Dreng druknede ved Onsild Bro, var Broen »fuldfærdiget i alle Maader imellem begge Ender med Stæg og med Rende-Træer og med Pæle, saa at hende stod ingen Straf paa i nogen Maader«, fremdeles havde en stor Del af de 24 Mænd hørt og spurgt paa Aastedet, at baade den velbyrdige Jep Henriksen i Assens og den ligeledes velbyrdige Fru Ingeborg, Munk Jensens Husfrue af Visborggaard, var kørt uskadt over Broen med deres Svende og Folk paa den Tid, Drengen druknede. Og videre, at hvo som skulde holde Broen ved Magt paa vor naadige Herre Kongens Vegne »bør fri og angerløs at være for for^{n^{te}} Sag i alle Maader, helst fordi, at den for^{n^{te}} Dreng mistede ej sit Liv for for^{n^{te}} Broes Forsømmelse i nogen Maade.«¹⁶

Vi vil nu et Øjeblik forlade denne Side af Sagen og begive os op til Kirken i Hem, hvortil ogsaa Kvotrup-Beboerne gennem Aarhundreder har søgt hen baade i Sorg

¹⁴ Danske Magasin VI, Side 54 og 55.

¹⁵ Repertorium nævnte Dato.

¹⁶ C. Testrup: Relation om Tingene.

Stedet, hvor den gamle Onsild Bro førte over Skalsaa. Set mod Vest.

Foto 1947.

og Glæde. Vort Ærinde denne Gang bestaar i at se den skønne forgyldte Sølv-Alterkalk, der maa være skænket til Kirken paa Jep Poulsens Tid og maaske netop skænket af ham og hans Hustru, saaledes som det ofte Landet over var Skik og Brug blandt Adelspersoner, at de skænkede Inventar til deres Sognekirke. Det er nu henved 15 Aar siden, at jeg frydede mig over at se dette smukke Stykke og tog et Aftryk af Indskriften derpaa, en Indskrift, hvis gamle Munkebogstaver godt nok fører Beskueren 500 Aar tilbage i Tiden. Indskriften er paa Latin og læses saaledes:

»Johannes Harthbo cum consorte sua Marina fecerunt hoc vas fieri«, eller oversat: »Johannes (Jens) Harbo med sin Ægtefælle Maren skænkede denne Kalk.«

Jeg har grublet meget over, hvem de ædle Givere kan have været og da navnlig om og hvorledes, de kan sættes i sandsynlig Forbindelse med Kvotrup-Gaarden og dens Ejere. Det er noget vanskeligt, da en Jens Harbo ikke kendes som Kvotrups Ejer, medens derimod Ægtefællens Navn jo udmærket stemmer med Navnet paa Jep Poulsens Hustru,

Maren Nielsdatter. Nu er det jo ikke absolut givet, at Alterkalken er skænket af Kvotrups Ejer. Der var paa den Tid, hvorom her er Tale, en Væbner Jens Pedersen, »som kaldes Harbo«, hjemmehørende i L. Torup i Ulbjærg Sogn, Rinds Herred, hvilket jo er et Stykke Vej fra vor Skueplads, men han er i Aaret 1482 paa Færde i Nabolaget, da han skøder en Gaard og et Bol i Veddum (Hindsted H.) til Hr. Jens Madsen, Ridder af Visborg¹⁷. Et Par Væbnere fra Omegnen af Kvotrup, den før nævnte Jep Henriksen i Assens og Lage Keldsen (Ferke) fra Stangerum, er til Stede som Vidner. Der er jo en Mulighed for, at denne Jens Harbo fra Lille Torup hører sammen med Navnet paa Kalken, at han paa en eller anden Maade har haft Tilknytning til Hem Kirke, hvortil Kalken vel i sin Tid maa være skænket, skønt det ikke staar skrevet paa den, men Kilderne fra disse Tider rinder ak saa sparsomt, at det vel alle Dage vil blive en uløst Gaade, hvem Giverne har været, og hvor de hørte hen. En mere tilfældig Oplysning kan maaske engang klare Sagen.

Tilbage til Jep Poulsen i Kvotrup. Fra Slutningen af Kong Hans' Regeringstid har man et Register »paa thet Folk, som udskreffues Anno 1511«, her er Jep Poulsen med, taxeret til at stille 1 Mand¹⁸. Samme Styrke skal Naboen Christoffer Kruse i Kjellerup møde med, altsaa har de to Ejendomme Kvotrup og Kjellerup og de to Ejere været lige stillet, men Dyrbygaard eller dens Ejer findes ikke i Fortegnelsen. Det er det sidste, der høres om Jep Poulsen, og han maa snart efter være død.

Stamtavlen i Adelsaarbogen omtaler som hans Broder den Vogn Poulsen, der i 1496 sammen med Per Benderup m. fl. som Vidne satte Segl under et Skøde fra Christen

¹⁷ Repertorium ¹⁸/₄ 1482. Samme Sted ²¹/₁₁ 1492 nævnes Jes Harbo i Lille Torup som Vidne under et Skøde paa en Gaard i Lystrup (Gerlev Herred).

¹⁸ Danske Magasin IIII, 2' Bind, Side 298.

Berrigh (Berg) i Nørrelø til Mourids Nielsen i Aagaard. Samme Vogn Poulsens Søn, Poul Vognsen skrev sig i 1546 til Støttrup i Gislum Herred, hvilken Ejendom Faderen troligt nok ogsaa har ejet. Sporene fører stadig i Retning af Himmersyssel.

I sit Ægteskab med den alt nævnte Maren Nielsdatter fra Dyrbygaard havde Jep Poulsen (igen med Adelsaarbogen som Kilde) 3 Børn, hvoraf de to, Poul Jepsen samt Datteren Inger i Suldrup kun flygtigt skal omtales, medens Nr. 3, Sønnen Mourids Jepsen, som den, der førte Slægten paa Kvotrup videre, staar os nærmere. Desværre er Kilderne med Oplysninger om ham meget karrige. Det ses, at han i 1525, ligesom Faderen i 1511, takseres til at stille 1 Skytte til Krigstjeneste, fremdeles faar han $\frac{1}{4}$ 1531 Skøde af en ganske ukendt Adelsmand Laurids Christensen paa en Gaard i Handest. Pergamentsbrevet findes endnu i Rigsarkivet, men Laurids Christensens Segl under det er desværre — ligesom Dyrby-Slægten — utydeligt og af Thiset derfor i sin Tid ogsaa anbragt i Rubrikken: Ubestemmelige Skjoldemærker (M 46); kedeligt nok, da Mærket i Seglet i dette Tilfælde er den eneste Nøgle til Bestemmelse af Slægten. Brevet, der vist ikke før er trykt, begynder saaledes:

»Alle mendt (Mænd) thette breff syer (ser) eller hør lesse kongiøer jeg Lawris Chresthenssz ffor alle met thette mitt obne breff tes haffuer soldt ock skøtt, seller, skødher ock nw stragis (straks) affhændder ffraa mæg ock mynæ arffwynghe ock til Mowrittz Jebssz i Korttrvp vebner ock til hans arffuinghe til æuindelig adt eye en aff mine gaarde i Nørhald herrit leggendis i Hanlest (Handest), som Søffren Thamessz nw vttig boffuer (bor) met ager och ængy, skoff . . . .«

Ogsaa gennem Giftermaal forøgede Mourids Jepsen sine Besiddelser. Ægtefællen hed Else Steen Knudsdatter, og

hun hørte hjemme paa Skovbygaard i Framlev Herred. Denne Ejendom kom derved i Mourids Jepsens Besiddelse, hvor den forblev, indtil hans Søn Niels i 1575 mageskiftede den til Kronen.

De to Slægter, der saaledes forenedes, var hinanden ganske jævnbyrdige i Stand og Levevilkaar. Den faatallige og lidet kendte Slægt Steen, der saaledes kommer ind i Kvotrup-Historien, førte som Mærke i Skjoldet en Ibskal (Muslingeskal) ganske som den sjællandske Familie Jernskæg, og Steen-Slægten ejede i flere Led foruden Skovbygaard fremdeles Hovedstrup (nu Rodtenseje) i Hads Herred. En Slægtning, Erik Steen (Elses Farbror), er Medforsegler under det foran nævnte Skøde af $\frac{1}{4}$ 1531, han skrives til Taastrup, der vel maa være Taastrup i Harlev Sogn, men alt omkring 1600 var Slægtens Livskraft brudt, dens sidste Mand lagdes i Graven og Slægtens Vaaben med ham.

Mourids Jepsens Dødsaar kendes ikke bestemt, men maa ligge omkring 1540. Det maa fremdeles være hans Enke Else Steensdatter, der uden Angivelse af Opholdssted i 1543 nævnes under Aarhus Stift i Adelen's Taksering til 20de Penning Skatten, hvor hun er ansat til 3 Daler¹⁹, men snart efter maa hun imidlertid være død, da vi i 1546 finder hendes Børn i Proces med deres Svoger Torlof Bildt til Hassinggaard (Kjær Herred) gift med Datteren Anne, idet selve hans Majestæt Kongen befaler forskellige »gode Mænd« at granske i denne Trætte mellem »hannom (det vil sige Torlof Bildt) paa hans Hustrues Vegne og Nils Maurtssen till Korttrup og hans mettarffuinger om arff effther hindes fader og moder, som han holler hannom for, att the granske och forfare leylighedenn ther om oc legge oc ligne thennom same arff emellom«. ²⁰

Et Pergamentsbrev af $\frac{2}{11}$ 1551 fortæller, hvem Børnene

¹⁹ Krag: Chr. III Historie II, Side 161.

²⁰ Danske Magasin IV, 1, Side 171.

var: »Jeg Christiern Sten (Fru Elses Broder) til Hovedstrupgard aff wobn gjør alle witterligt mett thette mitt opne breff at ieg nu haffuer giord et wenligt kierligt magskiifte mett erlige welbiurduge mend Niels Moritsz til Skovby, Jørgen Moritsz til Kortrop oc theris søster Frv Anne Torloff Billes, Marine oc Christine myne kære søskennebørn vdi saa maade att the och theris arffuinge skulle haffue aff meg et gadehuss i Framløff herrithe i Hørsløff . . . . .«

Der var saaledes de to Sønner Niels og Jørgen samt tre Døtre Anne, Christine og Maren. Jørgen faldt i den blodige Kamp ved Svartea 1565 sammen med mange andre danske Adelsmænd, der her led Døden uden noget afgørende Resultat for Danmark. Der holdtes i 1566 Skifte efter ham paa Hovedstrup, og da han var ugift, arvede hans Søskende; Søsteren Maren fik saaledes udlagt en Gaard i Dyrby, og hans Broder Niels overtog Fødegaarden Kvotrup²¹.

Med Niels Mouridsens Fremtræden paa Skuepladsen begynder Kilderne at flyde noget rigere, omend de navnlig giver Oplysning om ham i Forbindelse med Gaarden Tustrup i Hellum Herred. Denne Ejendom er tidligere nævnt i nærværende Stykke som ejet og beboet af Slægten; nu var Kronen imidlertid Ejer af den. Dette Forhold ændredes i 1575 derhen, at Niels Mouridsen gjorde et Mageskifte med Kronen, saaledes at han afstod Skovbygaard med Gods, ansat til 27 Tdr. Hartkorn, mod af Kronen at faa Tustrup, Tustrup Mølle, Skindbjærg, Flamsted med Mølle, der tilsammen i Handelen omsættes i Hartkorn til 62 Tdr. 2½ Skp.

Niels Mouridsen tog saaledes ingen Skade ved Mageskiftet, og man forstaar derfor ikke ret, at Kongen (Frede-

²¹ Adels-Aarbogen V. Side 42 og 424. Danske Magasin III, 2' Bind, Side 89 nævner fremdeles under den jydsk Fane Adelsmanden Jost Mouridsen i Slaget ved Svartea, men han vedkommer dog vist ikke Kvotrup-Slægten.

rik 2.) havde nødig at skrive til ham og i en bydende Tone opfordre ham til at indfri det Løfte, han engang havde givet Majestæten paa Handelens Opfyldelse, »og ville vi ikke regne et Pund Korn dig mere at give, end vi bekomme af dig. Du vil fordi nu strax gjøre det til Ende og tiltænke at holde dit Tilsagn, paa det ikke skal siges dig efter, at du ikke har holdt, hvad du lovet og tilsagt haver. Dermed gør du os til Vilje.« Skanderborg, den 30. Januar 1573.

At dømme efter det overleverede synes det helt igennem, som om Niels Mouridsen har været en haard Hals, der ikke lod sig noget sige. Alt i 1551 laa han paa egne og Medarvingers Vegne i Proces med Per Kruse i Kjellerup for en Hævd, som Bedstefaderen Jep Poulsen havde indvordet nogen Ejendom med paa Kjellerup Mark²². En vidtløftig Proces havde han i flere Aar med Korfits Wiffert til Næs (Lindenberg) angaaende en saa ubetydelig Sag som en Tørvestak i Volsted Hede, idet Niels Mouridsen holdt paa, at en af Korfits Wifferts Bønder havde gravet Tørvene paa N. M.s Ejendom. Sagen løb dog ud i Sandet og forligtes til Slut²³. I Aaret 1568 fik han Fredbrev for at have slaaet en Mand ved Navn Morten Poulsen ihjel²⁴. Saa sent som i 1603, da han maa have været henved 100 Aar gammel, blev han stævnet til at møde paa Tinge i en Sag angaaende en Afgift paa $\frac{1}{2}$ Td. Smør, der før hans Tid aarlig svaredes af Skindbjærg-Gaarden til Præsten i Skørping²⁵.

Af lysere Sider i Niels Mouridsens Historie kan nævnes, at han i særlig Grad har taget sig af Udsmykningen af Frær Kirke. Stolene, Prædikestolen og Altertavlen bærer eller bar hans og hans Hustrus fædrene og mødrene

²² Kancell. Brevbøger 1551—55, Side 97.

²³ Gjerding, Helligum Herred, Side 64.

²⁴ Gjerding, Helligum Herred, Side 186.

²⁵ Gjerding, Helligum Herred, Side 162 og 163.

Vaaben i Udskæring, Benderup, Steen, Høg og Roed, medens Kirken i Hem i saa Henseende vistnok ganske var Stedbarn. Saavidt vides er det gamle Inventar fra Frær Kirke havnet i Aarhus Museum.

Ligesom Broderen Jørgen deltog ogsaa Niels Mouridsen i Syvaarskrigen, idet han gjorde Tjeneste som Kaptajn paa Flaaden, det vil sige som Anfører for Krigsfolket om Bord, hvorimod det rent sømandsmæssige ikke vedkom ham saa lidt som andre Adelsmænd i lignende Udkommando; det var overladt til den søkyndige Skipper²⁶.

Medens Jørgen som nævnt blev derude paa Valpladsen, slap Niels helskindet hjem igen og naaede, som før berørt, at blive en gammel Mand; men til Trods herfor er det saare lidt, vi finder ham i Forbindelse med Kvotrup, der vel var fæstet bort, medens han selv holdt Hus paa Tustrup. Den Pouell Dall, der 1590 boede »udi Quoterup«, indtog vel netop en saadan Stilling; om ham læser man i Gl. danske Dømme IV, Side 174, en ret mærkelig Historie, hvorledes han havde bedrevet noget saa formasteligt som at overfalde en Præstemand, Hr. Niels udi Hem, »ther hand er gangen fran sin Kircke och til sit Huus och haffde Kierkens Instrumenter, Kalck och Disk udi Handen och ingen Feide eller Fahre hand sig aff wiste .....«

En saadan Bedrift var næsten halsløs Gerning dengang; foreløbig blev Pouell Dall dømt til at være udi Christian IV' Naade og Unaade.

Niels Mouridsen var gift med Maren Høg fra Fladholt (Understed Sogn, Dronninglund Herred), en Datter af Kristian Mikkelsen Høg og Abel Roed. Kristian Høg hørte til den Slægt, der i Adelshistorien kaldes »de nye Høg'er«, at forstaa saaledes, at de efter Stamfaderen Niels Eriksens Hustru (Sophie Persdatter), der tilhørte den gamle Slægt Høg med et Vildbassehoved som Skjold-

²⁶ Gjerding, Hellum Herred, Side 186.

mærke, havde antaget og fremdeles benyttet Navnet Høg, medens de førte det fædrene (Stamfaderens) Vaaben, Slægten Banner's, det af Rødt og Sølv skraadelte Skjold.²⁷

I Aaret 1600 døde »Fru Marren Høg Niels Mourssenns« og i 1605 døde hendes Ægtefælle, som en meget gammel Mand og som den sidste Mand af Kvotrup-Slægten; de skal begge efter Adelsaarbogen være blevet begravet i Hem Kirke, hvilket jo er troligt nok, men der findes ikke noget Gravmæle over dem.

Der var ingen Sønner i Ægteskabet, men fire Døtre. Af disse synes Anna at have haft Ophold paa Dronningborg Slot inde i Randers, hvor hun i Niels Skrams Lensmandstid døde den 25. April 1593. En Messingplade fra hendes Kiste — med Benderup og Banner Vaaben — findes endnu i Hem Kirke og er da saaledes det eneste tilbageværende Minde om Slægtens Tilknytning til Kvotrup. Hendes to Søstre, Jomfruerne Johanne og Abel, boede endnu i 1627 paa Tustrup, da de var med til at yde den af Adelen bevilgede Skat, der for deres Vedkommende udgjorde 1½ Td. Rug og 1½ Td. Malt, (det vil sige ½ Td. Rug og ½ Td. Byg eller Malt af hver Læst Hartkorn, de ejede). Den 4. Datter hed Else, naturligvis opkaldt efter Bedstemoderen fra Skovbygaard, og samme Else blev i Aaret 1580, Fastelavns Søndag, gift med Kristoffer Lauridsen Seefeld (Vaaben en blaa Bjælke belagt med 3 Søblade) fra Gaarden Refsnæs i Hellum Herred, og deres Bryllup holdtes paa Kvotrup. Dette Ægtepar velsignedes efterhaanden med 10 Børn, hvoraf nogle af Sønnerne bragte den ellers ret ukendte Seefeld-Slægt mere i Forgrunden. Her tænkes da navnlig paa Sønnen Jørgen, født 1594, der paa Chr. IV' Tid spillede en betydelig Rolle i Landets Styrelse, var Medlem af Rigsraadet, Landsdommer paa Sjælland, Lensmand paa

²⁷ Adelsaarbogen II, Side 31 f, hvor det bl. a. ogsaa oplyses, at den nævnte Niels Eriksen hørte hjemme i Skarregaard paa Mors.

Ringsted Kloster, hvor han samlede det store Bibliotek, der siden ved Korfits Ulfeldts Intriger endte i Sverrig.

Allerede i Moderen Else Nielsdatters Levetid — hun skiftede med Børnene i 1618 — skrev Sønnerne sig til Kvotrup. Jørgen Seefeld solgte imidlertid sin Part i Gaarden til Broderen Viffert, der desuden skrev sig til Refsnæs, Viffersholt og Tustrup²⁸. Deres Broder Enevold maa imidlertid være blevet Enejer af Kvotrup, idet han, der var gift med Anna Jørgensdatter Urne, i Aaret 1632 (eller 1633) solgte Gaarden til Svogeren Axel Urne. Alt tidligere havde Enevold Seefeld købt Nabogaarden Kjellerup med underliggende Gods af Christen Høg ifølge Skøde af 2 $\frac{2}{3}$ % 1627, og omtrent samtidig havde han købt Svenstrup Hovgaard af Oluf Parsberg. Disse to Ejendomme blev ligeledes sammen med Kvotrup solgt eller mageskiftet til Axel Urne, hvorved Enevold Seefeld i Bytte fik Viffertsholt med Birkeret og Gods²⁹.

I den kejserlige Fejde 1627—29 led Gaardene meget; Kvotrup lagdes saa at sige øde, og Bønderne paa dens 3 Gaarde i Dyrby kunde f. Eks. ikke svare deres Rug-skat³⁰.

Og bedre blev det jo ikke i Krigsaarene 1644—45 og derefter; Bønderne kan ikke betale Landgilden fuldt ud.

Ved Overdragelsen, tinglæst 2. Februar 1633, fra Enevold Seefeld til Axel Urne fulgte med Kvotrup Hovedgaard en Mølle, 3 Gaarde og 2 Bol i Dyrby samt Ejendommen »en stug Jord Allestrup Hiede«, altsammen Gods, der fra gammel Tid hørte til Kvotrup.

Nu gaar Tiden hen for Gaarden uden noget særligt be-

²⁸ Dette at skrive sig til den og den Ejendom var absolut ikke det samme som at eje den, ofte var det i Virkeligheden kun Arvekrav, det drejede sig om, men det pyntede jo altid paa »Visitkortet«.

²⁹ Viborg Landstings Skøde- og Panteprotokol, 1624—1637, Fol. 220^b og 221.

³⁰ Onsild Herreds Tingbog 1684—87, Fol. 100^b.

mærkelsesværdigt i Axel Urnes Ejertid. Denne Adelsmands Data her paa Gaarden skal vi ikke komme nærmere ind paa i nærværende Stykke, da vistnok alt væsentligt, herom vides, udførligt er omtalt i Aage Brasks Bog: Kjellerup.

Axel Urne sad gennem mange Aar daarligt i det økonomisk, saaledes blev der omkring 1635 gjort »Indvisning« hos ham for Penge, han skyldte Bertel Wichmanns Enke i Odense, og vi ser da, at han maaske i Forbindelse hermed i 1638 solgte 3 Gaarde i True og Gunderup. I samme Spor med Hensyn til Axel Urnes Pengesager fortsatte Udviklingen, stadig ned ad Bakke, og gennem en Erklæring fra Sognepræsten i 1685 i en Sag om, hvorvidt der skulde svares Tiende af Kvotrup, faar vi da at vide, at den rige Købmand i Randers Ancher Pedersen Anchersen, formentlig omkring 1650 fik Kvotrup Hovgaard udlagt for Gæld³¹.

Axel Urne, der var født $\frac{5}{2}$ 1598 og gift med den lidt ældre Anne Rodsteen, døde først paa Aaret 1653, og hans Ligkiste stod i mange Aar i aaben Begravelse under Taarnet i Kjellerup Sognekirke Svendstrup. Enken døde det paafølgende Aar, hvorefter fire Adelsmænd fik Befaling til at skifte og dele hendes Bo og indstævne hendes og hendes Mands Arvinger, da der ikke var Børn i Ægteskabet.

Der vides ikke noget om, hvorledes det er gaet til paa Kvotrup i Randers-Købmandens Tid. Han har formentlig lige saa lidt som Axel Urne boet paa Gaarden, men har fæstet den bort. Købmanden døde i 1677, men længe forinden havde han solgt Kvotrup til Mogens Friis til Favrskov, senere til Frijsenborg, af Slægten med et Egern som Skjoldmærke. Mogens Friis, der var født 1623 (død 1675), erhvervede efterhaanden flere Herregaarde og meget Gods, blev 1671 ophøjet i Grevestanden som Greve af Frijsen-

³¹ Onsild Herreds Tingbog 1684—87, Fol. 100 b.

borg, blev 1674 Stiftsbefalingsmand over Aarhus Stift og nød i det hele taget stor Anseelse. Hvordan og hvorledes Mogens Friis har staaet i Forretningsforbindelse med Købmand Anchersen, og hvornaar Kvotrup blev hans, kender vi ikke nøje, men det maa være foregaaet omkring 1660.

Men snart efter skiftede Gaarden igen Ejer (noget Aars-tal kan dog heller ikke her oplyses), og denne Gang er det Kronen (Staten), der faar den ved Mageskifte med Mogens Friis. Det var saaledes igen en Handel, der ikke gav Kvotrup noget fast bosiddende Herskab, hvad den jo nu gennem mange Aar var vant til, og Gaarden var dermed kun en ganske lille Del i Statens Register over dens Besiddelser. En ganske utrolig Mængde Jordegods³²; men nu blev der Brug for det. Navnlig gennem de foregaaende Aars Krige var Staten ved Laan hos mange forskellige private Personer kommet i en næsten bundløs Gæld. Den skulde nu betales tilbage, hvilket da foregik paa den Maade, at Laangiverne fik saa og saa mange Tønder Hartkorn af Statens Ejendomme, som Regel sat til 50 Rdl. pr. Tønde, indtil det ydede Laan var udlignet; et stort Arbejde har det været at faa alt dette berigtiget, det man nu har paa Tryk i Værket: Kronens Skøder.

En enkelt blandt alle de mange Laangivere, som findes opført deri, er Ludvig Lorentz, Akcise- og Konsumtionsforvalter i København; om ham ser vi i det nævnte Værk under Dato $27\frac{1}{4}$ 1665, at han efterhaanden har faaet tilgode i Statskassen 12.702 Rdl. 13 Sk., hvorefter han kan tilkomme Hartkorn med 254 Tdr. $1\frac{1}{3}$ Fdk. $\frac{2}{5}$ Alb. paa egne og Fællers Vegne (hvem Fællerne er, oplyses ikke). Der følger nu en Fortegnelse over de forskellige Ejendomme, hvor de ligger, men uden Opgivelse af Landgilden for hver enkelt, hvad Skødet naturligvis har.

³² Fra 1661—1675 skal der være blevet afhændet 132.000 Tdr. Hartkorn.

Nu er det imidlertid et ret enestaaende Tilfælde, at en Kopi af dette Skøde findes den Dag i Dag, p. T. opbevaret i Viborg Landarkiv blandt flere andre Dokumenter fra Kvotrup, hvor de gennem de skiftende Tider af Ejerne er blevet gemt som en Helligdom; siden udtaget af Skifte-dokumenter for Søren Laursen og Hustru (1809).

Kvotrup var nu pludselig blevet Midtpunktet i en stor Godssamling med Fæstegods dels nogenlunde i Nærheden, i Nørhald Herred, dels længere borte, nede omkring Aarhus, samt tre Gaarde i Bredstrup i Nørre Herred. Ludvig Lorentz med Familie rykkede derefter Teltpælene i det urolige København op og tog som Herskab Kvotrup i Besiddelse.

Det var unægtelig en Forandring; en mere fredelig og afsides Beliggenhed kunde næsten ikke findes i Østjylland, kun Suset fra Træerne i Dyrby Krat bryder Stilheden, imod hvad Familien havde oplevet af Virvar faa Aar før under Svenskernes Belejring af Hovedstaden 1659.

Indholdet af Skødet maa vi af Pladshensyn afstaa fra at gengive Ord til andet og nøjes med paa Nutids Dansk at nævne Hovedpunkterne deri, saaledes:

»Vi Frederik den Tredie o. s. v. gør alle vitterligt, at vi naadigst for tolv Tusinde syv Hundrede og to Rigsdaler 13 Skilling, Daleren beregnet til halvfemsindstyve og 6 Skilling danske, har afstaaet, skødet og afhændet til os elskelige Ludvig Lorentz, vor bestalter Akcise- og Konsumtionsforvalter her i vor kongl. Residens' fri Rigs-Stabelstad København samt hans Arvinger, egne og Med-Interessenters Vegne, efterskrevne Ejendomme:

Nørhald Herred.

Kousted Sogn og By. Peder Knudsen. 2 Ørter Rug, 2 Ørter Byg, 2 Ørter Havre, en Fjerding Smør, halvanden Ørte Malt Gæsteri, 1 Svin.

Terp. Niels Sørensen. 9 Skæpper Malt, 1 Svin.

- Faarup Sogn og By.* Søren Nielsen. 1 Mark Leding, 4 Pund Smør, halvfemte Kander Honning, 2 Ørter Byg Gæsteri, 1 Svin.
- Mogens Pedersen.* 9 Skp. Malt Gæsteri, 1 Svin.
- Asfærg Sogn og By.* Christen Pedersen. 8 Skilling Leding, 10 Skp. 2 Alb. Faarp., 4 Pund Smør, 6 Kander Honning, 2 Ørter Malt Gæsteri, 1 Svin.
- Christen Nielsen* 1½ Ørte Rug, 1½ Ørte Havre, 2 Pund Smør, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns, 1½ Ørte Malt Gæsteri, 1 Svin, af Moustrup Mark ½ Ørte Byg.
- V. Tørslev Sogn, True.* Peder Pedersen. ½ Ørte Malt, 1 Pund Smør, 1 Svin.
- Gassum Sogn og By.* Christen Andersen og Christen Nielsen, 2 Ørter Rug, 2 Ørter Byg, 2 Ørter Havre, 2 Pund Smør, 1½ Ørte Malt Gæsteri, 1 Svin.
- Spentrup Sogn, Jennum.* Morten Sørensen, 1½ Ørte Rug, 1½ Ørte Byg, ½ Ørte Havre, 1 Pund Smør, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns, 1 Ørte Malt Gæsteri, 1 Svin.
- Hastrup.* Christen Pedersen. 2 Ørter Rug, 4 Ørter Byg, 3 Ørter Havre, 1 Fjerding Smør, 1 Fodernød, 1 Svin.
- Item som har svaret under Aars Capitel, nemlig af *Archidiaconij bona i Galten Herred vor Anpart af Ødum Sogns Korntiende*, skylder aarlig 10 Ørter Rug, 10 Ørter Byg, 4 Ørter Havre.
- Hr. Peder Simonsen i Ødum* af Præsteland 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Otting Smør.
- Taastrup, Villads Jensen,* 24 Mark Smør, 1 Bessvin³³.
- Bjerge Herred vor Anpart af Skjold Sogns Korntiende*, nemlig 3½ Ørte Rug, 8(?) Ørter Byg, 8 Ørter Havre.
- Skjold, Niels Sørensen* 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, 1 Bessvin, 1 Otting Smør, 1 Mark 9 Sk.

³³ Der skelnedes mellem Bolsvin (fedet paa Gaarden) og Oldensvin eller Brændsvin (Skovsvin). Hvad der her i Skødet menes, er uklart, men mon der ikke i denne ret skovrige Egn med »Bessvin« menes Brændsvin.

Stourup, Niels Jørgensen og Jørgen Rasmussen 2 Ørter Rug, 1 Ørte Havre, 1 Svin, 1 Otting Smør. 20 og 1½ Sk. Til denne Gaard ligger en Skov, som kan fede 3 Svin, naar fuld Olden er.

Niels Jensen, ibidem 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, 1 Svin, 1 Otting Smør, 10 Sk. 2 Alb.

Jacob Hansen, ibidem 1 Bessvin, 1 Otting Smør, 10 Sk. 2 Alb. Niels Jensen og Jacob Hansen er tilsammen een Gaard, dertil ligger Egeskov, der kan fede 3 Svin, naar fuld Olden er.

Brønd, Christen Andersen ½ Otting Smør 1 (?)

Bisholt, Peder Hansen 1 Ørte Byg, 1 (?)

Glud, Rasmus Sørensen 2 Ørter Byg ..... Smør, 1 Svin, 2 Mark.

Ning Herred, Store Noerd, Jens Nielsen 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Svin, 3 Tdr. Havre, 18 Skilling Gæsteri.

Gjern Herred, Skanderup, Jens Pedersen 1 Ørte ....., 1 Ørte Byg, 1 Otting Smør, 1 Svin, 4 Mark ..... 2 Alb. Gæsteri. Til denne Gaard ligger Skov, som kan fede 6 Svin, naar fuld Olden er.

Tyrsting Herred, Fouling, Peder Christensen 1 Ørte Rug, ... Ørte Byg, 1 Harbo-Pund Smør, 1 Svin, 1 Gaas, 2 Høns, 1 Fodernød eller der i Steden 3 Mark, 24 Skilling Gæsteri.

Søren Jørgensen, ibidem, 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Svin, 1 Fodernød, 1 Gaas, 2 Høns, 21 Skilling og 1 Alb. Gæsteri.

Søren Nielsen 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, 1 Svin og 20 Skilling Gæsteri.

Hovedskov, Jacob Olsen 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, 1 Svin, 21 Skilling 1 Alb.

Nørre Herred, Bredstrup Terkel Sørensen 2 Ørter Rug, 2 Ørter Byg, 1 Svin, 1 Tønde Torsk eller i Stedet derfor 2 Slette- Daler Mønt, 3 Mark Gæsteri.

Disligeste af Præposetij bona ibidem:

Tørsting Herred, Nimdrup Poul Andersen og Niels Nielsen i Løffue 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, ½ Ørte Byg Gæsteri, 1 Svin, 15 Læs Ved, 10 Sk. 2 Alb.

Søren Pedersen og Rasmus Jensen 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, ½ Ørte Byg Gæsteri, 1 Svin, 15 Læs Ved, 10 Sk. 1 Alb.

Bredstrup, Niels Knudsen 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Byg Gæstgiveri, 1 Fjerdings Smør, 1 Svin, 22 Læs Ved.

Sammeledes af Præbende Haldum udi *Onsild Herred Quotrup Hoffgaard*, Anders Ibsen 3 Ørter Rug, 3 Ørter Byg, 3 Ørter Havre, 1 Fjerdings Smør, 1 Svin, 1 Oxe at stalde, 1 Faar, 1 Lam, 1 Gaas, 4 Høns, 2 Rdl. Engpenge, 2 Rdl. Gæsteri, 4 Rdl. Arbejdspenge.

Nørre Herred, Bredstrup, Rasmus Lauridsen 3 Ørter Rug, 3 Ørter Byg, 1 Svin, 4 Mark Gæsteri.

Item naar vi eller vore kongl. Arve-Successorer naadigst kunde blive til Sinds eller os til Pas kommer forskrevne Gods os igen at tilforhandle, da det at komme os igen til Løsen fra hver særdeles, som det da ejer eller har udi Possession efter derom vor udgangne Forordning af Dato 1. December udi næst forleden Aar 1664 og det pro quota for lige Pris, som det nu af os er afhændet for, nemlig a Tønde Hartkorn for 50 Rdl. tillige med en billig Erstatning for paa Godset gjorte nødvendige og bevislige Melioration (Forbedring). Og ville vi naadigst Aar og Dag tilforn lade ansige, naar vi samme Gods efter forberørte Conditioner indløse og betale ville.

Forbydende alle o. s. v.

København, den 27. Juli Anno 1665.

Under vort Signet
Friderich

/ ad mandatum *M. Frijs*.

Læst paa Onsild Herredsting den 7. Oktober 1665.

Vi kan ikke komme nærmere ind paa Enkeltheder i Skødet, men maa lade det tale for sig selv. Et Par Bemærkninger skal dog indskydes. Fæsteren paa Gaarden i Faarup, Søren Nielsen, er saaledes vistnok den Mand af dette Navn, der skønt Bonde blev gift med den adelige Jomfru Maren Christoffersdatter Blik fra Nørbæk Hovgaard — trods megen Modstand fra hendes Families Side. Søren Nielsen var godt nok en anset Mand paa Egnen; han var Herredsfoged; men det kunde ikke gøre det, de gamle Fordomme taalte ikke slige Forbindelser. — Var der mon Efterslægt, og kan den spores derude i Nabolaget?

Gaarden i Hastrup, der nu blev underlagt Kvotrup, var Byens største. Omregner vi dens Landgilde i Hartkorn, ser det saaledes ud:

2 Ørter Rug.....	=	2 Tdr.	4 Skp.
4 Ørter Byg.....	=	6	- 0 -
3 Ørter Havre.....	=	3	- 6 -
1 Fjerdings Smør	=	3	- 0 -
1 Fodernød	=	0	- 4 -
1 Svin	=	0	- 4 -

I alt 16 Tdr. 2 Skp.,

---

hvilket stemmer udmærket med Matriklen af 1664. Her er Tale om den gamle Adelsgaard Hastrupgaard, men saaledes nu kun en Fæstegaard, uden at vi ved denne Lejlighed skal komme nærmere ind paa dens Vandring gennem Tilværelsen. Gaardens Hartkorn er i den senere Matrikel af 1688 nedsat til 10 - 7 - 3 - $\frac{1}{2}$.

Kvotrups Landgilde omregnet efter samme Skala ser saaledes ud, idet man aabenbart ikke har taget Afgiften »en Oxe at stalde« samt Smaabedene med ved Omregningen i 1664:

3 Ørter Rug.....	=	3 Tdr.	6 Skp.
3 Ørter Byg.....	=	4 -	4 -
3 Ørter Havre.....	=	3 -	6 -
1 Fjerding Smør	=	3 -	0 -
1 Svin	=	0 -	4 -
hvortil kommer et		15 Tdr.	4 Skp.
øde Møllested	=	3 -	0 -
		<hr/>	
		I alt	18 Tdr. 4 Skp.,

der stemmer med den gamle Matrikel.

Mogens Friis har som Rentemester paraferet det originale Skøde, medens baade notarius publicus (paa Latin) og Ludvig Lorentz selv (paa Tysk) har bekræftet den paa Kvotrup opbevarede Skøde-Kopi.

Hvorledes Fordelingen af de i Skødet nævnte Ejendomme har været mellem Lorentz og hans Interessenter vides ikke, men maaske har disse sidstnævnte taget sig af Administrationen af de nede omkring Aarhus liggende Gaarde og Afgifter.

Men lad os nu se, hvad Markbogen, der er »optegnet, maalt og confererit af mig underskrevne H. I. Cottorp« (saaledes maa Navnet vist læses) 1686, hvorhos Taxeringsmanden er Lars Christensen af Brødløs By³⁴.

»Hemb Sogn, Qvotrupgaard.

Er en lijden gammel Sædegaard, som beboes af Elisabeth von Dort, sal. Lodvig Lorentzs, dess Eyendomb og Tillæg bestaar alleene udi en lijden omliggende March ved Gaarden, hvoraff een Deell aarlig bruges, og een Deell hvijler som hereffter specificeris. Biugningen derpaa er ichun ringe formedelst ulychelig Ildebrand, som den 3de Gange har ødelagt. Skoffv, Tørreskir eller Fiskerij befindes intet uden 3de smaa Fiskedamme ved Gaarden; saa findes

³⁴ Markbogen for Dronningborg Amt, Onsild Herred No. 1222 Fol. 139.

oc et øde Møllested, hvilken Mølle for lang Tijd sijden er ødelagt, des Vand er kommen af et lijdet Veldsprøng af Bachen, dessen tilliggendes Jord og Eng hereffter vijder specificeres .....«

Fremdeles siges, at Jorden er god Havre-Jord, af »mehre Saaend end Muld«. Opmaalingen af Agrene giver i alt 937848 Kvadratalen, hvilket, naar vi dividerer med 14000, giver ca. 67 Tdr. Land. Udsæden var 66 Tdr. 7 Skp. 3 Fdk. 2 Alb.

Ja, ret meget præget af Herregaard var Kvotrup paa dette Tidspunkt saa sandt ikke! dens eneste Herlighed var saaledes bortset fra Fæstegodset 3 smaa Fiskedamme.

Fra en Taxations-Forretning af 1 $\frac{1}{2}$ ₁₁ 1804, der skulde syne og taxere Kvotrupgaards Ejendomme til paafølgende Udskiftning, har vi Navnene paa Gaardens Agre, saaledes f. Eks.: Nordre Grøft, Søndre Grøft, Søndre Stenkold, Østre Rønhøj, Langdal, Grønningen Østen ved Mølle-dammen o. s. v. (Forretningen findes beskrevet i den før nævnte Bunke Kvotrup-Dokumenter i Landsarkivet).

Om Slægten Lorentz, der vel nærmest ved en Tilfældighed kom til at bo paa Kvotrup uden nogen Tilknytning til Egnen, kan der ikke fortælles ret meget. Ludvig Lorentz skriver paa Tysk paa Skødet, saa han er maaske indvandret til København sydfra, og Ægtefællen Elisabeth von Dorts Navn taler jo et tydeligt Sprog. Det er i øvrigt hende, vi nærmest hører lidt til efter 1679, omkring hvilket Aar Ludvig Lorentz maa være død, en Antagelse, der maaske kan bestyrkes yderligere gennem Oplysningen i »Danske Atlas« om, at to Messinglysestager er skænket af Ægteparret til Hem Kirke i det nævnte Aar, efter hvilken Tid Elisabeth von Dort stadig kaldes sal. Ludvig Lorentz Efterleverske³⁵.

³⁵ Saa vidt det ses, findes der ikke nogen Stamtavle over Lorentz-Slægten, hvorfor der maa tages Forbehold bl. a. med Hensyn til, hvor mange Børn Ægteparret havde.

Af Børn har jeg fundet en Søn, Nicolaj, (paa Ramme-
gaard i 1696) samt tre Døtre, hvoraf den ene, Anna Elisa-
beth, var gift med en vis Peder Mouritzen fra Mouritzborg
(maaske den lille Gaard Marsbjærg i Ramme Sogn paa
Vestkysten). Den anden Datter, Eva Margrethe, var blevet
gift med Præsten Johan Hyphof i Mariager. Præsten halder
i 1690 Nicolaj Lorentz »min kære Svoger«. Nicolaj Lorentz
var gift med en Dame ved Navn Antonette Sibylle Elisa-
beth Leschle, der maa formodes at være en Datter af den
Officer »wohlbestalter Major zu Cavallerie«, Martin Ernst
Leschle, død 1697, 52 Aar gammel og begravet i Hem Kir-
ke, hvor hans Standart endnu var at se paa »Danske Atlas«
Tid (1767).

Efter »Marmora Danica« lød Gravskriften over ham
ordret saaledes:

»Hier ruhet der Weise und Wohlgebohrne
Martin Ernst Leschle

Ihre Königl. Majest. zu Dannemarck und Norwegen wohl-
bestalter Major zu Cavalleri. Gedienet 23 Jahr und 2 Mo-
nathe und andere Potentaten, ist gebohren zu Northausen
in Thüringen K. R. Freistadt 4 Decbr 1645, gestorben 27
October 1697 seines Alters 52 Jahr 10 Monathe 23 Tage.
Diese Seele Gott gnädig sei.«

Nicolaj Lorentz maa have været noget skrøbelig; han
døde i alt Fald som en ret ung Mand, efterladende den
sørgende Enke, boende i Mariager, »temmelig bemidlet«.

Omkring ved denne Tid (det vil sige omkring Anno
1700) ejedes den lille Herregaard Mølgaard i Havbro Sogn,
Aars Herred, af en Herremand af tilsvarende Størrelse,
rent bortset fra Navnet; han hed Christian Daniel von
Stolz og var nu i 1699 28 Aar. Navnet lyder jo godt nok
af noget, men han var ikke af Adel, idet hans Fader, Præ-
sten i V. Hornum, hed Knud Christensen Falsterbo, me-

dens Moderen, Catharina Maria von Stolzige, en Dame fra Lybek, saaledes var mere fornemt udstyret i den Retning, og dette Navn antog Christian Daniel. Alt som 22-aarig var han imidlertid blevet gift med den ca. 65-aarige Enke, Else Pors, af gammel jydsk Adel, et oplagt Fornuftparti, der gjorde ham til Herremand paa Mølgaard, da Else døde først paa Aaret 1699.

Hvorledes det nu ellers er gaaet til, disse — altsaa Kærlighedens — Veje er som bekendt uransagelige, saa kom v. Stolzige allerede samme Aar i Forbindelse med Nicolaj Lorentz' Enke, Antonette i Mariager; der løstes Kongebrev, og alt synes saaledes at være klappet og klart til Ægteskab. Da sker der imidlertid det mærkelige, at Enken af en eller flere Grunde fik Skrupler; det fik jo være, men samtidig løste hun et nyt Kongebrev den $2\frac{3}{8}$ samme Aar, hvori optraadte som Ægteskabskandidat en vis Seignør Jens Christensen Rosted fra Egnen omkring Thisted, en Mand, der daarligt nok kendte Antonette, men vistnok var bragt i Forgrunden som et godt Parti ved Medvirken af Præsten i Snedsted, der i et 3^{die} Ægteskab var blevet gift med Enkens Søster Johanne Eleonore Leschle.

Det faldt imidlertid ikke et Øjeblik Christian Daniel ind uden videre at lade sig vrage; han lod Antonette og hele hendes Habengut hente og med Magt »udledsage« af Mariager til Dels ved Hjælp af hendes ældste Broder Løjtnant unter d. Fünscher Regiment zu Füsze Philip Ernst Leschle, der var hendes Værge. Hun blev ført til Mølgaard og straks gift med v. Stolzige; Nabopræsten i Gislum viede dem, da Hr. Laurids i Aars vægrede sig trods v. Stolzig's Trusler. Den vragede Kandidat Seignør Jens Rosted var rasende, »Kongens Lov var blevet foragtet og overtraadt og det hellige Ægteskab vanæret«, gjorde han gældende; han naaede da ogsaa at faa baade v. Stolzige og de to Præster indstævnet for en Provsteret.

Historien videre hen er i øvrigt saare interessant; men det fører for vidt at følge den, og vi kommer for langt fra Kvotrup; men Læserne kan finde mere om Ægtskabs-Sagn i Jydske Samlinger, Bind VI, Side 81 f. f. samt i Kirkehist. Samlingers 6. Bind.

En tredie Datter af Ægteparret Lorentz, hvis Navn jeg ikke har præsent, var gift med Andreas Hansen Høyer til Herregaarden Østergaard i Salling, og samme Høyer oplyser, at hans Svoger Nicolaj Lorentz paa Rammegaard havde oprettet et gensidigt Testamente med sin Hustru ¹⁸/₁₂ 1696, konfirmeret ⁵/₆ 1697, hvorefter den længstlevende ved eventuelt nyt Giftermaal skulde betale den afdødes Arvinger 50 Slettedaler.

Paa Kvotrup residerede i følge Livsbrev af 1679 efter Mandens Død Enken Elisabeth von Dort i en, som det synes, stadig Kamp med Kreditorerne; især Amtsskriveren Hr. Søfren Sørensen er ikke naadig. Adelen Hovedgaardene var jo før Enevælden fritaget for at betale Skat, hvilket igen stod i Forbindelse med Pligten til at yde Krigstjeneste (Rostjeneste). Efter Enevældens Indførelse bortfaldt Skattefriheden, samtidig med at Ryttertjenesten ophørte; men 1670 indførtes Krigstjenesten paany, og ved Frd. ¹⁶/₁₂ 1682 fik Adelen Skattefrihed for komplette Sædegaarde, det vil sige Gaarde, der før 1660 havde været beboet af Adel, og som havde mindst 200 Tdr. Hartkorn Bøndergods, der laa inden 2 Mil fra Hovedgaarden. Senere udvidedes Bestemmelsen til ogsaa at omfatte uadelige Ejere. Med Friheden fulgte imidlertid Forpligtelse til at garantere for de Skatter til Staten, som det underliggende Bøndergods skulde svare, hvad enten dette var beboet og dyrket, eller det laa øde hen.

I Forbindelse hermed skriver Enkefru Lorentz under ⁴/₇ 1682 i Datidens noget knudrede Stil til Cammerkollegiet:

»Efter at jeg for nogen Tiid hafuer ladet ofuerlefvre et tienist ydmygst Erkleerings-Memorial til de gode Herrer anlængendes at jeg og minne fra første Anfang iche uden goed Fundament hafuer tilhold os Frihed paa min liden Hofvidt-Gaard, Qvotrup Hofgaard, ligesom der er ved andre ældgamble Hofuedgaarde og derfor formeener iche deraf kand betallis alle resterende Penge og Contributioner ligesom af andet Bønder-Gods, langt mindre anderledes ansees end en ældgammel Hofuid-Gaard etc. Saa hafuer jeg høybedrøfvde Enche med mine Børn imidlertid lefvet ved dette Haab og Fortrøstning bemeldte min fundamental Erkleering at schulle blefved min allern. Arfve-Herre og Konge til naadigste Behag og det kgl. høybetroede Cammer Collegio til forhaabendes Fornøjelse mig og mine uden viidere Sorig og Besuering.

Men eftersom jeg nu atter af Hr. Landcommissarii Friis saavel som Hr. Ambtschrifver Søfren Sørensen ansigis og annammis under Trusel af Execution saadan et Qvantum Penge nembl. 433 Rixdaler 1 Mark $17\frac{1}{8}$ Sk. at schal udgifue, deraf og af et derhos mig iche tilhörig øde lille Møllested, huilcken Summa som dend er meget stor mig og imod ald mit Fundament sambt producerede billigste Erkleering er dend og des smerteligere fordi at jeg eeniste schal contribuere af min Hofuid-Gaard som af andet Bøndergoedz da her dog er mange slige smaa Hofuidt-Gaarde, som af Proprietarier Forpagter og Bønder besiddes og dog iche fordres Matriculschats Restantz af uden af huis Bønder Hartkorn, der kand findis meere nu under Gaardens Taxt end af Arrilds Tiid, saa stor Difference er her i dette Fald, andre paaleggis Matriculschatt for det, som de har lagt under Gaardsens Taxt meere end sig har, mig paaleggis for det jeg iche hafver lagt under Gaardsens Taxt og ey heller har udi Eye.

Andre giøris Restantz ichun paa huis de har lagt meere

under Hofvit-Gaardsens Taxt. Mig giøres Matriculsschats Restantz paa min heele Hofuid-Gaard dend jeg een privilegered Persohn altid har contribuereed af lige ved andre af deris Hofved og Sædegaarde.

Hvilcket altsammen, naar de høyædle Goede — Herrer vel considererer, huorum jeg beder atter dienst ydmygeligst, og derhos betragter mine herofver vemodige Such og Taare. Jeg vil formode at de dette hos Hans Kgl. Mayt. saa vel udfører at jeg iche til Dato alleene og fremdeles hereffter vorder frij for att contribuere af det bemeldte mig ey tilhørig øde, lille Møllested, men endog fri for dend til Dato bereignede Matriculschatt Restantz af bemeldte min Hofuid-Gaard, og dend saaledis nyde lige Frihed med de Sædegaarde, som iche hafver 200 Tdr. Hartkorn paa toe Mille hos sig. Saa schal og Gud visseligen schaane ederis omsidder Effterlatte for slige menneskelige Fristelser sampt uformodelige paakommende Gieldsager, som kand trengte Enche og faderløse fra timmelig Velstand. Dend samme retferdige Gud til naadigste Obagt, jeg er høyedle kgl. Herrer udi minne Bønner stedze vel ofuerlefuereet. Forblefuendis De høybetroede kgl. Herrers.

	dienst ydnygst
Quotrup Hofgaard,	Elisabeth von Dort
d. 4. Juli 1682.	sahl. Ludvigs Lorentzs«.

Nogle Maaneder efter svarer Rentekammeret:

»Resolution.

Efftersom Quotrup Hofgaard er udlagt fra Hans Kongl. Maytt., kand den ey for Skatten blifve forschaaned meere end andre Ladegaarde, som ogsaa hafver udreedit alle de Schatter i seeniste Krigstiid som af Hofved-Gaarde var paabudden. Men naar det befindis her at vere scheid betables af samme Gaard alleene Schatterne till 1. Julij 1675 og igien fra 1. Januarij 1680. De imidlertid udgifne Schat-

ter saavelsom Familiæ-Schatter tilforne gaar imoed hverandre lige op. Det øde Møllested som Enchen krefves Schatter af kand ey verre scheed af Ambtschrifveren uden Aarsag og maa endten betahlis eller viisis Eyermanden som derfor kand søgis; huad viidere meldis udi Memorialen om andre som iche retteligt contributorer beroer det paa Angivelse og schal nochsom vorde remederit.

Dat. Rendt-Cammerit dend 2. October 1682.

P. Brandt.

Fr. Giese. N. Bendsen. J. Elers.«

Og paa denne Maade fortsættes med Andragender om Eftergivelse bl. a. af Kopskat, saaledes i 1690, da Kammerraad Friis kræver 44 Rdl., men det er ikke saa ligetil; Statskassen trænger stadig til Penge, og Kongen udbeder sig Kammer-Collegiets Erklæring herom. — Det endelige Resultat foreligger ikke. En daarlig Trøst for Situationen i sin Helhed med Hensyn til Betalingsevnen derude paa Egnen var det, at Naboen paa Kjellerup, Hr. Johan Stenbech, i 1687 fik eftergivet 181 Rdl. 11 Sk. paa Skatten af Kjellerup Gaard og Gods, og at Svenstrup Hovgaard ligeledes nogle Aar tidligere var hjemfalden til Kronen paa Grund af Skatte-Restancer³⁶.

Omkring ved denne Tid sang Kvotrup paa det sidste Vers som Hovedgaard. Dens endelige Afgang finder vi i et Brev blandt Kvotrupdokumenterne, et Brev af $2\frac{1}{11}$ 1690, stilet til Landstinget, hvori Mag. Joh. Hyphof — udi min kære Svoger Nicolaj Lorentz' Abcense — andrager om at Kvotrup herefter maa være og forblive en Fæste- og Bondegaard. Den er hidtil som en Sædegaard passeret, men belagt med saa store Familie- og andre Skatter, som den ikke evner at udrede, og da Gaarden ikke kan komplette-

³⁶ Aage Brask: Kjellerup, Side 152 (Drgb. m. fl. Kontrib. Restance 1685).

res med Jordegods, maa den saaledes frasige sig Hovedgaards-Frihed.

Hvorledes det er gaaet til paa Kvotrup under Slægten Lorentz' Regimente, om der har været en dygtig Bestyrer, der ved Hjælp af Gaardens sædvanlige Bønder-Tjenere har kunnet klare Driften, kendes ikke, men fra Aaret 1691 $1\frac{1}{2}$ foreligger blandt Papirerne et Fæstebrev udstedt af Magister Hyphof paa Husbonds Vegne og Behag til en Mand ved Navn Laurs Andersen, barnefødt i Nr. Borup og hørende til en Gren af Slægten Bugge, der nu i mange Aar blev knyttet til Gaarden³⁷.

Det bliver for vidtløftigt at gengive Kontraktens fulde Ordlyd; et Par enkelte Punkter kan dog nævnes. Fæsteren skal svare alle kongelige Skatter og Contributioner, til Fastingen skal han i Stedet for al Landgilde o. s. v. betale 24 Slettedaler »for Tidernes Haardheders og Besværligheders Skyld«. Fremdeles skal han i tvende Aar nyde de sædvanlige Bønders aarlige 9 Dages Arbejde; efter hans instændige Begæring til at komme udi Stand og Behold paa Gaarden er ham paa Husbonds Behag forundt 2 Tdr. Byg og 1 Td. Havre uden Frøgæld samt et Plovbæst og en Ko .....

Elisabeth von Dort afgik ved Døden i Aaret 1698 (Trap). Som det fremgaar af det foregaaende, har hendes Stilling som Enkefrue paa Kvotrup ikke altid været lige behagelig, plaget som hun stadig var af Skatteopkrævere. Hun har vel nok kunnet faa Føde og Klæder ud af Kvotrup, men næppe mere, og Fæstegodset er troligt nok efterhaanden solgt fra bl. a. for at skaffe Penge til Skat og atter Skat. — Fru Lorentz blev begravet i Gaardens Sognekirke i Hem ved Siden af Manden, og her stod Kisterne endnu paa Danske Atlas' Tid i aaben Begravelse under Kirkens Kor.

³⁷ Der findes i Viborg Landstings Skøde — og Pantebog No. 27 Fol. 178^{ff} et Par Mageskifter dateret 1692, der angaar Elisabeth von Dort samt Børn og Svigerbørn. Heri overdrages Kvotrup til »Merermeldte min kære Søn Nicolaj Lorentz«.

Som Læserne vil huske, døde Sønnen Nicolaj Lorentz i 1699, hvorefter Enken blev gift med Daniel Stolzig, der saaledes maa være blevet Eneejer af Kvotrup. Han kunde i hvert Fald udstede Skøde, dateret Mariager $2\frac{1}{11}$ 1700 til Fæsteren Laurs Andersen. Hartkornet er nu efter ny Matrikel 8 Tdr. 3 Skp. 1 Fdk., og Købesummen 550 Rigsdaler, og »kender jeg herefter mig, min Kæreste (Hustru) og Arvinger ingen ydermere Lod, Del, Ret eller Rettigheder at have til eller udi bemeldte Gaard« .....

Familien Lorentz og dens Efterslægt tog saaledes Afsked med Kvotrup for stedse; lige saa pludselig, Slægten var kommet her til Egnen, lige saa pludselig forsvandt den igen efter 35 Aars Forløb uden at efterlade noget Spor, og et mærkeligt Kapitel i Gaardens Historie om »Akciseforvalteren fra København, der blev Herremand paa Kvotrup«, var hermed afsluttet.

Det var egentlig min Tanke at slutte Gaardens Saga her, men nogle spredte og ufuldstændige Oplysninger om dens videre Skæbne bør dog maaske medtages i korte Træk.

10 Aar efter eller den 28. Marts 1710 sker der noget, idet Laurs Andersen sælger og skøder Gaarden til sin Broder Jens Andersen i Barmer (Sebber Sogn); han tituleres Ladefoged (maaske paa Herregaarden Sebberkloster) og var saaledes hævet et Par Grader over Bondestand. Handelen, der maaske blot var en Skinmanøvre inden for Familiens Rammer, efterfølges omgaaende af et Fæstebrev af 8. Maj 1710 fra Køber til Sælger, hvorved Laurs Andersen da bliver boende paa Gaarden.

Der gaar igen en halv Snes Aar hen. Da skøder Ladefogden i Barmer $1\frac{2}{6}$ 1719 Kvotrup til sin Brodersøn Søren Laursen Bugge, »tjenende i Lundgaard i Fyn«, hvilket rimeligvis vil sige Herregaarden Lundegaard i Nørre Broby Sogn. Det var altsaa en Mand med noget videre Udsyn, ingen hel Hjemmeføding. Blandt de ofte nævnte Kvotrup-

Papirer findes en udateret Fortegnelse over Gaardens Data i nyere Tid, smukt og korrekt er den skrevet af en Mand, der ikke navngiver sig, men omtaler Laurs Andersen som »min salig Fader«, Jens Andersen som »min salig Faderbroder« og Søren Laursen som »min Broder«; det maa ligeledes have været en Mand med en ikke ringe Uddannelse.

Da Kongen faa Aar efter, den 13. September 1723, giver Skøde paa Relutions-Rettigheden, det vil sige Tilbagekøbsretten til Kvotrup, hvilken Ret jo var forbeholdt i det kongelige Skøde til Lorentz i 1665, da udstedes dette Skøde til Laurs Andersen, »som itzige Eyere« mod Betaling af 1 Rdl. pr. Td. Hartkorn »efter de gamle Skøder«, eller af 19 Tdr. 2 Skp. 19 Rdl. 24 Skilling udi Kroner, hvilken Ret det følgende Aar tilskødes Sønnen Søren Laursen.

Samme Aar, $\frac{2}{4}$ 1724, udsteder Søren Laursen et Fæstebrev til Peder Laursen, formentlig en Broder, da han angives født i Kvotrup; snart efter er der imidlertid igen Ejer-skifte, da Søren Laursen $\frac{1}{4}$ 1730 skøder Kvotrup til en Mand af Bugge-Slægten ved Navn Mads Christensen Bugge, Indehaver af Embedet som Byskriver i Mariager og Herredsskriver i Gerlev Herred, der fæstede Gaarden bort til en Niels Laursen, formentlig Broder til Peder og Søren.

Ret længe er der ikke Ro i Lejren, da Byskriveren $\frac{1}{2}$ 1736 giver Skøde paa Kvotrup til den velbaarne Hr. Justitsraad Peder Marsvin til Trudsholm. Landgilde-Afgiften er omtrent som i gammel Tid, men Hartkornet nu kun de før nævnte 8 Tdr. 3 Skp. 1 Fdk.

Det ser ud til, at Peder Marsvin imidlertid har sluttet og afhandlet en Skifte-Forening paa Kvotrup d. $\frac{26}{10}$ 1739, hvor de nævnte Brøders Mor var død, og nogle Dage efter, den 31. Oktober, opretter Peder Marsvin en Fæstekontrakt, hvorefter Niels Laursen skal tage sin yngre Broder Søren udi halv Fæste og Brug med sig af den den $\frac{28}{9}$ 1731 tilfæstede og paaboende hele Kvotrup, saaledes at Søren

faar Kvotrups halve Hartkorn eller 4 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. 1½ Alb. i Fæste sin Livstid, saaledes som han ved Skifte-
rets Slutning efter hans salig Moder haver indgaaet og for-
pligtet sig til, mod naturligvis at betale Halvdelen af Gaar-
dens Afgifter.

Ja, de her nævnte Ejer- og Fæsteforhold er noget indvik-
lede. Det er jo saaledes med al Historieskrivning som nu
ogsaa her, at man nok har Oplysninger om de tørre Data
og Aarstal - det kan undertiden være vanskeligt nok at fin-
de dem - men de mere private og intime Forhold Parterne
imellem maa man nærmest gætte sig til, om man vil og kan.

Kvotrup blev saaledes fæstet bort til de to Brødre Niels
og Søren Laursen, der hver faar sin Halvdel af Gaarden,
hvorledes det saa ellers dengang er gaaet for sig med De-
ling af Bygningerne; sidenhen var der jo lige til nyeste Tid
to selvstændige Gaarde hver med 4 Længer.

Peder Marsvin døde $28\frac{1}{12}$ 1758, hvorefter Enken Sophie
Reedtz skødede til Søren Laursen, boende ud i Kvotrup-
gaard, den af ham paaboende Part af den samme Sted —
samme halve Gaard, staaende for Hartkorn efter ny Matr.
Taxt 4 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. 1½ Alb. Købesummen rigtig
betalt. Dato $28\frac{1}{10}$ 1759.

Af Ejere i nyere Tid har jeg personlig kendt Jens Leth
fra Handest, der boede paa en af Gaardene fra 1880'erne
til 1905. Han flyttede siden ud til Hornbæk, i Gaarden ved
Randers—Fladbrovej, hvor Sønnen P. Leth, der er Sogne-
foged, nu residerer. Jens Leth solgte i følge Skøde af $28\frac{2}{3}$
1905 Kvotrupgaard, Matr. Nr. 1 a (den vestligste) til
Gaardejer Axel Axelsen, der i 1915 flyttede ud til Lande-
vejen fra Hem til Randers—Mariager Landevej og bygge-
de dør en ny Gaard. Samme Aar solgte Axelsen den gamle
Kvotrupgaard med tilhørende 38 Tdr. Land til Ejendoms-
handlere, af hvem Axelsen igen tilbagekøbte 22 Tdr. Land.

Tilbage til den gamle Gaard Matr. Nr. 1 a var derefter ca. 12 Tdr. Land, der sammen med Bygningerne ejedes af en Landmand fra Hem, Anton Sørensen.

Gaarden bestod af 4 Bindingsværks-Længer med Straa-tag, hvoraf de to blev nedrevet i 1915.

Den anden Kvotrup-Gaard, Matr. Nr. 2 a, overtoges i 1891 af Gaardejer Nicolaj Sørensen, der i 1927 ligeledes flyttede ud til Landevejen og byggede ny Gaard, hvorefter de 2 af de 4 Længer blev revet ned. Tidligere havde Nicolaj Sørensen købt 4 Tdr. Land Eng af Matr. Nr. 1 a.

Med Hensyn til det i det foregaaende ofte nævnte øde Møllested, da kender man intet til den gamle Mølle, der her har staaet, men den maa i nyere Tid være blevet afløst af Kvotrup Nymølle, Matr. Nr. 1 b, drevet ligesom den gamle af de rige Væld i Bakkerne. Møllen blev sidenhen indrettet til Stampemølle. Herom fortalte min gode Ven, den nylig afdøde Barber Munkholm i Assens (født 1863), at Stoffet til hans Konfirmationstøj var blevet stampet i Kvotrup Nymølle, og videre fortalte den gamle Hædersmand, der var en god Fortæller, hvorledes han som Tjenerstedreng fra Gaarden i Bjærgby, naar han skulde besøge Faderen (Skovfogden i Skrødstrup) for Nemheds Skyld tog Vejen over Kvotrup Nymølle. Vejen var godt nok kortere, men der var altid et frygteligt Ælte omkring Møllen, hvor han nær var blevet hængende, men — fortsatte Munkholm med et lunt Blink i Øjet — han var da kommet fri igen, siden han nu sad og fortalte mig Mølle-Historien. Den sidste Mand i Møllen var Jens Sørensen — Stamp-Jens —, født i Møllen ca. 1823. Han sad i Møllen til hen i 1880'erne, da Godsejer Brask paa Kjellerup, hvortil Møllen gennem en lang Aarrække hørte, byggede et Hus til ham og Familie paa den modsatte Side af Dalen (Dyrby-Siden), og med Stamp-Jens var ogsaa Møllens Saga ude. —

RANDERS AMTS GAMLE LANDEVEJE

(fortsat)

Af Chr. Heilskov

7. Randers—Udbyhøj med sidelandevej til Mellerup.

Denne landevej gik i fortiden væsentlig som nu. I det nuværende Dronningborg villakvarter passerer den en bæk, hvor der har ligget en vandmølle, kaldet *Rismølle*. Den nævnes 1688 og var i 1789 stampemølle. Som mølle var den forsvunden i 1859, men gaarden, som laa paa pladsen, kaldes endnu Rismøllegaard. Det er en smukt beliggende og stemningsfuld gammel ejendom, tildels med bindingsværk. Lidt længere fremme tilhøjre for vejen laa *Dronningborg vindmølle*, der endnu stod c. 1900. En lille bakkeforhøjning betegner nu stedet, hvor den har staaet. Vejen fører derpaa gennem *Harridslev*.

1 km videre fremme gaar sidechausseen fra tilhøjre, fører nord om Støvring til *Mellerup* og fortsætter gennem denne by ned til færgestedet ved Randers Fjord. I Mellerup sydøst for Sognekirken findes en hellig kilde kaldet *Maren Tomesters Kilde*, der benyttedes til henimod aar 1900¹. Ved kilden ligger en stor nu fredet bronzealderhøj, *Tathøj*. Mellerup kro, paa hvilken jeg kender en bevilling fra 1740, laa oppe i byen ved kirken indtil 1857, derefter ved bydelen Østerbro mellem kirken og færgestedet. Ifølge oplysning fra gaardejer Aage Sørensen brændte kroen

¹ Fra Randers Amt 1933, s. 87—88.

i foraaret 1925 og blev da nedlagt. Bevillingen, som i sin tid tilhørte Støvringgaard kloster, ejedes senere af Randers by tilligemed færgeri og kroen paa den anden side af fjorden ved Voer (som ogsaa er nedlagt). Paa den afbrændte Mellerup kros plads byggede muremester Jens Jespersen et hus, hvori nu drives afholdsgæstgiveri.

Randers—Udbyhøjvejen har lige fra Randers ført gennem et frugtbart, men skovløst og noget trivielt landskab, men lidt forbi Lindbjerg by forandrer terrænet sig pludseligt paa en for øjet højst behagelig maade. Vejen fører nu nedad med skove til begge sider og derpaa gennem *Tvede by* med sin hyggelige gamle vandmølle, kaldet *Gademølle*, hvor *Tvede Aa* passerer, og med kirken tronende paa en høj skrænt tilhøjre for landevejen. Straks efter er der en lille dal til samme side med skov i baggrunden. Her ses endnu mølledammen til den nedrevne *Hjørnekær mølle*. Vejen er nu bleven bakket, den fører gennem byen *Ilshøj*, der i vore dage nærmest præsenterer sig som en forstad til den store og tætbebyggede landsby *Øster-Tørslev*. Vejen gennem denne har tydeligvis forhen krummet sig i en vestlig bugt, thi i denne del af byen ligger den gamle og maleriske kro, som ikke kan have ligget udenfor landevejen. Kroen fik bevilling 1737, men er muligvis ældre. Fra 1792 var Th. Rasmussen kromand, det er alt, hvad jeg kan oplyse. Ved byen har der været 2 hellige kilder, *St. Mortens* og *St. Niels' kilde*.

Vejen gaar videre forbi en falleret oldtidshøj til *Knejsted* og derfra videre til *Raaby*, en stor by med et meget aneligt gadekær i midten. Et stykke længere fremme kommer der plantage med nogen lyng — her har vel tidligere været en lille hedestrækning — og saa med ét slag aabenbarer der sig en vid og mærkelig udsigt over det flade land ved udløbet af Randers Fjord. Vejen slynger sig nu med en række hvide vejsten ned i lavlandet, der er hævet hav-

bund, fladt som et stuegulv og med en marskagtig karakter. Det maa have kostet ikke ringe besvær i fortiden at faa fyldt vejen op her, saa den blev farbar. Tidligere gik havet ved højvande over en stor del af engene og gjorde derved høbjergningen enkelte aar vanskelig². Pludselig gør vejen et mærkeligt skarpt knæk 1 km sydvest for Sødring og gaar lige i syd til *Udbyhøj* eller, som stedets gamle navn er, *Vasehuse*, en langstrakt bebyggelse med landingsbro, hvorfra der forhen var færgefart over til *Udbyhøj færgegaard* paa den anden side af fjorden. Landevejen er i vore dage ført endnu et lille stykke i en ret vinkel østpaa til et andet landingssted. I *Vasehuse* findes nu et lille afholdshjem. Forhen har der dog været en privilegeret kro, oprettet 1748. Den er for en del tid siden nedlagt, men findes opført paa Geodætisk Instituts kort fra 1926. Øst og syd for byen findes der spor af skanser. Disse blev anlagt i 1801 under krigen med England.

Tidligere har der været regelmæssig overfart over fjorden til *Udbyhøj færgegaard* paa sydsiden. Denne fik kgl. privilegium 1751, udstedt til fru Sophie Seefeld til *Holbækgaard*.

8. *Randers—Hadsund landevej.*

I det store og hele har denne vej holdt samme kurs som nu, i det mindste i de sidste halvandet hundrede aar. Den gaar fra *Randers* direkte nordpaa og passerede i 1789 først en vindmølle og en skanse. Paa *Frem's* amtskort (ca. 1900) ses to møller. Længere mod nord var der forhen en mindre hedestrækning til lidt forbi *Lem*, som vejen fører vest om, hvorpaa den tager en lidt mere østlig retning. Den stiger nu stadig opefter til *Hald* efter paa en længere strækning igen at have ført over en nu forlængst opdyrket hede. I *Hald*, som er det centrale punkt i herredet med en anselig

² Tidsskr. f. Landoekonomie 1852, s. 544.

kirke, har der været en kro. Den fandtes her i 1751 og blev senere flyttet fra byen over paa den anden side af sognegrænsen, hvorefter den kaldtes *Gerlev kro*. Denne flytning skal efter traditionen skyldes præsten i Hald N. K. Bechmann, der var her 1841—53³. Kroen blev nedlagt efter 1879. Paa stedet ligger nu en mindre ejendom, lidt tilbage trukket fra vejen.

Fra Hald gaar vejen længe nedad, og landskabet antager større former, hvilket æstetisk set føles oplivende. Vejen er imidlertid nu for faa aar siden paa en lang strækning ført i en mere lige linje vest om byen. Siden krydses den forrige vej, og den nye er nu atter paa en strækning ført vest om *Gerlev by*. Mellem Hald og den nedlagte Gerlev kro fandtes tidligere i den vestre landevejsgrøft en hellig kilde kaldet *Nørkilden*. Den forsvandt ca. 1925 »grundet paa et ulykkestilfælde«⁴. Landevejen gik før i et mærkeligt slyng gennem Gerlev by, men nu er der ogsaa opstaet bebyggelse omkring den nye vej vest for jernbanestationen. I sin nye retning fører vejen nu lidt øst for den gamle, som den atter træffer før *Stangerum by*. Her har der ligget en større gaard, der til midten af det 16. aarhundrede var beboet af adel. Øst for byen har der ligget en *Tinghøj*⁵.

Længere fremme faar man *Kastbjerg* nærved paa venstre haand, hvorpaa vejen svinger østligt for at undgaa engene nord for denne by. Det kunne dog se ud til, at den oprindelige vej har gaaet i noget længere afstand fra *Kastbjerg*, thi lidt øst for den nuværende chaussé ligger den anselige *Møgelhøj* og en anden gravhøj, der ligesom synes at vise vej ned ad bakkerne til overgangen over engdraget. Dette har i en fjern fortid været et sund, der i forbindelse med *Kastbjerg Aadal* har gjort *Vindblæs sogn* til en ø (»*Vindbjerg Ø*«).

³ Se fra Randers Amt 1923, s. 46.

⁴ Fra Randers Amt 1933, s. 82.

⁵ Jydske Saml. 5. r. II, 28.

Nede i engdraget bøjer vejen nu i nordvestlig retning og fortsætter i vore dage saaledes til Hadsund. Lidt nord for dette vejknæk ligger den gamle herregaard *Trudsholm*, det oprindelige Skøttrup. Denne gamle borgs beliggenhed var ypperligt valgt, naar det gjaldt om at beherske adgangen til færgestedet ved Hadsund samt det andet forlængst nedlagte overfartssted ved Nødenæs nord for Overgaard, hvor der dog endnu 1789 fandtes en færgegaard. Ved Trudsholm var ogsaa i fortiden det eneste gode overgangsted sydfra til Vindbjergøen. Nutidens landevej gaar opad gennem *Trudsholm plantage* og videre tæt forbi den enligt og højt liggende *Vindblæs kirke*, der tidligere var et kendt sømærke. Her har sikkert i hedenold staaet en helligdom for Thor. Det har man ialfald ved kirkens opførelse søgt at fremhæve, idet man paa den nederste sokkel har udhugget Midgaardsormen, der strækker sig rundt om hele kirken og samles med to hoveder midt paa koret. Desuden findes udhugget i kirken thorshammeren (hagekorset) ved siden af det kristne kors. Fra kirken gaar det stadig nedad gennem et svagt bebygget strøg til *Sønder-Hadsund*. Her ligger den gamle færgetro, som eksisterede 1737, og som Christen Wedersøe fik bevilling paa 1784. Nu er her afholdsgæstgiveri.

Imidlertid har ingeniør Chr. Schwensen, Trudsholm, i en højst interessant artikel i Randers Amtsavis for $1\frac{3}{4}$ 1939 paavist en ældre vejforbindelse fra Trudsholm til Hadsund. Den har gaaet nogenlunde parallelt med den nuværende godt $\frac{1}{2}$ km østligere og har, som man af det følgende vil skønne, været en oldtidsvej. Det synes at være den, der nu gaar som allé vest om Trudsholm og derpaa som markvej opad langs en plantage. Snart tager markvejen en østligere kurs, mens den gamle vej har holdt retning nærmere nutidsvejen og ført forbi den usædvanligt store og stejle *Lohnhøj* eller *Lundhøj*. Naar man — ikke uden besvær —

har besteget denne top (hvorfra der naturligvis er en vid udsigt), synes det oplagt, at ingeniør Schwensen har ret i paavisningen af denne oldtidsvej. Thi lige i syd ser man over mod den før omtalte Møgelhøj og dens fælle, der aabenbart har korresponderet med gravhøjene paa denne side. Og lidt længere nordpaa har oldtidsvejen (hvis spor her er udslettede) passeret en højst seværdig gruppe af høje, hvoriblandt den anselige *Vindbjerghøj*. Udfør Vindblæs kirke har den gamle vej fulgt en nedlagt, men senere atter fremtrædende markvej, som siden forbi *Lystrup* skole og den store *Lystruphøj* fører ned mod fjorden. Her ligger atter en lille højgruppe ligesom for at markere nedgangen. Nu har oldtidsvejen slaaet et sving vestpaa langs en lille plantage, krydset nutidsvejen og gaaet under strandskrænterne parallelt med nutidsvejen til det fælles endepunkt. Ingeniør Schwensen slutter sin artikel med at udtale, at denne gamle vej maaske har ført den østre del af kimbrerfolket fra Himmerland over Vindblæs, Hald, Taanum til Verzellæ.

Men hvornaar er denne oldtidsvej gaaet ud af brug? Det véd vi ikke, men det maa ligge meget langt tilbage. Det eneste, vi véd, er, at den nuværende vej var den rette landevej i 1789. I et skelbrev af 1556 mellem Kastbjerg, Nebstrup og Ajstrup marker omtales »Sundvejens«⁶, men om det har været den oprindelige oldtidsvej eller den nuværende landevej, kan ikke afgøres.

9. Randers—Mariager landevej.

Nede fra Randers By fører denne vej opad Flintbjerget og videre nordpaa over et højtliggende og forholdsvis jævnt terræn. Den gaar gennem *Bjergby* og herfra forhen over en hedestrækning og *Kovsted Aa* til *Hastrup* og videre — ligeledes i fortiden — over hede til *Hvidsten*. Her

⁶ Jydske Saml. IX, 12.

ligger nu en gammel malerisk og af turister velkendt kro. Den synes dog ikke at være af særlig gammel oprindelse, ialfald som privilegeret. Den nævnes ikke i 1ste udgave af Trap (1859), men fandtes 1875. Fra 1884 til 1934 ejedes den af Niels Pedersen og overtoges efter dennes død i sidstnævnte aar af sønnen, den nu afdøde, fra besættelsestiden viden om bekendte Marius Fiil. En omtale af krointeriøret og Niels Pedersen læses i »Fra Randers Amt« 1933, s. 58, og maleri af kroen findes i »Topografisk Samling for Randers Amt«. I Hvidsten by har forhen ligget en adelig hovedgaard, og i oldtiden har her sandsynligvis været en offerplads — et »vi«⁷.

Vejen gaar nu gennem *Gassum*. Her har der engang ligget en kro, der fik bevilling 1718. Vejen fører snart efter ned i den smukke, skovkransede *Gloudal*. Tilvenstre for vejen, lige inden man kommer ned i dalen over *Kastbjerg Aa*, ser man i lyngen tre lave, parallelle jordvolde, kaldet *Trevolden*, formentlig rester af et befæstningsanlæg fra den tidlige middelalder. Museumsinspektør Kaj Uldall finder det ikke urimeligt at henhøre det til begivenheder, der gik forud for slaget paa Grate Hede⁸. Laa der ikke nogle store sten, mellem voldene, ville man nærmest antage det for gamle, dybt udhulede vejspor. *Trevolden* gik fra mosedraget *Haldkær* over til *Gloudal*. Den har oprindeligt været 1 km lang, men tilbage er nu kun dette lille, fredede brudstykke paa bakkeskrænten ned mod dalen. Fortsættelsen opad kan dog paa en kortere strækning spores i jordsmonnet.

Lidt længere fremme ad landevejen ligger herregaarden *Kellerup* ved sin lille sø. Lige overfor den ved den østre side af vejen ligger resterne af *Kellerup vandmølle* (nævnt 1580), af hvilken nu kun et beboelseshus og en halvt til-

⁷ Fra Randers Amt 1933, s. 5—62.

⁸ Turistforeningens Aarb. 1924, s. 38.

groet mølledam er tilbage. Tæt syd for herregaarden har der i middelalderen staaet et kapel af hvilket endnu saas spor c. 1769⁹. Her ved Kellerup har endvidere været ikke mindre end 3 hellige kilder, *Sykilde* (paa Geodætisk Instituts kort *Syvkilde*), *Plovmands Kilde* og *Skt. Knuds Kilde*. Vejen fører videre forbi *Kellerup Sø* og opad over et oprindeligt hedelandskab, der nu delvis er opdyrket eller beplantet. Det smukke højeste parti af heden hedder *Midtbjerger*. Længere fremme passeres paa venstre side *Nonneholt Plantage*, hvorefter vejen gaar gennem skoven *Himmelkold* og støder saa ud til Hobro—Mariager landevej, som den følger østpaa ind i Mariager by.

Den her beskrevne vej var landevej i 1789, men der skal have været en ældre Randers—Mariager vej, som intet kort angiver, men som lever i befolkningens traditioner. Denne gamle vej gik 1534 »og endnu længe efter« over Brastrup, Jennum, Spentrup og Kærby og mindes endnu som »Rajsvejen«. Ad denne vej menes skipper Clements skare at være draget til Randers efter det berømte slag ved Lere Sig nord for Svenstrup¹⁰. Vejen maa formodentlig allerede være omlagt før 1718, da kroen i Gassum nævnes.

C. 6 km fra Randers ved overgangen over *Borup Bæk* har denne rute skilt sig ud fra den nuværende landevej. Den har saa bøjet mod nordøst og har gaaet nord om gaarden *Brastrupholm* og over den saakaldte *Bjergby Hede*, der nu paa nogle lyngpletter nær er opdyrket. Her ligger nogle beboelser, *Vejlager*, hvor forbi vejen har gaaet. Smeden i Jennum oplyser, at den er kommen forbi det midterste af de nye statshuse, som her ligger. Gamle hjulspor var endnu 1933 at se, men er nu saa godt som overpløjede. 2 gravhøje ligger mellem *Vejlager* og Jennum ligesom for at angive vejens retning. Denne har da passeret

⁹ Se herom »Fra Randers Amt 1938, s. 81—82.

¹⁰ Fra Randers Amt 1933, s. 32.

Jenum og fortsat gennem *Spentrup* nordpaa. Her har den saa gaaget mellem den søndre *Søgaard* og *Spentrupgaard* gennem den østlige del af *Steen Blichers Plantage*, hvor der jo før Blichers tid var hede saa at sige helt op til *Kærby*. Nogle hede- eller markveje gennemkrydser endnu dette terræn. Den gamle vej har været den, som nu gaar vestenom *Mostrup Gaarde* og derfra (med nogen forandring i senere tider) lige nordpaa til *Kærby*. Her sluttede den sig til *Mellerup—Hald—Mariager* vejen, som senere maaske vil blive behandlet.

Et blik paa kortet viser tilstrækkelig tydeligt, at den her beskrevne vej var en ret stor omvej fra *Randers* til *Mariager*. Men der maa jo have været ret væsentlige grunde til at vælge den. Det har antagelig været *Gloudalen* og dens sidedal ved *Kellerup*, der har voldt bryderier, skønt det heller ikke synes at have været den rene spøg at slippe over engene langs *Kastbjerg Aa* nord for *Kærby*.

Det ser imidlertid ud til, at man ogsaa har benyttet en anden overgang over dalføret. Naar man istedetfor nord for *Spentrup* at dreje mod nordøst fortsætter ad vejen lige nordpaa langs *Steen Blichers Plantage*, kommer man til *Dyrby*, hvor der i middelalderen og senere laa en hovedgaard. Nord for denne by fører en vej til *Kærby*, medens en anden gaar til *Kellerup*. Sidstnævnte vej staar paa *Geodætisk Instituts* kort fra 1928 betegnet som »makadamiseret eller skærvebelagt offentlig bivej« — men er noget helt andet, som vi skal se. Til at begynde med gaar den fra *Dyrby* som en agtbar markvej, der dog ved sin bredde synes at røbe, at den har kendt bedre dage. Men snart stikker den hovedkuls ned gennem *Dyrby Krat*, og her bliver det rent galt. Det er en hulvej, hvor »vejbanen« nu henligger som en stenet rende i hvilken tøbruddets vandstrømme har boltret sig lystigt — højst romantisk, som man vil forstaa. Hvor krattet slipper op nede i *Gloudal*, slaar

vejen et skarpt sving i vest og passerer nu bækken, der kommer fra Kellerup Sø og forener sig med Kastbjerg Aa. Overgangsstedet er her nogenlunde fast, dog har man her anlagt en vase, der synes beregnet paa større trafik, end man maatte vente, hvis det kun drejede sig om den kørsel, der kunne være til Kellerup og dens mølle. Vasen er ret høj med store sten i bunden og slipper op, hvor bunden bliver helt fast paa det sidste lille stykke forbi møllen til den nuværende landevej.

RANDERS AMT'S SANDFLUGTS HISTORIE

(fortsat)

Af Anth. Fuglsang

Sandflugten i Rougsø Herred.

Der laa nogle smaa Forsvarsanlæg ved Udbyhøj, Indløbet til Randers Fjord. Grunden ejedes af Randers Havnevæsen. I 1801, under Gravning af Grøntørv til Anlægget, opstod der Sandflugt, da Flyvesandet blottedes. Det var sent paa Aaret, saa der kunde ingen Klitvipper faas. Amtmanden gav da en Ingeniørofficer Lov til at lade Herredets fem Sogne mobilisere til at køre Tørvejord og Tang til Sanddæmpning, og i Løbet at en god Ugestid blev Arbejdet fuldført.

Siden aarsagede Opførelse af et Lodshus Sandflugt, der af Martens blev stoppet med Ler. Ogsaa dette Arbejde varede en Ugestid. Men da Leret nogle Aar senere (1807) var »opkibret«, blev alle Aabninger dækket med et tykt Lag Tang.

Derefter gav Flyvesand sig til at knyge paa Vejen mellem Pakhuset og Skansen og fik paakørt 300 Læs Ler, hvorefter Vejen mellem Pakhuset og Færgen, der var blevet ødelagt af de mange rejsende, der færdedes ad den, slog sig løs i kvalmende Sandtaage. Og da denne var Alfarvej, blev den istandsat med 1200 Læs Ler.

Der var fedtet at færdes i vaadt Føre, og i Sommertørre stumlede Folk og Fæ over Lerknoldene og døjede slemt af det lerede Støv. I 1836 var Vejen saa medtaget paany, at den føg mød de sidste Rester Ler og blottet Flyvesand. Saa kørtes der 520 Læs Ler paa, hvorved der atter var lukket for Flyvesandet.

Sønderhald Herred.

Lektor Erik Wiborg og Birkedommer Wærum fulgtes i 1794 ad til Hvilsager Sogn for at tage en anmeldt Sandflugt i Øjesyn. Den var opstaaet nogle Aar forud paa Skafføgaards Mark under en Foraarsblæst. Den havde siden da bredt sig og strakte sig ved de to fremmedes Besøg over 12 Tdr. Land. Wærum vilde have Sandflugten dæmpet ved Paakørsel af Mosejord, der havdes i Nærheden. Den klogere Wiborg svarede: Der skal grumme mange Hundrede Læs til, og Arbejdet dermed vil blive et byrdefuldt Hoveri for baade Bønder og Bæster, der kan spares. Wærum keg op. Jo, vedblev Wiborg, hele den sandføgne Strækning, vi staar paa, er myldrende fuld af Sandstar, som Kreaturerne gaar og gnaver imellem opbrudte Sandflader. Hvis De som Medlem af Sandflugtskommissionen forlanger Kreaturerne fjernet og Strækningen hegnet i Fred, saa vil Sandstaren i Løbet af faa Aar overgro den og bringe Sandflugten til Ophør. Besidderinden, Madam Mørch, kan levere Fredningspælene, og De ansætter en Klitfoged til at have Opsyn.

For Wærum var Wiborgs Forslag en Ordre, som iværksattes med Held. Da Skafføgaard senere skiftede Ejer, blev denne anmodet om at hente Klitvipper ved Skramsø Mølle og lade disse nedlægge paa udsatte Steder i Sanden samt paakøre Mosejord for at fremskynde Dæmpningen. Godsejeren, Jørgen Secher, smølede imidlertid med at efterkomme Paabudet, og i 1807 opmaalte Martens Sandstrækningen, der da udgjorde 35 Tdr. Land, og lod den gennem-

behandle. Han og Secher havde en Fællesinteresse: Skovplantning, og da Sanden 1811 blev givet fri, fik Martens Lov til paa $\frac{1}{2}$ Td. Land deraf at anlægge en Planteskole, bestemt til at forsyne Amtets egnede Sandstrækninger med Træmateriale. Sanden vedblev dog nu og da at trænge til Dæmpningsbehandling indtil 1832, hvorefter den henlaa under Sandflugtsvæsenets Tilsyn i godt en Snes Aar.

Under Dæmpningsarbejde 1803 i Kanten af Gl. Estrup Hovmark, Auning Sogn, med Nedskæringer, Dækning og alskens Vækster nedsat imellem, kom en Auningbonde og bad Martens om at følge med og bese en sandføgen Strækning paa hans Mark, der jævnlig fløj, og give ham Raad til dens Overvindelse. Martens fulgte med, spurgte ud, iagttog og brugte al sin naturlige Sans. Der laa en Mose i Nærheden paa Bondens Ejendom, og Martens Raad lød, at Bonden efter Lejlighed skulde opkaste Mosedynd, og efterhaanden som det derpaa halvtørrede køre det paa Sanden og sprede det jævnt hen, saa vilde han staa inde for, at Manden for sin Umage vilde faa en skøn, græsklædt Mark til Løn. Manden rettede sig efter Raadet og høstede en god Arbejdsløn.

— — —

Schæferhuset i Gjesing Sogn var i Begyndelsen af 1800'erne en Gaard, og kanske den er det stadig. Paa dens Mark samt ved Skellet til Battrupholt opstod Sandflugt af en Beskaffenhed, som bød Martens at tage dem under offentlig Varetægt og Behandling ved Gjesingmændene, og med Koed Sogn til Hjælp. Det knøg fra en Mængde Sandhulinger, Sandbrinker og Vejkanter. Meget Arbejde med Sløjfning og mange Hundrede Læs Tørvejord anvendtes igennem en Aarrække, inden Flyvesandet kom i Ro, og først efter over 40 Aars Forløb blev Arealerne frigivet til Brug.

— — —

Efter Hjemkomst fra en Rejse 1794 til adskillige af Jyllands Sandflugtsegne, deriblandt ogsaa Landsbyen Lilletved under Gl. Estrup Gods i Favsing Sogn, skrev Rentekammerets Sandflugtsinspektør, Erik Wiborg, at der midt i Lilletved laa en Flyvesandsbanke, som besværede Beboerne og dyngede en Masse Flyvesand op ved Huse og Gærder. Beboerne vilde gerne være denne Plage kvit ved Dæmpning, men da baade Herskabet og iøvrigt alle andre hentede Sand i den store Banke, hvorved den stedse udhuledes mer og mer, og Dæmpning vilde volde Herskabet Bøsvær og Ulejlighed, vilde de alligevel hellere foretrække Sandflugt end blive den kvit. Godsets Forvalter mente desuden ikke, Flyvesandet generede. Men da Sandflugten laa i en sølle Forfatning, fandt Wiborg det raadeligst at lade den offentlig behandle i Henhold til Sandflugtsforordningen. Til den Ende bør der trækkes et 250 Alen langt Gærde, som vil indelukke Sandflugtens Kilde: Sandbanken. En Vej, der løber tæt om Banken, giver en Masse Sandknog, bør forlægges, hvad Bymændene ogsaa indsaa Nødvendigheden af. Herskabet vil næppe nægte at levere Gærdsel til Gærdet, da der saa vedblivende kan tages Sand derfra, blot skal Sandgravningen ske paa uskadelig Vis.

En anden Sandbanke er fremkommet ved, at Bymændene vilde hindre Sandet derfra i at knyge ind over Bymarken, hvorfor de havde sat Pilestiklinge i det opdyngede Sand, og de groede ypperligt. Dette Gærde bør bevares, og lige-løbende med dette bør sættes et andet Gærde 10 Alen vestfor, hvorved Sanddyngens Vestsiden vil blive inde-sluttet, hvorpaa der lægges Klittagsvipper.

Da Sandflugtskommissionen vilde iværksætte Wiborgs Dæmpningsplan, blev den paa Herskabets Vegne afvist af Godsforvalter Mønsted med Begrundelse, at Herskabet selv vilde behandle Sandflugten uden offentlig Indblanding. Og Kommissionen lod sig afvise. Og 9 Aar gik hen.

I 1803 kom Martens til Lilletved. Man havde taget Fyld i Sandbanken til Landevejen, og den knøg. Martens nedlagde Forbud og anviste et mindre farligt Sted at grave Fyld. Og uden at spørge Herskabet om Forlov lagde han paa Stedet en Plan til Dæmpning og udskrev Mandskab til Arbejdet, der bestod i Sløjfninger og Lægning af Klitvipper. Han forsøgte ogsaa med Tørvebelægning visse Steder, men der var for megen Træk til, at Belægningen kunde holde. Derimod groede Klittaget kraftigt og bandt Flyvesandet. Nogle Aar senere havde Klitfogden fjernet Mærkepælene og brændt dem. Manden var 76 Aar gammel og frøs. Tillige gik Bymændene i Forbøn for ham, og Gubben slap for den 10 Rdl.s Bøde, Martens havde ilagt. Siden forsvandt ogsaa det satte Gærde. Da maatte samtlige syv Bymænd hver punge ud med 3 slette Rigsbanksedler. Og Sanden henlaa til efter Martens Afgang.

Nørre Herred. Grenaa Gammelsohn.

I 1606 udgik fra Københavns Slot en kgl. Missive til Lensmand Henrik Belov, at Mølleren i Grenaa Mølle, der i aarlig Mølleskyld til Kronen skulde yde 3½ Læster Rug og Mel, havde opsagt sit Fæste, fordi Flyvesandet fra en stor Plads neden Møllen, kaldet Brønhede, havde opfyldt Aaen imellem Møllen og Havet, hvorved Møllen, der normalt gik med to Kværne, nu stod i Bagflod og truedes af Ødelæggelse. Ogsaa Grenaa Borgere havde lidt Skade paa deres Næring med Sejlads, fordi Byens Havn ligeledes var fyldt med Flyvesand. Lensmanden skulde lade nogle forstandige Folk undersøge Forholdene og derefter se at akkordere sig tilrette med at faa Aaen ryddet og opdæmmet, saa Møllen atter kunde komme i Gang. I hvert Fald skulde han underrette Kongen, Christian IV, om Sagernes Stilling.

Henrik Belov havde ikke Forstand paa det, han her var blevet sat til. Der kom intet ud af det, han foretog sig, og han sendte ikke Kongen Besked. Et halvt Aarstid senere rejste saa nogle Mænd fra Grenaa, udstyret med skriftlige Oplysninger om hvorledes Byens Havn laa fyldt med Sand, hvorved manges Næring truedes, og om at Kronens Mølle var godt paa Vej til at blive ødelagt, over for at faa Kongen i Tale og lade ham forstaa, at saafremt der ikke gjordes Anstalt til at faa Havnen og Aaen ryddet, saa vilde Sandet inden længe overvælde baade Byen og Møllen og ikke være til at redde fra total Fordærv.

Mændene vendte tilbage fra deres københavnske Sørejse, og et nyt kongeligt Brev ringede Befaling i Henrik Belovs Øren. Men der skete ikke noget. Tre Aar senere lyder det i et kongeligt Budskab til Jørgen Scheel, Grevskabet Scheel, at den Sandgrund, som er i Aamundingen ved Grenaa, øges stadig til Fortræd og Skade for Byens Borgere i deres Haandtering og til Fordærv for Kronens Mølle udenfor Byen. Nogle gode Mænd (fra Grenaa) har berettet Kongen, at Sandet kan fordrives og bortføres, naar der graves en 3 Al. dyb Grøft mellem Byen og Møllen og videre fra Møllen ud mod Aamundingen, hvor Vandet endnu har Magt, og hvortil Borgerne har tilbudt at give 100 Daler. Ogsaa en Bro over Grøften er nødvendig. Bromanden ved den gamle Bro (over Aaen) kan holde denne Bro i Stand tillige med den gamle, da Brokornet, han oppebærer, er rigeligt til at han kan paalægges begge Broers Vedligeholdelse.

Jørgen Scheel skal derfor slutte Kontrakt med en god Grøftegraver, som paa egen Kost skal lade Grøften grave saadan, at den ej skyder sammen og falder ned. For at spare Bekostningen, kan han faa tyve af Kronens Bønder til Hjælp. Jørgen skal kræve de tilbudte 100 Daler af Byens Borgemester og Raad, og hvad mere Grøften koster, skal

han indføre i sit Lensregnskab. Tømmeret til Broen kan hugges i Skovene efter Anvisning.

Og senere samme Aar, 1609, en ny kgl. Skrivelse, hvori det hedder angaaende Grenaa Mølle, som for rum Tid siden er bleven fordærvet af Sandflugt. Dersom der er Haab om, at Møllen igen kan blive ved Magt, skal Kansleren Chr. Thommesen lade den genopbygge af Tømmer, der kan hugges i Kronens Skove. Er der ingen, som paa egen Risiko vil bygge Møllen, naar alle Materialer leveres, saa skal Kansleren akkordere derom og give Køb med Landgilden.

Bredstrup Bys Sandflugt ejedes af Grevskabet Scheel. Fra 1802—11 havde Martens den under aarlig Behandling. Der fandtes kun en eneste Marehalmbusk, men en Mængde »Kokgræs eller Sivier«, som Bønderne af egen Drift forud havde forsøgt at bremse Flyvesandet med. Nu blev Sanden behandlet med Nedlægning af Klitvipper fra Hessel. Der blev anlagt Klitbræmmer, og Kanter og Aabred nedsløjfedes og belagdes med Vipper, der straks kom i Grøde. Bønderne var meget villige til at forrette alt paalagt Arbejdet, da de skønnede, at det var til deres egen Gavn.

Paa Sanden var opført et militært Batteri. Indenfor dets Skanseværk var mange Sandbrud, hvorfra Flyvesandet snoede sig op i Spiraler og føg. Martens stoppede disse Brud med Tang og Opfejning fra Bøndernes Høgulve. Det sidstnævnte Hjælpemiddel havde Martens lært af den overmaale initiativrige og dygtige Sandflugtskommisær L. Thagaard i Thisted Amt. Senere blev Militæret paalagt selv at sørge for at holde Flyvesandet nede, hvor det færdedes under Øvelser. Imidlertid maatte Martens gribe ind 1812. Militæret havde opkørt og optraadt en stor Del af Sanden, Blæsevejr indtraf, og Flyvesandet lettede og blev til et Sandknog, der lagde alt under Taage i en vid Omkreds, overfor hvilken Militæret gav op og sendte Bud

efter Martens om at komme øjeblikkelig og føre an i Kampen til Sandflugtens Overvindelse.

I Aarene derefter og til Martens Afgang behandlede Bredstrup Sandflugt med aarlige Mellemrum med Klittag og Tørvebeklædning. I 1844 omfattede den 107 Tdr. Land. Efterfølgeren, Prokurator Steenberg, opdagede under sin første Rejse til Sanden forskellige Misligheder: ulovlig Sandgravning, forbudte Genveje, for nær Pløjning til Sanden . . . den gamle Historie om nye Koste . . .

I 1848 frigaves til Brug tre til den egentlige Sandflugt stødende Arealer.

— — —

Den til Martens Ansættelse fungerende Sandflugtskommission konstaterede 1799 en meget betydelig Sandflugt i Fjellerup Kær, Fjellerup Sogn, tilhørende Østergaard, og laa langs Stranden til Kattegat. En Del af Strækningen var bevokset med gammelt, goldt Klittag. Da Sandflugten efter Beliggenheden kunde blive farlig, toges den under Indfredning. Da Martens i 1802 kom til, underviste han Sognefogden og nogle Bønder i, hvorledes de mest udsatte Steder burde behandles med Klittag, som han havde skaffet tilveje, hvorefter han overlod Plantningen til Sognefogdens Tilsyn efter at have udfærdiget Ordre om Tilsigelse af Mandskab til Arbejdet, der ogsaa blev ordentligt udført. Bønder omkring det tilsandede Kær holdt imidlertid ikke deres Kreaturer i Ave, og Følgen var, at de trods Indfredningen trampede af gammel Vane omkring i Sanden og aad det friske Klittag. Da Martens kom paa Inspektion, faldt der Bøder i Hob til uskyldige og skyldige, da ingen vilde røbe sin Medbroder i Bylavet.

I en Aarrække derefter behandlede Sandflugten med Klitvipper, Fladtørv og Tang. Der var mange Vanskeligheder. Bønderne var uvillige til at møde til tilsagt Arbejde og til at lade Sanden i Ro. Selv stjal de i Læssevis af Træ-

vækster i Sanden, uanset hvem den tilhørte, og afholdt nødvendig Kreaturer fra at gaa indenfor Fredelinjen. Og Klitopsynet saa igennem Fingre. Idelig faldt der Bødestrafte for Overtrædelser af Sandflugtsforordningen. I et Tilfælde mulkteredes alle Fjellerup Bys 13 vognkørende Mænd for samme Forseelse: Kørsel paa Sanden og Tyveri af Træ. Bymændene og Klitbetjentene lod lige uvidende om hvem der kunde mistænkes og holdt paa, at det maatte være sket af Fremmedfolk ved Nattetide. Og saa sammensvejsset var Sammenholdet, at en i Anledningen nedsat Politiret maatte give op og Sagen omsider henlægges. En enkelt Mand indhentedes dog af Nemesis og maatte bøde 3 Rigsbanksedler.

Ogsaa en Sandflugt over 14 Tdr. Land paa Hegedal Mark, ligeledes tilhørende Propr. Secher, Østergaard, toges under offentlig Dæmpning med Nedsløjfning og Beklædning.

Indtil 1838 vedblev Behandlingen af Fjellerup Sandflugt med Mellemrum. Martens var ved at blive gammel. Det kneb for ham at bestride baade det ene og det andet, og hans Hovedinteresse var Skovanlæggenes Plantning, Saa-ning og Pasning. I 1821 opstod en Sandflugt paa Mejlgaards Mark, der ikke fik tilstrækkelig Behandling. Værre var det med Sandflugten i Hegedal, som Martens Efterfølger i 1845 betegnede som ganske forsømt, brudt ud i aaben Sandflugt. Desuden var Sanden meget større end de 14 Tdr. Land, Martens i sin Tid havde angivet. Denne Sande blev 1846 taget under ny Behandling ved et betydeligt Arbejde med Nedsløjfning og Beklædning af mange Sandbrud.

Angaaende Gjerrild Sogn hedder det i en Amtmandsberetning af 1759, at de magre Sogne under Grevskabet Scheel med de 6 Nørre Herreds Møller: Brorstrup, Gjerrild, Ørum, Fannerup, Skærvad og Ramten, har lidt stor Skade

af »det store Jordskælv« og Flyvesande i Forening, paa Vandmøllerne.

I 1794 afviste Professor Wiborg at lade en konstateret Sandflugt paa Brøndstrup Mark dæmpe ved offentlig Foranstaltning og paalagde Beboerne selv at dæmpe den og derefter holde den under Dække, idet han bemærker, at »Byen har Flyvesand paa adskillige af dens Marker, for hvilke de har faaet Hartkornsnedsettelse. Bønderne skal lære at behandle deres lette Sandjord saadan, at de ikke ved Pløjning opvækker Sandflugt. Kan de ikke pløje, maa de skaane Jorden for Avlsdrift.« Under Wiborgs Besøg gik uringede Svin og vrødede i Sandagrene, hvorfor han gjorde Grevskabets Forvalter opmærksom paa Sandflugtsforordningens § 20 omhandlende Skade paa Jord ved Husdyr. Bønderne klogedes af Professorens Snak og drog Omsorg for selv at have Herredømmet over deres flyvelystne Sandjord.

— — —

Generalauditør Kallager til Mejlgaard ejede Glesborg Landbys 35 Tdr. 7 Skpr. 3 Fdkr. Hartkorn. I 1770 var Bymarkens Jorder saa ødelagt af Sandflugt, at han efter Ansøgning fik det samlede Htk. nedsat med 7 Tdr. 1 Skp. 1½ Alb. (Rentekts. Resol. Prot. 1770).

— — —

I Glesborg Sogn toges en Sandflugt i Kukkerhuse under Mejlgaard under Dæmpning. Det var nogle nøgne Sandbanker, der voldte Fortræd paa omliggende Jorder. Da Martens derefter i 1802 fik Styrelsen af Sandflugten i Amtet i Hænde, blev han klar over, at Sandbankerne maatte nedsløjfes for ikke at risikere, at Mølleaaen til Treaa Mølle sandede til, hvorfor et stort Gab i en høj Sandvold, der virkede som »Træk i en Skorsten« blev skudt ned, beklædt og imellem lagt Klitvipper, ligesom en større Strækning med Udhulninger blev afskraet og belagt med Tørvejord

og Tang. Nogle Læs Enebærris sattes ned i selve Sandgabet, og Mølleren i Treaa tilbød til sin egen Gavn at sørge for, at dette blev forsvarligt stoppet.

En Sandflugt norden Glesborg Kirke bestod af ialt 17 fusende Sandhulninger, hvor uringede Svin til daglig gik og vrødede Sandet op i svære Skyer. Kastbjerg Sogn tilsgjaldes at hjælpe Glesborg Sogn med at nedsløjfe og beklæde de mange Ud hulninger, og Sognefogden fik Paalæg om at tage sig af Svinene, der skulde holdes borte.

Ogsaa en Sandflugt paa Glesborg Bymark, bestaaende af talrige Sandhulinger, blev behandlet med Afskraaning og Beklædning med Fladtørv. Sanden var opstaaet som Følge af en Hedebrand, som nogle Husmænd havde antændt, fordi de troede, at de derved kunde faa nyt og bedre Græs til at vokse frem. Martens forklarede disse Folk, at Hedebranden tvært imod Hensigten havde skadet dem for en Aarrække, og at det desuden i Henhold til Sandflugtsforordningen var strængt forbudt at tænde Hedebrand, da den altid var forbundet med betydelig Fare.

I over en Menneskealder behandlede Martens nu og da Sandflugterne i Glesborg Sogn. Ingen af dem blev dog dæmpet til Gavns. Martens havde for travlt med Skovanlægene, og hans Kræfter slog efterhaanden ikke til. Derfor maatte han lide den Tort, at hans Efterfølger i Embedet erklærede dem utilstrækkeligt behandlede, hvorfor der var udbrudt ny Sandflugt, som havde tildænget tilstødende Marker. Over 20 Td. Ld. laa i aaben Sandflugt i 1845 og maatte straks tages under Behandling med Nedsløjfning, Vippelægning og Plantning af Ryktag.

— — —
Efter Anmodning af Skovfogden under Løvenholm, Jens Ring, blev en Sandflugt i Mogenstrup, Nimtofte Sogn, i 1803 taget under Behandling med Nedsløjfning, Tørvebeklædning og imellem lagt Klitvipper. Efter gamle Folks

Sigende blev Sandflugten i 1720 af Løvenholms daværende Besidder, Statsmanden Christian Ditlev Rantzau, beplantet med Marehalm. Men da Sandhullerne ikke samtidig fik særlig Behandling, opstod der siden hen en betydelig Sandflugt af meget levende Natur, som igennem de siden da forløbne 83 Aar stadig havde taarnet sig højere op og udbredt sig fra nogle faa Tdr. Land til 14 à 15. Den frigaves 1840.

Ogsaa paa Nimtoft Bymark toges en Sanflugt under Behandling 1803. Frigaves efter nogle Aars Forløb.

Markerne til Hemmed Sogneby i Kalø Len var 1632 saa ødelagt af Sandflugt, at Bønderne ikke kunde svare deres Landgilde. I 1634 meddeler en kgl. Skrivelse fra Skanderborg Slot til Kansleren Chr. Thomesen, at Sognepræst Hr. Chr. Jensen til Gjerrild og Hemmed Sogne har indberettet, at der i hans Anneks Hemmed for nogle Aar siden opkom en Sandflugt, som siden mer og mer har faaet Overhaand og ødelagt Markerne. Bønderne fik for to Aar siden Afslag i deres Landgilde, saaledes fik Forpagteren i Annekspræstegaarden et Afslag af $3\frac{1}{2}$ Tdr. Korn. Og Præsten ansøgte nu om Erstatning for det Tab, han havde lidt ved Landgildens Nedsættelse.

I den Anledning befalede Kongen den stedlige Lensmand, Albert Scheel, at lade Præsten faa den første Kongetiende, der blev ledig i rimelig Nærhed, i normal Fæste mod sædvanlig Afgift.

Efter Besøg i Hemmed skrev Lektor Wiborg i 1794, at der laa en betydelig Sandflugt i Hemmed, dels paa Grevskabet Scheels og dels paa Meilgaards Grund. Forhen har Sandflugten raset til stor Ødelæggelse. For at møde Sandets Flugt opsatte man da Gærder, ved hvilke der nu ligger hushøje Sanddynger føget sammen, og som i Blæst hvister op over Bankernes Rygge og Toppe og knyger videre ud end i Forvejen, til øget Fortræd og Ødelæggelse. Stræk-

ningen er ved Udskiftning nu udlagt særskilt for sig, og Sandflugtskommissionen har lyst den i Fred. Wiborg underviste Opsynsmand og Klitfoged i Behandling af Sandvækster i levende Flyvesand.

I 1809 var der sket nye Sandbrud i de høje Sandbanker foruden Udbrud af Sandhulinger paa Marken ved Kirken, hvor Jordskorpen var blæst væk og havde blottet Flyvesandet.

Af Hensyn til Kirken og Kirkegaarden blev der straks taget fat paa at stoppe saavel Bruddene i Sandbankerne som fra de ny Udhulninger. Flyvesandet var imidlertid vanskeligt at styre, og flere betydelige Sandbrud skete aarligt over flere Aar, saavel fra den gamle, som fra de ny tilkomne ved Kirken. Det kneb at overkomme Arbejdet i tilstrækkelig Grad, efter at Indkaldelserne til Militærtjeneste siden 1807 var tiltaget. Dog blev der 1814 frigivet 40 Tdr. Land som ganske dæmpet og sammen-groet. Den øvrige Del af Sanden voldte stadig Besvær, og der var lange Udsigter for Overvindelse af den.

I 1809 opstod Sandflugt i Bønnerup Bymark, der hørte under Ryomgaard, og gav sig til at knyge voldsomt. Det var et Batterianlæg, der var Skyld i Opbruddet. Den blev ved Militærets Hjælp, Nedsløjninger og Beklædning med Vipper lagt ned imellem, snart bragt under Dække, og siden passede Militæret paa den.

Efter at Martens i 1815 ret kom i Gang med Skov-anlægsforsøg paa Sandflugterne, gik det ud over den egentlige Sandflugtsdæmpning i Amtets seks sandhærgede Herreder. Hemmed Sandflugtsomraade udvidede sig efterhaanden til at udgøre 107 Tdr. Land. Efter Martens Afgang vedblev hans Efterfølger at behandle den, indtil han 1856 døde. Da maa den have været dæmpet til Ro, thi Sandflugtsvæsenets Opgave i Randers Amt ophævedes tre Aar senere.

I Ørum Sogn opstod i 1802 en Sandflugt i Stenvad, der toges under Dæmpning med mange Hundrede Læs Tørvejord efter Nedskæring af Brinker og Kanter. Den groede sammen, som Meningen var, den skulde. Imidlertid, da Danmark nogle Aar senere paa Grund af Kong Frederik VI's Overenskomst med Kejser Napoleon, blev Briterne nærgaaende, og Militæret anlagde Batterier ved Kukkerhuse og Bønnerup, hvorved der aabnedes for en voldsom Sandflugt derfra, og Stenvad blev under en Storm af nordøst stærkt overføget trods Afstanden.

En Sandflugt omfattende 16 Tdr. Land udbrød 1822 paa Stenvad Mark. Martens har nok ikke ænset den tilstrækkelig, thi trods Behandlinger brød den atter og atter op og blev først 1846 saa grundigt neddæmpet, af Martens Efterfølger, at den ikke oftere lod sig tilsyne.

Endelig brød nogle gamle Sandbanker ud i aaben Sandflugt ved Kvisthuse i 1803. Efter at den var blevet neddæmpet, rev Vinden nogle Aar senere Huller i Jordskorpen omkring Sanden og bortførte den, hvorfor Marken paaførtes Tørvejord. Skønt Arealet kun omfattede en Td. Land, maatte Sanden Gang efter Gang under Behandling, og først et Par Aar efter Martens Afgang kunde den afleveres til Ejeren til Brug.

Sandflugten i Sønder Herred.

Aalsø Sogn var iflg. Sognepræsten, Hr. Filip Torstensen, i 1589 meget medtaget af Sandflugt. Tre Landsbyer var ganske ødelagt, hvorefter Kronens Andel i Sognets Korntiende tilstodes Præsten kvit og frit.

Ifølge Kommissionsberetning af 1794 i Otto Mønstedts Ejertid strakte Hessel Hovedgaards Sandflugt sig i Nord til Grenaa og i Syd til Højbjerg under Katholm Gods. I Øst begrænsedes Sandflugtstrækningen af Kattegat, Kilden

til Sandflugten, hvorfra Flyvesandet med østlige Vinde fra Stranden knøg ind over Land over et Areal af 400 Tdr. Land, hvoraf de 300 laa under Hessel Hovedgaard, og de 100 hørte under to Fæstegaarde paa Fuglsang Mark. Mod Havet laa temmelig høje, hvide, nøgne Sandbjerge, hvorfra Flugten gik hen over Grenaa Aa og Havn og fremkaldte Vandstop og idelige Hindringer for Sejlads. Den meget sparsomme Vækst af Marehalm, Hvideris og Lyngtotter i dette Sandøde var Genstand for Rov af Fattigfolk inde fra Grenaa, der knapt havde at bide og intet at brænde. Og det hændte ofte efter disse Staklers selvtægtende Togter ind i Sandødet, at hvor de rykkede Sandvækster op med Rode, opstod lokale Sandbrud, der pulsede det løsgjorte, lette Sand i Vejret fra Sandfladen og lavede Fortræd, naar Vind og Vejr indgik Makkerskab.

Professor Wiborg, Rentekammerets Sandflugtseksperter, synede Sandflugten paa Hessel og Katholm Godser efter Iværksættelsen af den tvungne Sandflugtsdæmpning og beordrede Størstedelen af Sandflugtsomraadet under Hessel indpælet til Fredning. For saa vidt muligt at skaane de to Fæstebønder i Fuglsang-Gaardene, der til Sommergræsning paa en udstrakt Hede aarligt brændemærkede til Græsning omkring 60 Stude og et Par Hundrede fremmede Faar. hvoraf de havde en Indtægt af 35 Rdl. (en betydelig Indkomst) bestemte Wiborg, i Stedet for at beordre Indpæling af en stor Part af Heden, at der fra Skellet mod Højbjerg i en Bredde af fra 40—100 Al. hen til »det lille Kær« ved Fuglsang, skulde ske Indpæling. Alle Sandbankerne skulde belægges med Klittagsvipper for at, naar de kom til Grøde, Klittaget med det udbredte og dybtgaaende Rodnet, kunde afgive et sikkert Værn mod Sandflugten saavel fra Havet som fra Højbjerg. I en Bredde af indtil 200 Alen langs Havet skulde dannes en kunstig Klitbræmme ved Hjælp af Klittag i Lag over hinanden, efter

haanden som Klitbræmmen oversandede. Og Mønsted fik Paabud om at holde sine Stude under Vogtning, for at de ikke skulde fortrædige Klittagsværnet, hvor det saa fandtes. De to Fæstebønder i Fuglsang skulde som Klitfogeder paase Fredningens Overholdelse.

Som Sandflugtskommissær tilkom det Martens at udføre Professor Wiborgs Dæmpningsplan. Ud over denne anlagde han 1802 flere ny Klitværn til Opfangning af Flyvesand, og for at hindre Sandbrud paa udsatte Steder, lod han Brinker afskraa og belægge med Vipper, som klippedes alle Steder, hvor der var Overflod af Klittag. I Aarene derefter lod Martens Sandstrækningen mod Grenaa Aa og Havn afskraa og tilplante med oprykket Klittag (Ryktag) og oprykkede Lyngbuske. Derefter kom Turen til Vejen fra Havstranden igennem Grenaa By til Havnen, hvor Flyvesandet knøg stærkt, navnlig paa Grund af det Militærøpbud, Artilleri, som Grenaa maatte huse under Napoleonskrigens Aaringer (det var i 1813). I 10 Dage kørte 250 Vogne med det dobbelte Antal Folk 2256 Læs Smaasten fra Standen og 454 Læs Tørvejord paa Vejen. Dermed var Sandknoget stækket, men Tørvejord paa en befærdet Vej er heller ikke lutter Behag.

Siden hen var det hovedsagelig Reparationer ved Sandbrud, der skulde paases. Ved Martens Afsked 1845 udgjorde Sandflugten under Hessel ialt 210 Tdr. Land. Disse var vel i Hovedsagen dæmpet, men vedblev at staa under Sandflugtsvæsenet.

Sandflugten paa Højbjerg Bys Mark under Katholm udgjorde 150 Tdr. Land, og en Sandflugt paa Hovedgaardens Mark var paa 30 Tdr. Land. Høje, hvide og nøgne Sandbjerge knøg inden Sanddæmpningen midt i 1790'erne begyndte ind fra de fra Havet opkammede, tildels toppede Sandbjerge. Vest for disse var en større Mosestrækning, begroet med høje Elletræer og Ellekrat, der gjorde Nytte

ved at standse det Flyvesand, som ellers vilde have lagt et endnu større Areal af Marker og Enge bagved øde. Var der ikke blevet paabudt tvungen Sanddæmpning, vilde inden længere Tids Forløb Landsbyen Højbjerg være ud-slettet. Ogsaa her bestemte Professor Wiborg Dæmpningsplanen, der dog i første Omgang mislykkedes, fordi de nedlagte Klitvipper rejste væk med Blæsten i en Taage af Sand. Meget imod Ejeren af Katholm, Kammerherre Rosenørns Vilje, forsøgte paany at danne Værn ved Hjælp at Klittag og Vipper; navnlig var det galt hen over den høje Strandbakke, men omsider lykkedes det at faa en skærmende Klit dannet, idet Martens lod trække dybe Riller igennem flere af Sandbjergene i diverse Skraastillinger, hvori lagdes Vipper, dækket med Enebærris og Tang. Flere Sogne tilsagdes at hjælpe med ved Arbejdet over flere Aar. Men flere Gange senere oprev Storme de foretagne Dæmpningsarbejder paa Sandflugten under Katholm Gods. I det hele krævede denne Sandflugt meget Arbejde igennem en længere Aarrække, hvorefter Vilkaarne blev bedre og kunde lempes. Dog vedblev Behandlingen af saavel nyopstaaede Sandbrud som Brud paa ældre Arbejder udover den lange Martenske Periode.

I Feldballe Sogn havde Bønderne i Taastrup, efter hvad en Synsforretning i 1778 oplyser, lidt et Tab paa Ejendom grundet paa Sandflugt af henholdsvis 30 Tdr. Land i Krogs Vang og 25 Tdr. Land i Holdekrogs Vang, foruden en Tørvemose til en Snes Høveders Græsning. Alt overdækket af et tykt Lag Flyvesand. Bøndernes Herskaber, Trolle til Møllerup og Krag Hoff til Ryomgaard, ansøgte paa deres Vegne Rentekammeret om Nedsættelse i de skadelidtes Hartkorn, men der kom intet ud deraf, fordi Kammeret forlangte, at Bønderne selv skulde bekoste de ødelagte Arealer opmaalt ved Landmaaler, og denne Bekostnings Byrde kunde de ikke bære.

Efter Iværksættelsen af Sandflugtsordningen blev der i 1794 taget Syn over Sandflugten i Taastrup. Da laa ca. 20 Tdr. Land i aaben Flugt, medens over 30 Tdr. Land led af større og mindre Sandbrud og var farlig for hele By-marken, da Sandbruddene stadig øgedes og blev voldsommere i deres Udbrud. Der blev saa skaffet en Del Klitvipper tilveje og lagt ned paa nogle af de værste Steder, og ansattes en Opsynsmand til at paase Fredning. Bønderne brød sig ikke om Opsynsmanden og lod deres Kreaturer gaa om, som de plejede og opaad hvad der groede, og optrampede Sandet. Et Bødeforlæg skillingede samtlige By-mænd sammen til imod at de dermed slap fri for videre i den selvvalgte Anledning.

Da Martens i 1802 ansattes som Sandflugtskommissær, var Sandflugtsomraadet udvidet. Fra en Mængde ny Sandhulinger fusede Sandet, og de Taastrup Bønder teede sig forargede og stillede sig uvillige an overfor ham. Martens beordrede dem til at nedsløjfe Sandbanker, hvilket Bønderne mødte med høje Skraal om, at hele Marken saa vilde flyve bort. Martens udtog saa nogle af de taalsomste blandt Mændene til at hjælpe sig, medens alle Skraalhalsene beordredes til at følge med og se, hvad der skete, nemlig Sandkammens Nedkastning med paafølgende Planering og Dækning med store Fladtørv, hvor imellem nedsattes med Rode oprykkede Lyngbuske. Inden Dagen var omme, havde de forargede Tilskuere faaet saa god Fært, at de tilbød at tage Haand i med, og de følgende Dages Arbejde gik under Opsynsmand og Klitfogeds Tilsyn med skiftende Arbejdshold med Lyst og Interesse.

Efter nogle Aar med Dæmpning og Reparationer begyndte Sanden at gro til, hvorefter Størstedelen gaves fri til Ejerens Brug paa sædvanlig Betingelse, at i Tilfælde af ny Sandbrud skulde de selv istandsætte det efter Martens Anvisning.

En anden Del af Taastrup Mark toges under Dæmpningsbehandling i 1809 og fik paakørt henimod 1000 Læs Fladtørv. I mere end 40 Aar behandledes i Taastrup ældre og yngre Udbrud af Sandflugt gennemsnitligt hvert tredje Aar, inden det levende Sand forblev under Dække. I Martens sidste Indberetning, i 1844, hedder det, at Sandflugtsarealet omfatter 46 Tdr. Land, og den forblev endnu en Aarrække under Sandflugtsvæsenets Tilsyn.

— — —

Paa Gravlev Bymark i Fuglslev Sogn laa 1795 en 3 Tdr. Land stor Sandflugt, der knøg fra fire forskellige Steder. Samtidig laa 8 Tdr. Land paa Fuglslev Mark i aaben Sandflugt fra 10 forskellige Hulninger i Overfladen, hvoraf en enkelt udgød sig mod Byen og var til betydelig Gene for dens Fædrift, foruden at Flyvesandet knøg ind i Husene og voldte Ulempe og Fortræd. Den nedsatte Kommission beordrede Sandene paa begge Byers Omraade dækket med Dynd fra en nærliggende Fællesmose, og da de paagældende Brugere af de hærgede Ejendomme var fattige og kun havde »usle Bæster«, fik Sognefogden Paalæg om at tilsige alle Sognemændene at hjælpe til med Dyndkørslen efter Hartkornsligning. En Mængde Læs blev paakørt, men da Kanterne ved Sandhulningerne ikke blev jævnet ned og dækket til, vedblev Sandet at fuse. Arbejdet var væsentligt spildt.

Da Martens i 1802 kom til, blev Arbejdet gjort om. Martens underviste Sognefogeden i, hvorledes Kanter og Brinker skulde nedskæres til en jævn Skraaning og derefter belægges med Tørvejord, hvorefter denne skulde have Tilsyn med Dæmpningsarbejdet efter Martens Anvisning, som han fik skriftligt.

Imidlertid kunde Sognefogeden ikke lære sit Mandskab at nedsløjfe en Sandbrink, hvorfor der gik Bud efter Martens. Da Arbejdet derefter var udført, erklærede

Martens Sandflugten hævet. Kun skulde hele Arealet henligge fredet et Aar. Bønderne var naturligvis tilfreds med saavel Arbejdet som Udsigten til snart at faa Raadighed over Jorden, men forsømte at skaane Jorden mod Ufred af deres Kvæg, og Følgen var nye Sandbrud, der maatte istandsættes med 450 Læs Tørvejord. Og strengt Paabud om Fredning, der ikke blev overholdt. Ny Behandling maatte til, der ogsaa led grov Overlast. Saa lagde Martens Sognets Sandflugt under et stadigt Opsyn, der varede indtil Martens gik af, hvorefter Tilsynet med Fuglslev Sande lagdes under Sogneforstanderskabet, medens Sanden i Gravlev frigaves mod sædvanlig Pligt for Ejerne til at holde den under Dække.

— — —
Paa Lyngby Mark i Lyngby Sogn toges 1794 8 Tdr. Land under tvungen Behandling af Sandflugtsvæsenet. Det knøg fra 5 Landbrud, opstaaet ved uforsigtig Pløjning. Professor Wiborg erklærede om denne Sandflugt, at det var »een af Egnens sædvanlige Slags, som Bønderne søger at fremkalde i Haab om at faa Nedsættelse i deres Hartkorn«. Bønderne fik Paalæg om ikke at komme de svage Steder for nær med Ploven. Da Martens i 1802 synede Sandbrudet, sammenkaldte han Ejerne og gav dem Paalæg i Form af jævne Raad i Henseende til, hvorledes de skulde bære sig ad med at faa det opfusende Sand bragt under Laag, og hvorledes de derefter skulde forholde sig for at bevare det dækket, saa de kunde beholde fri Raadighed over Arealet. Mændene forstod og skilte sig saadan fra Opgaven, at de beholdt deres fri Raadighedsret.

— — —
I Nødager Sogn udbrød 1812 paa en nypløjet Mark en hidsig Sandflugt nær Byen, der i betænkelig Grad gik ud over nærliggende Enge. Bønderne raabte Gevalt til Martens om at komme og redde deres Enge fra Ødelæggelse. Han kom, og Beboerne tog fat med Nedsløjfning og Beklædning

saa solidt, at de efter faa Aars Forløb atter fik Raadighed over de angrebne Tønder Land, der var Tale om.

Paa Stabrand Bymark brød Sandflugt ud paa et Areal af 12 Tdr. Land og truede paa hidsig Vis betydelige Omraader udenfor. Efter at være behandlet nogle Aar i Træk med bl. a. Paakørsel af over 1000 Læs Fladtørv og senere med Lægning af Klittagsvipper, faldt den til Ro og begyndte at gro sammen, hvorefter Ejerne fik Paalæg om selv at vedligeholde den. Den blev først frigivet til Brug under Trearskrigen.

— — —

I Tirstrup Sogn paa Skramsø Møllens Mark, under Baroniet Høgholm, laa, da Sandflugtsforordningen iværksattes, en 60 Tdr. Land stor Sandflugt, som tidligere havde været behandlet med Marehalm, hvoraf der endnu imellem bare, nøgne Pletter voksede en Del. Men Størstedelen af Sanden laa i aaben og meget levende Sandflugt, der truede omliggende Jorder. I 1793 gjorde en Foraarsstorm det af med det meste af det tilbageværende Marehalm, der rykkedes op med Rode og blæste væk for at lægge sig paa Steder, hvor der var Læ, hvorpaa Flyvesandet begravede det og dannede samtidig høje Sandkamme eller Sandtoppe efter givne Vilkaar. Hele Møllens Mark truedes med Undergang. Sandflugten var saa voldsom, at al Færdsel til Møllen spærredes, og Mølledammen syntes at skulle knytte helt til, ligesom Sandets Flugt ind mellem Møllens Bygninger, der virkede som Vindsluser, regerede vildt og fyldte Gaardsplads og huserede i alle Gaardens Rum, saa Beboerne knapt kunde bjerge sig. Total Ruin imødesaas.

I 1794 beordredes Martens, der da var Opsynsmand, at begynde Sanddæmpningsarbejde ved Møllen og Indfredning af dens Mark. Hele Taastrup og Nødager Sogn samt Stabrand og Bjødstrup Landsbyer udtoges til at forrette Arbejdet som Høveri.

Og den nedsatte Kommission tilskrev Høgholms Besidder, Generalinde Sehested om den opstaaede Sandflugts farlige Beskaffenhed og forberedte hende paa, at det kunde blive nødvendigt at nedlægge Skramsø Mølle, ligesom Møllerfolkene Fraflytning laa indenfor det sandsynlige. Generalinden lod svare, at Møllen ikke maatte nedlægges, da hun derved vilde lide for stort Tab i sin Jordebog; desuden kunde hun ikke sætte Mølleren ud og berøve ham Levebrødet, da han ikke stod til Restance. Derimod vilde hun gerne vise Imødekommenhed i Henseende til Dæmpningsanstalter ved Øksenmølle, hvor en hidsig Sandflugt var brudt ud samtidig med Udbruddet ved Skramsø Mølle, og som siden havde bredt sig saa truende, at der var Fare for hele Bymarken.

Professor Wiborg indsaa Generalindens Vægring ved at nedlægge Skramsø Mølle, der aarligt i Afgift gav Baroniets Jordebog en Indkomst af 14 Tdr. Mel. Han præciserer Nødvendigheden af det offentliges Tvang i Henseende til Sandflugtsdæmpningen. Thi Mølleren har Gang efter Gang »anraabt Herskabet om Hjælp imod Flyvesandet, men uden Nytte. Selv har han skaffet en Del Klitvipper og strøet dem. De har ogsaa virket, saa langt de rakte, men da Herskabet ikke vilde frede, har Klittaget ikke kunnet virke hensigtsmæssigt. Mølleren har kæmpet forgæves og ser nu sin Undergang true, og af Græmmelse derover er han gaet fra Forstanden«.

Professoren lagde en Plan, hvorefter det skulde kunne lade sig gøre at neddæmpe Sandflugten uden at det skulde blive tvingende nødvendigt at nedlægge Møllen og mulig-gøre, at Møllen under det store Dæmpningsarbejde kunde skaffes Adgang til sine Marker ved Omlægning af nogle af Vejene til Møllen og ved Anlæg af kunstige Klitbræmmer i indtil 30 Alens Bredde, hvorefter Dæmpningen af selve Sandflugtsarealet kunde blive muliggjort. Det vigtigste

Materiale til Dæmpningen, Klittagsvipper, skulde skaffes tilveje fra Alheden. Ved denne Fremgangsmaade vilde det være muligt at frelse saavel Møllen som dens Marker fra Undergang, og den sanddækkede Eng vilde derefter blive bedre end før.

Og da Bagerhusenes Mark laa i Skramsø Møllens Sandflugtslinje, skulde den behandles paa samme Maade.

Martens fulgte Professor Wiborgs Plan. Men Dæmpningen fik mange Vanskeligheder at overvinde, inden den lykkedes. Generalinden paa Høgholm sagde fra, naar hun af og til blev anmodet om at yde nogen Bistand ved Levering af visse Materialer, f. Eks. Gærdsel til Opfangning midlertidig af generende Sand, idet hun argumenterede, at »Sandflugtskrateret« ved Møllen var blæst ud over Engen og ødelagt den, og Lægning af Klitvipper i det »rageste røde Bundsand« havde hun ikke ringeste Tro til kunde nytte. Tilmed var en Ansøgning om »moderede Skatter« af hendes ødelagte Ejendom blevet afslaaet! Basta!

Alligevel blev Sandflugten baade ved Skramsø Mølle og Øksenmølle i Løbet af 10 à 12 Aar besejret ved Martens utrættelige Omtanke og Flid. Foruden Klittag brugtes Tusinder af Læs Fladtørv.

I Aarene fra 1805—19 bekæmpedes en Overfladesandflugt paa Graaskegaardes Mark.

Igennem en Menneskealder efter at de tre farlige Sandflugter i Tirstrup Sogn var bragt i Ro: Skramsø Møllens, Øksenmøllens og Bagerhusenes, maatte de med flere eller færre Aars Mellemtid repareres paa udsatte Steder, stundom tillige for opstaaede Sandbrud. Martens Sans var aarvaagen for deres Tilstand. De havde kostet ham megen Møje. Efter hans Afgang forblev Skramsø og Bagerhusenes Sande under Sandflugtskommissær Stenbergs Tilsyn, hvorimod Øksenmølle og Graaskegaardes i 1847 afleveredes til Ejerne.

Sandflugten i Mols Herred.

I Draaby Sogn hærgede Sandflugten paa Lyngsbækgaards Ejendomme i Handrup over et samlet Areal af henimod 20 Tdr. Land, og paa Skærsø Hovedgaards Ejendom rasede Sandflugt paa Skærsø Mark med Sandflugten i Handrup som Kilde. Her omfattede Arealet ca. 50 Tdr. Land. Ejerne tilbød generøst selv at paatage sig at dæmpe Flyvesandet, men det modsatte Professor Wiborg sig, dels fordi Sandene skulde indpæles til Fred, og navnlig fordi han ikke havde nogen Tiltro til en gennemført Fredning under Ejeropsigt. Martens fik da Opsynet betroet, først som Opsynsmand og siden som Sandflugtskommissær. Han antog et Par Klitfogder til det daglige Arbejde og Tilsyn, og Dæmpningen tog sin Begyndelse midt i 1790erne.

De første Aar fik Martens Klittagsvipper paa Rentekammerets Foranstaltning tilsendt fra Alheden, til Nedlægning paa Sandene, indtil de kom i Grøde og foruden at binde Sandet producerede Overskud af Klittag, til Anvendelse andre Steder. Der brugtes ogsaa Lyng- og Grøntørv til at lægge Flyvesand under Dække, hvor Forhold og Omstændigheder talte derfor. Alt Sandflugtsarbejde udførtes efter Sandflugtsforordningen som Hoveri, ogsaa det siden af Martens indførte Skovavlægsarbejde paa Flyvesande, hvor Betingelser var til Stede.

Det første Aaremaal foretoges Dæmpning aarligt, navnlig fra sidst i September til December, efter Vejrliget. Senere hen, da Sandflugten var bragt under Herredømme, varieredes Dæmpningens Hyppighed med flere Aars Mellemrum. Nye Sandflugter opstod over 20 Aar ind i 1800erne, og betød ny Arbejdsindsats. I Egsmark opstod saaledes i Vinteren 1820 en Sandflugt, der fusede ud af en Mængde Udhulinger og knøg langvejs bort, hvorfor Martens maatte purre Mandskab ud til at nedsløjfe Brinker og belægge dem med Grøntørv og Tang fra Stranden.

Det hændte ogsaa, at Vind og Vejr rev Flænger i det foretagne Dæmpningsarbejde, saa Flyvesandet atter pulsede og maatte repareres. Indtil 1841 vedblev Flyvesandet i Draaby Sogn, saa her, saa der, at tage sig Forlov, indtil det omsider blev bundet. Og en ny hidsig Sandflugt opstod samme Aar over en Tønde Land ved Fiskerhuset, der tilhørte Lyngsbækgaard. Den blev straks overmandet og rejste sig ikke mere. Efter Martens Afgang forblev Sandene paa Skærsø og Handrup Marker under den nye Sandflugtskommisær Steenbergs Tilsyn, Egsbæk Sande lagdes under en Klitfogeds Varetægt, medens Sandene under Lyngsbækgaard frigaves til Ejeren, N. S. Mønstedts Brug.

I Vistoft Sogn, paa Strands og Torup Marker føg Flyvesandet i 1794 fra et Areal af ca. 14 Skpr. Land, der blev dækket med et tykt Lag Tang fra Stranden. Flugten ophørte derefter i 9 Aar, da det atter gav sig til at fyge fra Marken og greb om sig. Atter paakørtes Tang, uden at det denne Gang formaadede at holde Sandet nede. Det ikke just føg, men rislede jordlangs i en fire Aars Tid. Saa besluttede Martens at gaa grundigt til Værks. Nogle høje Sandbrinker (Skunker kalder Martens dem) blev skaaret ned, hvorefter Vistoft Bymænd beordredes til at beklæde Sanden, der nu udgjorde nogle Tønder Land, med Mosejord fra en Fællesmose. De maatte selv bestemme, hvor Dyndet helst burde tages. Mændene klædede sig i Skægget og mente, at Mosen vilde blive spoleret, hvor de saa tog den svære Masse Tørvejord, der skulde til, og foreslog Martens at lade Sanden dække med Tang paany. Hvortil Martens bemærkede, om ingen havde lagt Mærke til, hvor tilgroet »den lange Mosegrøft« var, om de ikke troede, at dens Oprensning kunde afgive tilstrækkeligt Dynd. Da grinede Mændene og gnubbede Arme, for Grøften trængte svært til at oprenses, og saa gik de fornøjet til Biddet, og der blev kørt 728 Læs paa Sandens nu 4 Tdr. Land. Den Omgang holdt Sandet

nede i Martens Tid, hvorefter Sanden behandledes slet, og i 1945 var den vokset til 8 Tdr. Land og maatte paany behandles.

Sandflugten i Øster Lisbjerg Herred.

Lektor Wiborg siger 1794 om Sandflugten i Torsager Sogneby under Kalø Ladegaard, at dens Besidder, Baron Hardenberg-Reventlou, ved Nedhugning gennem de senere Aar af en Skov, har faaet en betydelig Agermark forvandlet til det rage Flyvesand med høje Sandbanker. »Marken er udskiftet blandt Fæstebønder, der almindeligvis tager to Kærve, en af Boghvede og en af Rug, hvorefter den ligger hen i 4 à 5 Aar til Græsning, og efter disse Aars Forløb er Marken optraadt i Flyvesand. Ikke desmindre besaas den da paany med Rug, og kommer der saa Blæst og Tørke, knyger Sandet bort med Rug og det hele. Denne Skovmark burde aldrig have været overladt til Bønderne, thi det beror paa Tilfældigheder om den ikke ved Lejlighed bryder ud i en over Haand tagende Sandflugt.

Fordelagtigere havde det været, om Strækningen var bleven anvendt til Fyrreskov, og det er besynderligt, at en Hardenberg-Reventlou, der kender Fyrreskovene i de brandenborgske Skovstrækninger, ikke har brugt denne Anvendelse af Jorder for at skille sig af med den farlige Fjende, som Flyvesand er.

En stor Flyvesande af Strækningen bør straks indpæles til Fredning, hvorved Sandstaren, *Arex arenaria*, der her vokser villig, uden videre Behandling af Sanden, vil udbrede sig. Det paagældende Omraade er udlagt til Overdrev, men der vokser ikke videre Græs. Birkedommer Wærum, der tillige er Godsets Forvalter, kan her ikke være med i Kommissionen til at bestemme, hvorfor Amtmanden anmodes om at udpege en Stedfortræder. Og en Klitfoged bør antages.

Det oplystes, at Skoven paa Grund af Jordbundens ringe Beskaffenhed i 1784 af Forstvæsenet var erklæret uden Værdi, hvorfor den toges ud af Planen for forstmæssig Behandling. De fleste af dens Træbestand var allerede da gaaet ud eller blæst omkuld, og Hovedparten af Resten huggedes til Salg eller udvistes til Godsets Fæstebønder i Torsager og dets Betjente, hvorefter »Sandskoven« blev overladt de 28 Fæstebønder til Brug. Og at fratage Bønderne denne tilstaaede Rettighed vilde Baronens ikke høre Tale om.

Inden Udgangen af 1794 brød 11 Tdr. Land af Sandskovens Areal ud i aaben Sandflugt, og mindst lige saa stort et Areal laa og truede med at bryde løs, hvorved Rostved Bymarker truedes med Ødelæggelse. Desuden laa ca. 50 Tdr. Land vesten for Torsager By i aaben Sandflugt, medens andre 50 Tdr. Land truede med Udbrud.

Ved Udskiftningen i samme Periode blev 28 Tdr. Land, kaldet Langladet, af den fældede Skov, men hvorpaa der ikke i Mands Minde havde staaet Træer, — det ringeste Areal af hele Sandskovens Areal — udlagt til Byfælled. Her var det, Sandflugten først brød ud, og Baronens lod da dette Omraade hegne med et Gærde for at opnaa fuld Fredning. I det øvrige Areal af den nedlagte Sandskov, som ved Udskiftningen deltes mellem Bønderne, var de tre Fjerdedele Flyvesandsgrund med utallige Sandhulninger, hvorfra Sandet fusede op i lodrette Spiraler. Baronens hævdede, at det vilde være umuligt for Bønderne at indfrede de hver især tildelte Lodder, men det maatte paa den anden Side anses givet, at hver Bonde vilde søge at dæmpe Sandflugten paa egen Lod ved paakørsel af Mosejord. Godsforvalteren skulde nok holde Opsigt med, at samtlige Fæstere baade dækkede Sandhulningerne og ikke kom for nær med Ploven eller drev Sandjorden stærkere, end den kunde taale.

Nogle Aar gik hen efter Udskiftningen. Godt saa der ikke ud i Torsager, skønt Kommissionen havde skaffet Klitvipper tilveje og Bønderne lagt dem efter bedste Skøn. De var ogsaa kommet i Grøde og var som Klittag i Færd med at binde Sandet saa vidt det rakte. Men Fredningen var det galt med. Kreaturer trampede det løse Sand op og afaad Klittagets friske Skud. Opsynsmand og Klitfoged saa igennem Fingre og havde rent glemt, at de havde faaet udleveret Mulktbøger, hvorfor Klitfogden mistede sin 4 Rdlr.s Løn og Opsynsmanden sin Bestilling. Kommissionen skaffede derefter 35 Tdr. Klitvipper tilveje, som Bønderne ufortrødent i 1799 nedlagde i samtlige Sandflugter, og ved en Lejlighed gik Bymændene sammen for at snakke sig tilrette om, hvorvidt det lod sig gøre at dæmpe Sandflugten ved at flytte Byens Kreaturfold ind paa Sandflugten og lade saa mange Dyr, Folden kunde rumme, genne derind hver Aften Sommeren igennem — og saa jævnlig flytte Folden. De fik Lov til af Kommissionen at forsøge paa en af de farligste Sande. Over en stor Strækning flyttedes da Folden i Sommerens Løb. Mændene samlede derved en god Del Gødning, mens Ajlen gik i Jorden og gjorde udmærket Nytte. Thi i Løbet at kortere Tid danedes der paa Foldstederne Grønsvær, som lukkede sig over Sandet. Mørke og Bregnet Sogne hjalp iøvrigt med at dæmpe Sand ved at køre Masser af Tørvejord paa nøgne Banker og nedjævne og fylde Sandhulinger.

Fra 1802 lod Martens lægge et stigende Antal Tønder Klitvipper, der groede til, og 1808 anvendte han over 1000 Læs Fladtørv og Mosedynd, hvorefter betydelige Sandarealer groede sammen, saa omtrent 40 Tdr. Land kunde frigives til Græsning med Forsigtighed. Ejerne lovede at passe paa, men Evnen var for ringe. Der skete tre Sandbrud. Martens angrede sin gode Tro til Mændene og lod dem atter spænde for til Dæmpning paa alle svagere Steder,

hvorefter de var i Brugskarantæne nogle Aar, inden de atter fik Lov at forsøge skaansom Brug.

Sandflugten vesten Torsager fik 1814 en betydelig Behandling, da Sandet var meget løst. Martens mente, at den dermed kunde klare sig til Sammengroning i Løbet af faa Aar. Det varede imidlertid over 30 Aar. Ogsaa med Langladets indhegnede Sande trak det længe ud, inden den groede saadan til, at den kunde gives fri, nemlig til efter Trearskrigen.

Paa Rostved Marker toges 1793 et Sandfelt med mange Sandhulinger, hvorfra Sandspiraler fusede, blinkende i Dagslyset og rislende hen over Agrene. Ingen Avlsdrift indenfor Feltets Omraade maatte finde Sted. Der nedsløjfedes og planeredes, hvorpaa der blev saet Frø af Sandstar indsamlet paa Stedet efter Professor Wiborgs Anvisning. Midlet virkede godt, og Sanden klarede sig til 1812, da der skete en Del Sandbrud. Denne Gang behandlede Opbruddene med Plantning af Græstuer, Lyngbuske og Siviebuske. Den fik sin sidste Behandling 1831 og laa derefter hen til gamle Martens var død. Saa gav Bymændene sig selv Forlov til at grave Sand til Murværk og Stuernes Lergulve. Flyvesandet vakttes paany tillive og knøg op over Sandbrinken. Martens Eftermand kom til og snakkede Jura til Mændene, lagde Sandet under et forsvarligt Dække og satte en Klitfoged til at passe paa med vagtsomme Øjne.

Ligeledes toges 1793 to Sande paa Hvitvedgaards Mark under Behandling. Den ene bestod af høje Sandbanker, der knøg. Der fandt Nedskydninger Sted, og alle blottede Steder belagdes med Mosejord, hvoremellem Klitvipper.

Den anden Sande var en udhulet Sandbanke, der øste ud af sit Overflod. Den belagdes med Klitvipper.

Behandlingen mislykkedes for Vippernes vedkommende. Der var Træk og ingen Læ, hvorfor Vipperne blæste væk.

Ejeren, Ras Olsen, havde ogsaa bedst Tro til Mosejord som Bodemiddel, og han var ihærdig med Paakørsel. Imidlertid tog Sandflugten Overhaand, hvorfor Martens 1803 med fremmed Bistand fik Sandene sat i saadan Stand, at Ejeren, der nu hed Niels Løvschal, ikke var i Tvivl om, at han herefter selv kunde klare Herredømmet. I Løbet af 8 Aar mistede han dog Herredømmet. Sognets Folk kaldtes af Huse til Sanddæmpning. Flyvesandet føg dem om Ørerne fra en Del kraftige Opbrud og rislede med metalliske Lyde jordlangs, og under Martens Tilsyn paa-kørtes Mosejord og plantedes de samme Naturvækster som sidst.

— — —

I Skarresø Sogn forevistes Sandflugtskommissionen 1794 adskillige sandføgne Steder, deraf 18 Tdr. Land paa Skarresø Marker, 3 Tdr. Land paa Mesballe Mark og 1 Td. Land paa Astrup Mark. Et enkelt Sandbrud paa Skarresø Udflyttermark knøg aldeles overhaands over Kæret, hvor en Del Ellebuske mødte Størstedelen af Flyvesandet og var ved at blive kvalt. Skete dette, vilde der ikke længer være nogen Modstand, og hele Kæret vilde blive ødelagt. Det besluttedes derfor at belægge den rasende Sandflugt med Klitvipper, hvorefter der opsattes Plakater om Sandens Fredlysning. Klittaget tog straks ved Grøde og øvede sin bindende Virksomhed. Et Par Somre gik, og Kommissionen kom paa Inspektion, og se, Ejeren af Sanden, Anders Pedersens Kreaturer gik i Sanden og gjorde sig tilgode med det bedste af Klittaget: Toppen. Det var gruelig galt. Anders tilbød bodfærdigt at betale 2 Rdl. i Bøde, men blev afvist, da Tilbudet hverken dækkede Forseelsen eller den skete Skade. Sagen gik til Amtet med Indstilling om Ilægning af en klækkelig Bøde eller retslig Tiltale til Advarsel for andre. Amtet oversendte Sagen til Rentekammeret, hvis Førstemand i Sandflugts-

sager, Professor Wiborg, paastod Straf efter hele tre Paragraffer i Forordningen, men Rentekammeret nøjedes med at lade Synderen slippe med 8 Rdl. i Bøde. Anders jamrede over denne haarde Straf og bønfaaldt om Nedsættelse, men mødtes af tillukkede Øren, hvorfor han maatte gaa den trælse Vej til Ebeltoft Amtstue og betale de forlangte Rdl.

Denne Sandflugt udvidede sig til en betydelig Strækning, der oftere maatte behandles. Her fandt Martens lejlighedsvis mange Steder smaa Gyvel og lod nogle af sine Folk rykke dem op og brugte dem blandt sine Dæmpningsmidler. Indtil i Trediveerne vedblev Behandlingen, inden Sandflugten faldt i Ro og groede til.

Ogsaa Skarresø Bys 18 Tdr. Land store Sande toges under Behandling med Klitvipper efter Nedsløjninger igennem flere Aar samt Gyvelplantning. I 1810 var den tilgroet og bevokset med Gyvel, hvorfor den frigaves. Men den brød op paany og laa derefter under Tilsyn i en Snes Aar.

Paa Mesballe Mark udbredte Sandflugten sig til 7 Tdr. Land i 1796. Den blev da indpælet til Fred og belagt med Klitvipper. Byen laa da under Udskiftning. I 1802 anlagde Martens en dobbelt Klitbræmme af Vipper fra Alheden. Der var idelig Pulsen af Flyvesand fra en Mængde Udhulninger. Og der vankede Mulkter for øvet Ufred. Sanden frigaves derpaa 1809, men maatte atter tages under Tilsyn og Behandling, idet den udvidede sig til to, den ene paa 9 og den anden paa 5 Tdr. Land, og det varede mange Aar, inden disse afleveredes til fri Brug.

Sanden paa Astrup Mark blev efter et Par Behandlinger frigivet efter faa Aars Forløb.

Desuden neddæmpedes Sandflugt følgende Steder:

Rougsø Herred, Estruplund Sogn, en Sandflugt paa Hevring Mølles Mark, der behandlede fra 1804, og en ret farlig paa Store Sjørup Mark fra et Par Aar senere. I Holbæk Sogn udbrød der Sandflugt 1807 paa Holbæk og Kaare

Byers Marker, der blev bragt til Hvile i Løbet af 15 Aar. Og endelig paa Ørsted Bymark, hvor Sandflugten bekæmpedes i næsten 30 Aar fra 1804.

Sønderhald Herred, Marie Magdalene Sogns Bymark, en lille Sandflugt, der opstod 1811 og dæmpedes 1821, paa Findstrup Mark opstod Sandflugt 1803, der først var kvalt ca. 30 Aar senere. Den var paa 10 Tdr. Land, og en Sandflugt paa 1 Td. Land ved Viborghuset, der behandlede nogle Aar fra 1831. I Nørager Sogn behandlede en Sandflugt paa Nørager Mark fra 1802, paa Skovgaards og Tustrup Marker samtidig, og paa Hedegaards Mark en Sandflugt, der kom til en halv Snes Aar senere. Alle omfattende hver 3—4 Tdr. Land. En 10 Tdr. Land stor Strækning med Sandflugt fra talrige Udhulinger opstod 1802 paa Løvenholm Gods i Vejlbj Sogn. Den behandlede igennem en lang Aarrække. I 1811 opstod Sandflugt i Floes, Virring Sogn, tilhørende Gl. Estrup; den bragtes til Rø 1831, og i Vivild Sogn dæmpedes Sandflugt fra 1815 og en halv Snes Aar frem baade paa Hevring Bymark over 28 Tdr. Land, hvor Flyvesandet fusede op af Hundreder af Huller, og paa 6 Tdr. Land af Hevringholm Ejendomme.

Nørre Herred. Glarhytten Mark under Meilgaard i Glesborg Sogn havde en lille, hidsig Sandflugt, der dæmpedes i Aarene 1804—10; en betydelig Sandflugt ved Laen og en anden paa Søren Gissels Mark kvaltes i Løbet af en Aarrække omkring 1820. Paa Emmedsbo Mark i Hemmed Sogn en 15 Tdr. Land stor Sandflugt, der 1802 truede med at tage Overhaand. Og en 3 Tdr. Land Sandflugt paa Rimsø Bymark, der toges under Behandling 1811.

Sønder Herred, Ebdrup Sogn, en 28 Tdr. Land stor Sandflugt, behandlet 1794—1832. Den havde flere farlige Sandbrinker. En 6 Tdr. Land Sandflugt paa Ulstrup Mark i Feldballe Sogn behandlede fra 1822—32. Albøge Sogneby og Hallendrup havde hver sin Sandflugt fra Udhulinger,

der dæmpedes inden 1820. Paa Østerballe Mark i Hoed Sogn en Sandflugt paa 4 Tdr. Land, der behandlede 1794—1808. Paa Buktrup Mark i Kolind Sogn 10 Tdr. Land i Sandflugt, som 1803 dæmpedes med Mosejord.

Mols Herred, Agri Sogn, 1807 paa Agri Bymark og 1822 paa Strandkær Mark 10 Tdr. Land.

Ø. *Lisbjerg Herred* paa Astrup Mark i Skarresø Sogn en 3 Tdr. Land stor Sandflugt.

Alle disse blot nævnte 31 Sandflugter henlaa efter Dæmpning færre eller flere Aar til Sammengroning, de allerfleste blev først frigivet til Brug efter Martens Afgang, eller de fortsat blev liggende under Tilsyn.

Sandflugtsvæsenet i Randers Amt ophævedes 1859.

Anholt Sogn i Nørre Dyrs Herred.

Anø har Beboerne fra gammel Tid kaldt deres Ø, der har et Areal af ca. 3700 Tdr. Land. I 1564 forbød Kong Frederik II at hugge Træ af den Gran- og Fyrreskov, der var paa Øen, til Fyrlampen. Forbudet kom for sent. Ikke alene til Fyrlampen, men til Tjæreudvinding og Saltsydning huggede Beboerne løs af Skovbestanden, og Forbudet brød ingen sig om. Øen tilhørte Kronen. Sandflugten brød løs, da der blev Træk igennem Skoven, og hundrede Aar senere var Øen paa Vej til at blive forvandlet til en Sandørken. I 1674 solgte Kronen Anholt til Toldforvalter Peder Jensen Grove, hvis Enke blev gift med en af Danmarks navnkundige Modstandsmænd, da Svenske-Kongen Karl Gustav 1657—59 rendte Storm mod København, Hans Rostgaard, der til Løn fik skænket Krogerup Herregaard i Humlebæk ved Øresund og saaledes bragte ham Anholt som Medgift. Sandflugten vedblev at stime og begravede efterhaanden det meste af Øen under Sandbjerge og tykke Sanddyner, saa der til Nutidens Anholtboere kun er blevet en lille Rest af henimod 300 Tdr. Land til Dyrkning. 1711

plyndrede Sverskerne Øen, og fra 1809—14 holdt Briterne Øen besat, lavede en grumme Ravage ved at bygge Fæstningsværker i Flyvesandet og ved Skydning og anden Krigstummel fordrev Sælhundene fra deres aarhundredgamle Tilholdssteder ved Øens stenede Kyster.

Sandflugten havde frit Spillerum, indtil Fyrvæsenet paa Øen i 1796 skreg Gevalt. Man var ved at omkomme i Flyvesandet, der taarnede sig op om Bygningerne og lagde sig tungt tilrette paa disse, saa de trykkedes enten helt i Kvæg eller stod paa Rave.

Man raabte højt om Hjælp og foreslog Klittagsplantning, som Fyrvæsenet vidste havde frelst Skagen fra den visse Undergang. Og man vidste tillige, at Fyrinspektør Saxild i Skagen var en drabelig Forkæmper mod Sandflugten deroppe. Ham ønskede man derfor til Anholt for at tage Elenigheden i Øjesyn og foranstalte det fornødne til en virksom Bekæmpelse af Sandflugten, til hvilket Øjemed han endelig skulde tage en halv Snes Tønder Klittagsvipper med i Vognen, som sammen med ham skulde transporteres fra Grenaa over til Øen.

Raabet blev hørt og vel modtaget af den høje Overledelse, og en Aprildag i 1797 landede Saxild paa Anholt med de kostelige Sandvækster.

Der saa ilde ud omkring Fyrtaarnet, som over den hele Ø. Under sin Omvandring paa Øen for at tage Overblik forbavsedes Saxild over at se Masser af Klittag vokse i Sandene og harmedes i Sjælen, da han fik at vide, at Beboerne brugte Klittaget, som andre Folk med Kultur og Levemaade brugte deres Kornagre. De slog Taget, det grønne og friske, til deres Kreaturer, medens det gamle brugtes til Brændsel og Hustage. De nye, unge Skud gik Kvæg og Faar og aad. Hver Mand fik sin Andel af Klittagshøsten, Præsten saaledes aarligt indtil en Snes Læs, og Fyrinspektøren paa Øen fik ligeledes sin retfærdige Del.

Saxild truede bistert med Danske Lovs 6. Bogs § 17 og 29 og med Sandflugtsforordningen af September 1792. Uha, sikke Tilstande!

Saxild, i Overværelse af Fyrinspektøren og Besidderens Repræsentant, Øens Foged, gik i Lag med at lægge de medbragte Klitvipper paa passende Steder, saa langt de rakte, ved lejede Folk, saa de alle kunde lære Kunsten. Og han underviste de forsamlede i, hvorledes Klittag rykkes op med Rode og udplantedes. Han skrev en Beretning om, hvorledes den hele Situation med Flyvesandet tog sig ud for hans Syn, og overgav den til Fyrinspektøren, der sendte den til sine høje Foresatte med Bemærkninger. Saxild rejste hjem til Skagens Sandflugtskultur, og Anholts Flyvesandsproblem forelagdes Sagens øverste Instans: Rentekammerkollegiet med Indstilling om, at Kongen vilde erhverve som Eje et passende Jordstykke omkring Fyret, som skulde indhegnes, beplantes med Sandvækster og fredes. Og dette gik Kammeret med til.

Forhandlingen med Øens Ejer, Kammerjunker v. d. Maase, om Køb af Jord, løb ud i Sandet. Han vilde sælge hele Øen og mente, at Staten ikke kunde gøre noget bedre end købe den. Han opstillede en Kalkule over aarlig Indtægt og Udgift, og tilbød Kongen Øen med alle dens Herligheder for 600 Rdl. aarligt for ham og Efterkommere. Rentekammeret kunde imidlertid baade tælle og lægge sammen, og det udkomne Resultat blev, at man ansaa Tilbudet for et baade groft og kluntet Forsøg paa Oprækkeri. Der blev intet Salg inden Anholtboerne godt 100 Aar senere, i 1902, til Selveje købte Øens matrikulerede Jord, medens dens store Arealer af umatrikuleret Hede, Sten, Sand og Strand eller ca. 3000 Tdr. Land, forblev under det i 1741 oprettede Rostgaardske Fideikommis.

Man hjalp sig med lokale Lederkræfter til Sandflugtens Dæmpning indtil Briterne 1814 forlod Øen. Man holdt

Flugten Stangen i Aarene indtil da, men heller ikke mere. Hvor Sandet ikke laa for tykt, kunde der godt vokse Havesager, thi Jordbunden var ret god.

I Sommeren 1814 anmodedes Sandflugtkommissær Martens om at rejse over til Anholt for at tage den hele Situation i Øjesyn og foreslaa, hvilke Dæmpningsforanstaltninger, der var nødvendige. Hans Forslag blev med visse Ændringer bifaldet af saavel Professor Wiborg som Rente-kammeret, og gik ud paa, at Øens Beboere skulde opfiske al den Tang, de kunde overkomme, til Sanddækning. Arbejdet skulde udføres af en Kommando Soldater paa 24 Mand, saafremt de kunde faas paa overkommelige Vilkaar, hvilket dog viste sig ugørligt, idet Beboerne hverken kunde give dem Husly eller Kost. I Stedet gav Wiborg Anvisning paa at lade hver af Øens 30 Husstande afgive 1 Mand i 30 Dage, men dette satte v. d. Maase sig imod. Beboerne kunde kun tvinges til at gøre Hoveri til Dæmpning paa de Omraader, de havde Raadighed over til Dyrkning. Derefter foreslog Martens at udskrive Beboerne i 8 af Nørre Herreds Kirkesogne til paa eget medbragt Madforraad at rejse over og tage et ordentligt Nap i et Par Uger. Dette strandede paa Transportvanskeligheder, da det drejede sig om Befordring af omkring et Tusinde Mand. Og Resultatet blev til Slut, at man lejede Folk til Sanddæmpningen paa Fyrvæsenets Grund, hvor Fyrinspektøren var ved at knytte inde, og paa det af Briterne forladte Terræn, hvor der foruden Fortifikationer fandtes en Del Bygninger. Martens udnævntes til Sandflugtskommissær og Birkefoged Justesen paa Øen til Opsynsmand og ansvarlig Leder af Dæmpningen efter Martens Anvisning, naar han med aarlige Mellemlum kom tilstede.

Først i 1816 var alt klar til at begynde. Det først fornødne var Fyrvæsenets Bygninger og Gaardsrum, der ryddedes for Sand, hvorefter der toges fat paa Plantning af

Klittag i Rader SØ-NV i Omraadet omkring Fyret. Og samtidig indleledes Bekæmpelsen af Sandflugten over det forladte Fortomraade, hvor der havde optaarnet sig mægtige Sanddynger, der dels fjernedes og dels sløjfedes til Klitanlæg, ligesom hele Strækningen SØ for Fyret, til Stranden, fik Klitanlæg for at hindre Sandflugt mod Fyr og Fort.

Derpaa kom Turen til at sikre Byen paa den anden Ende af Øen, der var udsat for et stadigt Sandknog fra Terrænet omkring Møllen østenfor, hvor høje Sandkamme øste Sand højt fra Luften og opbrudte Sandudhulinger i det jævne Terræn sendte Sandbyger jordlangs mod Byens bedste Jord og mod Huse. Overalt vadede man i levende Flyvesand.

Ifølge v. d. Maase var der paa Øen 16 Ejendomme med hver $4\frac{1}{2}$ Skpr. Hartkorn, hvorpaa holdtes 2 magre Køer, 2 à 3 usle Bæster og 6 à 8 Faar, hele Udsæden udgjorde 20—24 Tdr. Rug og 30—40 Tdr. Havre. Og der var 14 jordløse Huse. Ialt 30 Beboelser med 109 Indvaanere.

Til Dæmpningsarbejderne det første Aar anvendtes 70 Tdr. Klitvipper, 8 Læs rykket Klittag, 32 Læs Grøntørv, al den Tang, som de to Hestespand, man raadede over, overkom i den Periode, Arbejdet varede, 200 Afmærkningspæle og 748 Gangdage. Ialt behandledes 150 Tdr. Land.

Fra 1817 blev Dæmpningsarbejdet fastlagt saaledes, at Fyrvæsenet bekostede alt, hvad der foretoges til Beskyttelse af dets Enemærker, medens Anholtboerne, naar de ikke kunde tage paa Havet, forrettede det øvrige Dæmpningsarbejde paa Øen, der ansaas nødvendig til Sikring af alle i Brug værende Arealer. Fortbygningerne blev nedrevet undtagen en Smedie, som Fyrvæsenet havde Brug for. Alt Palisaderværk var ligeledes fjernet.

En Sandvold nær Fyrtaarnet kastede saa vældige Flyvesandmasser ind mod Taarnet og Bygningerne, at Passagen

var spærret. Den blev fjernet iflg. kgl. Resolution i 1819, hvorefter Passagen blev bedre. Men, hedder det, »endnu maa undertiden en Masse Sand bortskaffes, som med visse Vinde samler sig om Taarnets Trappe og Oppasserboligen, en Følge af Engelskmændenes Skanseanlæg, hvortil de borttog al Grønsvær og derved forvandlede næsten hele Øen til en Ørken af Flyvesand«.

Efter den første Sandflugtdæmpning meddelte Martens et Par Aar senere, at Sandflugtstrækningen ved Fyrtaarnet var ca. 500 Tdr. Land, ved Byen 250 Tdr. Land og paa Sønderbjerg 100 Tdr. Land. Disse Strækninger var indfredede. Udenfor laa ca. 2593 Tdr. Land i Sandflugt.

I 1819 behandlede 250 Tdr. Land med Dæmpning, hvortil brugtes 32 Læs Ryktag og 300 Læs Fladtørv, ved 30 Spænd- og 906 Gangdage. Da Rentekammeret læste denne Beretning, blev man enig om, at der maatte foreligge en Skrivefejl, hvorfor Amtmand Steman fik i Opgave at spørge Martens, hvorledes det opgivne Resultat kunde rime. Hvertil Martens svarede, at ved at sammenholde flere anerkendte Dæmpningsmaader med egen Erfaring, havde han opfundet en hel ny Maade, nemlig at udlægge Klitvipper meget tyndt paa Sanden og straks nedtræde dem i Sandet i Stedet for at grave Huller og lægge dem i, thi i dybt Sand skrider Hullerne sammen, inden Vipperne kan lægges ned. Derved kan Arbejderne lægge fire Gange saa mange i samme Tid, som i gravede Huller. Og Arbejdet er langt lettere at kontrollere, fordi der ikke kan snydes ved at lægge en Haandfuld i Stedet for tre Vipper.

I Aarene indtil 1833 foretoges aarligt betydelige Arbejder med Nedsløfning, Afskæring, Klittagsplantning og Dækning med Tang og Tørvemateriale omkring paa Øen, ikke mindst paa og omkring Sønderbjerg. Ogsaa Træplantninger og Udsaaning af Træfrø fandt Sted forskellige

Steder. Og Sandflugten aftog efterhaanden meget mærkbart til Trods for, at der stadig paany blev revet Huller her og der, som maatte repareres.

Martens ledede personligt Arbejdet dette Aar. Han skriver, at de høje Sandbjerges Nedsløjfning om Fyrtaarnet har bevirket en jævn Overflade. Sandet lægger sig ikke mere i Dynger, men kun pletvis, idet det opvoksende Klit-tag i voksende Udstrækning binder det. Der plantes Poppel, Pil og Hyld i Humleløkken og Stenstien, og ligeledes Poppel paa Kirkegaarden, ligesom det var Meningen at plante Naaetræer om Byen til Læ og Sir.

Det blev sidste Gang, Martens kom til Anholt. Hans Kræfter slog ikke til. Fyrinspektør Thunboe havde i flere Aar været en habil Sanddæmper og Træplanter. Han kendte Martens Metoder og fortsatte hans Arbejde i nogle Aar, indtil han ved et Fald kom til Skade og maatte afbryde. Som Sandflugtskommissær ansattes derpaa en Søn af den dygtige Thagaard i Thisted, Hans Peter Møllerup Thagaard, der iøvrigt var Godsforvalter. Han gik frem i Sporet af det udrettede Kulturvindingsarbejde, alt overvejende med at udbedre, hvad Vejr og Vind rev op og ødelagde. Sandflugten paa og om Sønderbjerg stilnede i Ro midt i Fyrreerne, men Sandflugten i det hele paa Øen stilnedes først henimod 1860.

FRA RANDERS MUSEUMS ARBEJDSMARK

Sct. Mortens kirkes gamle alterkalk.

Den gamle sengotiske alterkalk fra 1490, som har hørt hjemme i Sct. Mortens kirke, er nu vendt tilbage til Randers — takket være nationalmuseet og specielt provinsmuseernes tidligere tilsynsførende, magister Chr. A. Jensen, der da også, da overdragelsen havde fundet sted, sagde: »Ja, det må blive Randers museums hjertebarn!« Og det skal det blive!

Nu gælder det blot om at finde den helt rigtige placering til det smukke guldsmedearbejde. Det er nemlig først og fremmest fodstykket, der skal kunne ses, idet selve kummen antagelig er fornyet og ikke frembyder noget af interesse. Foden er 8-kantet og bærer i 8 felter følgende indgraverede billeder: 1) 2 engle knælende med helligåndsklostrets dobbeltkors, 2) treenigheden, 3) Sct. Morten, 4) Sct. Barbara, 5) en helgen, muligt Sct. Søren eller Sct. Nikolaus, 6) Sct. Anna og jomfru Maria med barnet, 7) Sct. Laurentius og 8) Sct. Ursula fra Köln.

Indskriften (latinsk minuskel), der begynder på de på fodstilk anbragte knopper og fortsætter på fodens rand, er følgende: »CALIX DO(MUS) SANCTI SPIRITUS RANDRUSIENSIS AD SANCTUM MARTINUM

FACTUS HORSNES EX ELEMOSINIS EO(RUM ANNO) DOMINI 1490«. Parenteserne angiver rekonstruktion af bogstaver, der er gået tabt i tidens løb. Oversat lyder indskriften: »Denne kalk tilhører Randers helligåndskloster ved Sct. Morten, gjort i Horsens for dens almisser i herrens år 1490.«

Der findes intet guldsmedemærke på kalken, men indskriften fortæller altså, at den er lavet i Horsens, udført for pengemidler, der er tilvejebragt i Horsens ved klostrets almisesamlere, som en gave til Randers helligåndskloster.

Det interessanteste ved indskriften er imidlertid, at den dokumenterer samhørigheden mellem Sct. Mortens kirke og helligåndsklostret, idet den taler om helligåndsklostret i Randers »ved Sct. Morten« — en samhørighed, der stod uklart for tidligere lokalhistorikere, men hvorom nu ingen er i tvivl.

Det er vel helgenbillederne, der har været en anstødssten for det ivrigt reformatoriske Randers, og kalken er i alt fald efter reformationen havnet i Gerrild kirke. Den har dog på grund af sin skrøbelighed ikke været benyttet i lang tid, den blev en overgang opbevaret på herregården Sostrup og senere i præstegården.

Denne ærværdige gamle alterkalk er det eneste stykke kirkesølv fra kirkerne i Randers, som undgik kirkereformens konfiskation. Hvor naturligt, at den bliver museets »hjerdebarn«!

Romanske vinduesrammer fra Rud kirke.

Endnu ældre er en anden kirkelig nyerehvervelse, en omtrent hel og et brudstykke af en anden vinduesramme fra Rud kirke. Disse gamle trærammer blev fundet i vinduesfyldningerne ved den foretagne istandsættelse af kirken. Denne er en romansk granitkirke fra det 12. eller

13. århundrede, og vinduesrammerne er i hvert fald romanske — om de så går helt tilbage til kirkens opførelse får stå hen. De er præpareret af nationalmuseet og hænger nu i museets kirkesal.

Værdifuld forøgelse af sværdsamlingen.

Museets efterhånden ret betydelige samling af sværd fra vikingetid, middelalder og tiden nærmest efter er blevet forøget med et anseligt og smukt tveægget sværd fra ca. 1500, opfisket af mekaniker Egon Jensen ved en lille bro i Gudenå ud for Neder Hornbæk. Klingens længde er 102 cm og hæftet 23 cm. Sværdet var, da det blev opfisket, forsynet med rester af en træskede, som imidlertid var så medtaget, at den ikke stod til at redde.

Det sværd i museets samling, som står det nufundne nærmest i år, er et udmærket velbevaret stort, tveægget slagsværd med korsfæste fra ca. 1530. Det blev i 1925 fundet i Vestergade ud for administrationsbygningen. Det er for nylig af fru Ada Bruhn, tøjhusmuseet, konstateret, at sværdets klinge er en »Passauerklinge« fra våbenværkstederne i Passau i Sydtykland. Klingens bærer nemlig indridset med messingindlæg disse værksteders mestermærke en ulv (ulven stammer fra Passaus byvåben) samt tillige et kors og en bispestav, der yderligere fortæller, at klingens er udgået fra de biskoppelige værksteder i denne by.

Sølvtoj o. a.

Fra Randers skipperlaug har museet modtaget en nydelig sølvtepotte, fremstillet af guldsmed Jørgen Henning Mumme, der fik borgerskab i Randers 28. juni 1830. Den er fremstillet som en erinding til enkemadame J. M. Sahl Andersen af Randers i 1849 fra skipperlauget.

Fra overretssagfører Ove Erhard Langballe, Sorø, er som testamentarisk gave efter hans død modtaget to sølvlyse-

stager og en smuk sølvdåse samt en tegning af gården Dronningborg og to Malerier af købmand i Randers Erhard Ove Langballe og hustru.

*Et par store stensatte grave fra ældre
romersk jernalder.*

Disse store stensatte jernaldergrave, så store, at de genkalder erindringer om de langt ældre jættestuer, er hidtil væsentlig kun fundet i den allernordligste del af amtet. Her er også i det forløbne år fundet endnu en sådan grav, nemlig på gårdejer Jens Vellings mark, »Højagergård«, matr. nr. 2 a, Falslev-Vindblæs. Graven havde et ret stort lerkarindhold, nemlig 13 à 14, og rummede desuden en jernkniv og 2 bronzefibulaer (bøjlenåle), og disse sidste blev vel at mærke fundet i hver sin ende af graven. Når man betænker, at disse bøjlenåle blev anvendt til at holde kappen eller kjortlen sammen i halsen, kunne det tyde på, at der har været begravet 2 personer i graven, hvilket stemmer med, at graven i det hele gjorde et noget »rodet« indtryk, der ikke kunne tilskrives ræve eller andre dyr.

En lignende stor stensat grav blev fundet på grunden til det nye centralsygehus i Randers. Karindholdet var ikke bemærkelsesværdigt, de fleste var desuden ret medtaget, men graven indeholdt en bronzefibula og et par rester af jernsager. Det interessante ved graven er imidlertid ganske simpelt det, at den er der — det er ret enestående, at disse grave findes så sydligt.

Et par notitser om selve museet.

Nyordningen af stenalderssamlingen er påbegyndt og fortsættes. Stuen foran den udmærkede bondestue fra Bjerregrav var tidligere lidt af en rodebutik; den er nu omordnet til en bondestue, og de redskaber m. v., som fandtes der, vil blive samlet og ordnet i en »redskabsstue« i kælderenes østligste værelse.

Museet har efterhånden fået en pæn lille samling fra befrielseskampen 1940—45, men mangler meget endnu. Erindringer fra disse 5 år må ikke gå tabt; blot dog folk ville forstå, at på museet bliver sådant bevaret for kommende tider.

Povl v. Spreckelsen.

Lidt om Fussingø.

I denne sommer har Randers museum sammen med nationalmuseet og med museumsinspektør, dr. phil. Otto Norn som arkæologisk leder påbegyndt en undersøgelse af den gamle borg-ruin i Fussingø Gammelhave.

Kontorchef Povl v. Spreckelsen er undersøgelsens op-havsmand, og gravearbejdet er udført af studenter og gymnasiaster fra »den kristelige gymnasiastbevægelse«, som i tiden 1.—20. juli dette år havde en teltlejr i ly af Gammelhavens skyggefulde lindetræer. Et lille hold funktionærer og arbejdere ved Randers kommune har desuden ydet en værdifuld hjælp under gravningen.

Det gamle herresæde Fussingø blev opført omkring midten af 1500-tallet — sikkert mellem 1554 og 1557 — af *Albret Skeel*.

Borgens kerne var en firkantet, een-fløjet bygning (30 × 12 m) i retningen nord-syd. Midt på den vestlige langside var et firkantet »trappetårn«. Hjørnerne mod nord-øst og syd-øst var forsynet med runde hjørnetårne, og dertil kom et senere tilbygget sydvestligt 8-kantet hjørnetårn. Fra tårnene kunne lægges en spærreild hele borgens rundt.

Det afdækkede område har afsløret lidt af borgens indre struktur. En skillemur har gået midt igennem bygningen i

Det i sommeren 1951 afdækkede nordøstlige hjørnetårn

dens længderetning, og mure, som går vinkelret herpå, har atter opdelt det store rum i flere mindre. Små morsomme rum, indbygget i murene har maaske indeholdt en »Hemmelighed« eller et affaldsrum. Dybt i jorden under en stenrist lå en mængde knogler, muslingskaller og potteskår.

I første omgang stilede udgravningen mod en undersøgelse af borgens arkitektur, dens stilhistoriske placering. Men gravningens »sekundære« resultater, de løse og tilfældige jordfund, giver i al deres uanselighed deres bidrag til helhedsbilledet. Foruden det endnu faste murværk fandtes adskillige munkesten (27—30 cm lange). Det var navnlig langs ydermuren, disse enkeltfund gjordes; herfra stammer også den overvejende del af de smukt profilerede mursten, der engang har prydet fremspringende murkanter. Ved trappetårnets fod lå uden for muren to tovsnoede sten, ligedes i rødbrændt ler. Oprindeligt glaserede, røde gulvfliser fandtes tilfældigt henkastet både inden og uden for ydermuren. Af borgens prydelser skal endvidere

nævnes en granit-kvader med »attisk« profil samt et mindre brudstykke af en sandstenssøjle. Utallige stumper af vingetegl taler deres tydelige sprog om tagets beskaffenhed; i eet tilfælde fandtes en stump tegl med fabrikmærke: en ca. 4 cm lang nøgle med bogstaverne S. P. Rester af blyindfattede ruder samt to jernstivere, som angiver vinduets bredde fortæller om vinduernes størrelse og karakter. Kakler (med og uden glasur) fra kakkelovne lå i skår på gulvet. I et enkelt tilfælde lykkedes det her at rekonstruere en fuldstændig, urtepottelignende firkantet kakkel, — udgravningens eneste hele »kar«.

Den opgravede jord indeholdt et righoldigt udvalg af skår fra ældre tiders lertøj, stentøj, porcelæn, glas, flasker m. m. Den karakteristiske tå og stjært (håndtag) fra middelalderens og senmiddelalderens potter og kar fandtes i stor mængde. I enkelte tilfælde får man en idé om karrets størrelse, form og ornamentik. Af porcelæn og stentøj fremkom ornamenterede brudstykker, der dog kun vanskeligt lader ane noget om den oprindelige helhed. Hele flasker fandtes ikke, derimod adskillige flaskehalse og -bunde. I fire tilfælde var en sådan flaskebund præget med fabrikmærke indeholdende navnet *Frantz Gundelach*.

Blandt de fundne jernsager må især fremhæves en ca. 10 cm lang, middelsvær nøgle. Et bundstykke af et sølvspænde og en ca. 9 cm lang meget svær sølvstoppenål var i sig selv gode og morsomme fund; men disse blev såvel som alt det øvrige »løsøre« ganske sat i skygge af *en kunstig finger af bronze*. Denne protese, som er kunstfærdigt fremstillet med hængsel og indgraveret negl, er et smukt vidnesbyrd om en ikke ringe teknisk dygtighed og fantasi.

Ole Warthoe Hansen.

Byposten i Randers.

For nogle år siden hændte det, at en dansk museumsmand i London ved et tilfælde fik øje på nogle frimærker, hvorpå der stod: Randers bypost. Denne hændelse samt nye ting, som er fremkommet under mit arbejde på museet i det sidste år, er anledningen til, at Randersbypostens historie her skal fremlægges, såvidt det da har været muligt at finde frem til de efterhånden noget udvaskede spor.

Det danske postvæsens hovedopgave bestod oprindeligt i besørgelsen af forsendelser fra poststed til poststed. Den lokale brevomdeling tog postvæsenet sig ikke af før omkring 1861, og i de første år var denne lokal-ombæring ikke effektiv. Det varede derfor heller ikke længe, før private postfirmaer dukkede op som konkurrenter, snart i den ene og snart i den anden by. Private postforretninger kendes således fra København, Århus, Ålborg, Fredericia, Horsens, Kolding, Viborg, Vejle, Odense, Svendborg og Randers.

Randers bypost blev oprettet den 1. maj 1885 og atter nedlagt den 2. Maj 1890; dens fuldstændige navn var »Randers Bypost og Pakke-Expedition«.

Bypostens stifter og indehaver i hele perioden hed S. Christensen og var af en gammel Randers-familie. En broder til ham var guldsmed Christensen, Torvegade (nu Bræmer-Jensen).

»Posthuset« var (1889—90) i Vestergade nr. 4, og fra dette lille »hjernecenter« videreførtes byens pulsslæg, efterhånden som de dumpede ned i de 36 *gule postkasser*, der efter sigende hang rundt om i byen, altid i nærheden af de kgl. privilegerede røde kasser. De gule postkasser var af nøjagtig samme form og størrelse som de røde.

Af en trykt »tarif« fremgår det, at de gule postkasser tømtes kl. 7, 10, 13, 16 og 18, altsaa fem gange daglig. En meddeler, cigarhandler Ryberg, Østergade, der virkede

som postbud ved byposten 1889—90, fortæller dog, at i hans tid tømtes kasserne sidste gang kl. 20,00. Efter tømning af kasserne blev posten sorteret på kontoret og straks efter bragt ud. Undertiden var man ikke færdige med udbringningen før kl. ca. 23.

Postbudene var store drenge, ofte kun en halv snes år gamle. De bar sort kasket med blank, lige skygge. Foran i pulden sad en plade med Randers byvåben. Tidligt måtte disse drenge lære at klare for sig. Kl. 8—13 sad man på skolebænken, og straks efter endt skoletid skulde postkasserne tømmes. I ledige stunder kunde man sidde på en trappe og spise de klemmer, som blev bragt ind af store søster, og samme sted læstes lektierne til den følgende dag. Endelig langt ud på aftenen efter sidste ombæring kom drengene hjem, på ugens sidste aften med ugelønnen — 2 kr. Ikke underligt, at drengene »mand og mand imellem« kunne finde på at anvende betegnelsen: Randers by- og slavepost.

Foruden allerede omtalte cigarhandler Ryberg kan nævnes følgende mænd, som alle i kortere eller længere tid har virket som bypost-bude: Repræsentant Chr. Ryberg, København, (broder til førstnævnte), afdøde barbermester Balle, Markedsgade 6 A, afdøde kågfører P. Randrup, Viborgvej 18, afdøde repræsentant Anders Buch, og der vil rimeligvis kunne findes endnu flere.

I ovenfor omtalte trykte »tarif« findes udførlige oplysninger om bypostens virksomhed og takster. Almindelige breve besørgedes for 3 øre, ekspresbreve for 5 øre, og ekspresbreve med svar kostede 10 øre. Alle pakker og kasser indtil 50 pund vægt hentedes og bragtes overalt i byen. Fra 1—10 pund kostede de 8 øre og fra 20—50 pund 20 øre.

Som det fremgår af mærke nr. 2 var byposten en alsidig forretning, der endog udlejede bude. Al slags budtjeneste

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

udførtes, men i stedet for på moderne vis at ringe til en budcentral, nedlagde man i en gul postkasse en ufrankeret billet med navn og adresse, og pakken afhentedes til besøgelse i hjemmet.

De i »tariffen« nævnte takster og bestemmelser gjaldt dog kun *inden* for bygrænsen. Mærkerne nr. 7 og 8 med påtryk henholdsvis »4 - Strømmen« og »Randers Mark« røber bypostens virksomhed *uden* for bygrænsen. Har der været en filial i Strømmen? Det er muligt, men ingen af de foreliggende oplysninger bekræfter det.

Randers-byposten har beriget filatelen med en virkelig smuk samling mærker. I løbet af de fem år, virksomheden eksisterede, skal der være trykt ikke mindre end 54 *hovednumre*, foruden fejltryk og afarter (falske mærker).

Her er ikke stedet for en udtømmende filatelistisk redegørelse; men i store træk er typerne gengivet paa billedet side 101, og skemaet side 103 giver en nødtørfdig karakteristik af de vigtigste mærker.

Det hyppigst anvendte motiv er Randers bys traditionelle Niels Ebbesen-figur. Også byens våben med de tre tårne er anvendt — undertiden som hovedmotiv midt i mærket, men oftere beskedent midt i mærkets nederste halvdel under værdi-tallet.

Mangt og meget går i glemme i løbet af godt et halvt hundrede år. Endnu lever der folk, som dengang dagligt havde med byposten at gøre; men det har ikke været muligt at finde en sikker forklaring på bogstaverne T og R, som er påtrykt henholdsvis nr. 4 og 5. Flere samlere af bypostmærker har spurgt: Hvad betyder disse bogstaver? Dækker T over »Telefonpost«? Denne Teori afvises dog af Ryberg, som erindrer, at i hans tid (1889—90) blev budpenge for telefonbreve påskrevet brevene. I hvert fald er »Telefonposten«s fremgangsmåde i nogen grad klarlagt gennem mærke nr. 9, som er påtrykt »Telefon Mrk.«

Type nr.	Takst i øre	Farve	Udkommet dato, år
1	5	rød	1/5 1885
»	3	blå	
2	3	blå	25/9 86
»	5	rød	
3	2	grøn	November 87
»	1	violet	Maj 87
4	3 (T)	violet	November 87
5	2 (R)	grøn	
6	1	rød	August 87
»	2	gul	
»	3	grøn	
»	5	blå	
»	8	brun	
»	1	brun	September 87
»	2	grøn	
»	3	blå	
»	5	rød	
»	8	gul	
»	10	violet	
7	4 Strømmen	gul	88
8	5 Randers Mark	rød	88
9	10 Telefon Mrk.	violet	88
9	10 (2)	violet	3/5 88
10	2	grøn	1/0 88
11	1	brun	89
»	2	grøn	
»	3	blå	
»	5	rød	
»	8	gul	
»	10	violet	

Hvad betød endelig bogstavet R? Det er en nærliggende tanke at identificere dette bogstav med det R, der i dag anvendes ved »R«komanderet post. Dette benægtes dog

både af gamle postbude og meget indsigtfulde filatelister. En af disse, Johs. Funch-Rosenberg, Horsens, har vist mig et »Bestillingskort til Fabr. »Ydun«, Randers. På kortets bagside kan man bestille så mange »Flasker Yduns China Bitter«, man nu har brug for i den daglige husholdning. Bestillingskortet er forsynet med mærke nr. 5, påtrykt R — og måske kan R her udlægges som »Rundforsendelse«.

Foruden de regulære postmærker — med eller uden påtryk — findes konvolutter med påtrykt mærke, brevkort med påtrykt tal og endelig bypost-opkrævningskort med påklisset mærke (5 øre) og påtrykt mærke (10 øre).

Det er ikke muligt tilnærmelsesvis at sige, hvem der har tegnet og trykt alle disse mærker. Eet Randers-firma vides dog med sikkerhed at have trykt adskillige bypostmærker. Hos stentrykker Ludvig Loria, Storegade 8, tryktes mærker til byposten i København og Århus, og firmaets nuværende indehaver, litograf Albert Nielsen har tegnet og trykt mærke nr. 10. Trykningen udførtes som stentryk.

Et stempel i blød stenart har indtil for få år siden været i litograf Niensens besiddelse; desværre er stenen atter slebet op. Den måtte under krigstidens mangel på tryksten give plads til nye stempler.

Mærket, som ses nedenfor, er trykt med dette stempel; men det er sket før litograf Niensens tid.

Byposten rundt om i landet har sikkert i nogen grad været en hård konkurrent til det kgl. privilegerede postvæsen. Foreløbig havde postvæsenet forsømt at sikre sig eneret på al besørgelse af lokalbreve; men postloven af 1888 indeholdt et forbud mod yderligere udvidelse af den bestående bypost, og i de nærmestfølgende år blev al privat postvirksomhed indstillet.

Fremgangsmåden var vistnok den samme overalt i landet: Staten betalte en afløsningssum til det private postfirma *een* gang for alle, og taksten var 100 kr. pr. postkasse.

I Horsens og Viborg gik byposten ind formedelst henholdsvis 2500 og 1100 kr.

S. Christensen i Randers fik også sine 100 kr. pr. postkasse. Der må på dette tidspunkt kun have hængt 25 gule postkasser i Randers, thi afløsningssummen androg 2500 kr. For dette beløb indstilledes virksomheden:

Randers Bypost og Pakke-Expedition.

Ole Warthoe Hansen.

Bypost-mærkerne er blevet en specialitet inden for filatelen. En af dens udøvere, Johs. Funch-Rosenberg, Horsens, ejer en meget smuk og værdifuld samling mærker fra hele landet. (Sølvmedalje ved udstillingen på Charlottenborg i København den 9.—20. maj 1951).

Hr. Funch-Rosenberg har velvilligst stillet sine oplysninger til min rådighed, og for hans meget værdifulde hjælp siger jeg ham min bedste tak.

O.W.H.

HOBRO MUSEUM

Af Anders Jensen

Når man som turist kommer til Hobro og har foretaget udflugter i den ejendommelige natur, hvor Midtjyllands løvskove mødes med Nordjyllands nåleskove og heder på hver sin side af Mariager fjord, og har dvælet ved oldtidsminderne, på hvilke egnen, Cimbrernes udfalds-port mod syd, er så rig, bør man ikke forsømme at aflægge et besøg på Hobro museum.

Dette er oprettet af Hobro byråd den 7. november 1910 på grundlag af en storstilet gave fra købmand Joseph Frænkel. Den egentlige skaber af samlingen var hans broder Benjamin Frænkel, købmand og sparekassedirektør i Viborg. Enkelte af genstandene overgik dog først til samlingen efter at de to brøders søster var død i året 1924.

Genstandene opstilledes i to stuer ved torvet. I april 1924 inddrog disse lokaler til beboelse, og samlingerne opmagasineredes til efteråret 1925, da stueetagen i den nye biblioteksbygning på torvet af Hobro kommune blev stillet til rådighed for samlingen. Sølvsamlingen og porcelæns-samlingen anbragtes i hver sin store glasmontre, og resten af samlingen ordnedes på bedste måde indtil der i 1930 bød sig en lejlighed for Hobro museum til at faa sit eget hus.

På Adelgade 84 har gennem et hundrede år ligget en smuk empire bindingsværksbygning opført af købmand

Andreas Brendstrup og taget i brug den 19. november 1827. Efter Brendstrups død beboedes den i en årrække af hans efterlevende hustru, hvorfor den har fået navnet »Enkesædet«.

Da der skulle opføres en forretningsejendom på grunden, satte arkitekt Z. K. Zachariassen sig den 4. juli 1930 i bevægelse for at erhverve bygningen, hvilket lykkedes ved samarbejde mellem museumsforeningen, byens borgere, ambulancedagen, »Ny Carlsbergfonden« og »Foreningen til gamle bygningers bevaring«.

Bygningen nedreves og flyttedes til »Gamle Baggers« det nuværende Vestergade, hvor den opførtes i sin gamle skikkelse.

I korte træk skal berettes, hvad museet indeholder.

Fra gangen med trappeopgang kommer man til højre ind i »storstuen« med det gamle vægpanel, og den gamle zinnerfarve er bevaret til vinduer, døre, panel og bjælkeloft. Stuen er møbleret med gamle egetræsmøbler. I et hjørne findes et rococointerør.

Herfra kommer man ind i »bondestuen«, som er karakteristisk for en stue fra Hobroegnen omkring år 1820. Under de to fag vinduer står det store bord med krydsben og hvidskuret bordplade. Herpå »klukflasken«, lerkruset, grødfadet, den opslåede »Huse-Postil«. Bilæggerovn på køkkenvæggen og herover »Tavolet«, over køkkendøren hænger mandens bøsse. På væggene olietryk, »Himmelbreve«, hængeskab og vægur.

Fra stuen går man ud i køkkenet. Gulvet består af røde mursten, der er åben skorsten og muret arnested og der findes en smuk samling af alskens husgeråd fra tiden omkring 1820.

Gennem et lille bryggers med toppede brosten kommer man ind i den historisk topografiske lokalsamling. Her fin-

des en altertavle fra Skjellerup, borgervæbningens tromme fra 1809. Der findes ogsaa en del gamle dragter fra egnen.

I et skab finder man signetet fra Sankt Knudsgildet i Hobro, muligt indviet til Knud den Hellige, der døde 1086.

I samme lokale findes en del bygningsdele og en betydelig møntsamling.

Det næste lokale indeholder den store Frænkelske samling.

Her findes to store glasmontre, hvoraf den ene indeholder en værdifuld porcelænssamling, hvoraf særlig kan nævnes en rococco-terrin af de berømte »Juliane Marie« stiel fra den kongelige porcelænsfabriks tidligste tid, ca. 1780, samt et par smukke lågvaser af københavnsk porcelæn.

Den anden montre indeholder sølvtøjssamlingen, hvor særlig kan fremhæves hovedvandsæg, gamle sølvkeer, sølvkrus, emailleæsker og ure. I et skab findes krystalglas, vinglas, glasflasker og glaskander.

Langs væggene står kister og skabe, og over disse hænger gamle fajancefade, messinglåg til sengevarmere, kobberfade m. m.

Går man op ad trappen, finder man en lille samling af værktøj, købmandssager, en dragtsamling, en mangletræs-samling og en del husflidsgenstande som båndvæve m. m. fra Hobros omegn.

I skabe langs væggen finder man museets oldsagssamling. En kritisk gennemgang i forbindelse med museets statsanerkendelse har fjernet en del oldsager af ubekendt oprindelse, men der findes en smuk samling af oldtidsminder fra museets opland, og samlingen er inde i en hurtig vækst.

Museet ejer en runesten. Den findes i biblioteksbygningens vestibule på torvet. Den er dateret 1000—1050 og

tolkes: »Tore rejste denne sten efter Karl den Gode, sin fælle, en såre gæv mand«.

Ejendommeligt er, at man i Vestergøtland har fundet en runesten med samme indskrift.

Den 1. maj 1951 modtog Hobro museum statsanerkendelse som museum for Hobro by og Hobro opland.

Hobro museumsforening har på fotograf Skovdals initiativ stiftet en datterforening: »Kunstforeningen for Ho-

bro og omegn«. Kunstforeningen er medlem af samvirken-
de kunstforeninger uden for København. Foreløbig virker
den med kunstudstillinger, men det er meningen ad åre at
søge at skabe en permanent kunstsamling.

Museet har foretaget en del udgravninger i oplandet
under ledelse af arkitekt Zachariassen, hvem det den
19. januar 1949 lykkedes at finde fundamentene til kirken
i Kirkedal, Ruinen og grunden er nu fredet.

I november 1950 lykkedes det ligeledes Zachariassen
med Nationalmuseets hjælp at finde pæleværket ved Fyr-
kat mølle og dermed føre beviset for eksistens af en gam-
mel vikingeborg i lighed med Trelleborg og Aggersborg.

Siden 1928 havde Zachariassen syslet med problemet,
men først efter fundet af Trelleborg blev man klar over,
at det måtte dreje sig om en pæleborg.

Udgravninger fortsættes nu i 1951 under National-
museets førerskab.

STØRRE ARBEJDER VED RANDERS AMTS KIRKER

EFTERÅR 1950 — EFTERÅR 1951

*Nørhald, Gerlev og Onsild herreders provsti
ved provst J. Exner, Hald*

Hobro.

Efter et af Joakim Skovgaard i sin tid udarbejdet udkast er maleren Johan Thomas Skovgaard gaaet i gang med et større udsmykningsarbejde i Hobro kirkes kor. Paa den østlige korvæg indsættes et mosaikarbejde forestillende en siddende Kristus med højre haand løftet til velsignelse. Alterpartiet fornyes, idet et nyt alterbord opmures, og den lidet værdifulde nuværende udskaarne altertavle erstattes af et kors med evangelistsymbolerne yderst paa kors-armene og i midten Kristi monogram. Altersranken tænkes ligeledes fornyet.

Glenstrup.

Den i sin art sjældne opmurede og med billedhuggerarbejde udsmykkede prædikestol er blevet restaureret og nystafferet ved kirkemaler Kristiansen, Silkeborg. Samtidig er den værdiløse altertavle med en daarlig kopi af et af Carl Blochs billeder erstattet med et smukt gammelt krucifiks fra middelalderen, som har hængt nede i kirken. Døbefonten er fra koret blevet flyttet ned øverst i kvindesiden lige overfor prædikestolen, og samtidig er nogle af de øverste kirkebænke flyttet.

Rougso og Sønderhald herreders provsti
ved provst Johs. Asmund, Ørsted

I februar 1951 genåbnedes *Vester Alling kirke* efter en gennemgribende istandsættelse. Mest bemærkelsesværdigt er det resultat, som er opnået ved restaureringen af kirkens historiske inventar. Nationalmuseets medarbejdere N. J. Termansen og Ingolf Røjbæk har udført denne del af arbejdet. Kirkens arkitekt: Edv. Thomsen.

Efter at *Aarslev kirkes* mure og tagværk i 1950 er blevet istandsat og nyt rytterspir opført, er istandsættelsen af kirkens indre blevet påbegyndt i sommeren 1951; den ventes afsluttet i december d. å. Arkitekt: Edv. Thomsen.

En restaurering af den stærkt forfaldne *Voer kirke* har været forberedt gennem en halv snes år. Arbejdet er nu under udførelse og ventes afsluttet i december d. å. Menighedsrådet forsøger at skaffe udvej for tilvejebringelse af ny alterprydelse, kæmpende med et hårdt anspændt budget. Det første forslag til *Voer kirkes* istandsættelse blev udarbejdet af arkitekt I. P. Hjersing; opgaven er siden overtaget af arkitekt Thomsen.

Hovedistandsættelse af *Ørsted kirke* er blevet forberedt ved omlægning af tårnets blytag og anskaffelse af 3 nye lysekroner og 5 lamper. Den overvældende del af arbejdet er tilendebragt i år i løbet af nøjagtig 6 måneder. Kalkmalede Hvælvingsdekorationer er istandsat af Harald Borre, antemensalemaleri og præsteepitafium af N. J. Termansen og øvrige historiske inventar af Ingolf Røjbæk. Dele af kalkmaleri på triumfmuren fra ca. 1300 er fremdraget. Som afsluttende led i arbejdet ventes korgavlens granitmur omsat i sommeren 1952. Kirkens arkitekt: Edv. Thomsen.

Til istandsættelsen af de nævnte 4 kirker er ydet tilskud på finansloven. Alle 4 kirker har fået installeret elektrisk opvarmningsanlæg.

Under forberedelse er nu hovedistandsættelsen af yderligere 4 kirker: *Estruplund, Øster Alling, Auning og Vivild.*

I sommeren 1951 er ved *Marie Magdalene kirkes* våbenhus opført 2 stræbepiller til støtte for murværket, som svækkes føleligt af de to berømte rønnetræer, der vokser ud over våbenhusdøren.

I efteråret 1951 opføres nyt våbenhus ved *Skader kirke.* Arkitekt: Sv. Fritz.

Hørning kirke, som udmærker sig ved sit ædle inventar og fine loftsdekorationer, ejer 3 klokker, som alle er blevet omhængt i år af Aug. Nielsen, Roslev. Inventaret trænger til istandsættelse.

Djurs Nørre- og Sønderherreds provsti

ved provst H. K. Hein, Grenå

Hemmed kirkes gulv under stoleværket er i sommeren 1951 omlagt med betonunderlag og ekspanco-parket. Bekostning ca. 7.000 kr.

Nødager kirke gennemgår for tiden en større istandsættelse, som dog først vil være tilendebragt om nogle måneder.

Kolind kirkegård er i sommeren 1951 udvidet efter planer, udarbejdet af havearkitekt Böttiger, Aarhus. Samlet udgift ca. 30.000 kr.

Støvring og Galten herreders provsti

ved provst, mag. art. Vagn Riisager, Harridslev

Randers, Sct. Mortens kirke: En ny font, tegnet og modeleret af Jais Nielsen, brændt på Den Kongelige Porcelainsfabrik i oxebloodsglaseret stentøj, opsat. Formen er en firkantet blok med relieffer: Jesus velsigner børnene, gravlæggelsen, Jesu dåb, opstandelsen. Det smukke sølvfad fra 1695 benyttes stadig. Døbefonten fra 1826 af malet

fyrretræ med en overligger af norsk marmor, hvilken sidste er en rest af fonten fra 1695, er foreløbigt anbragt bag det gamle fontelukke i Kong Hans' kapel.

Nyt altertæppe, tegnet af Harald Borre, broderet i Aarhus på bestilling.

Galten kirke: Kirkens udvendige mure afbankedes for cementpuds og istandsattes. Et redskabs- og nødtøftshus, der kort efter århundredskiftet var opført op ad korets nordmur, nedreves. Klokken omhængt af Aug. Nielsen, Roslev.

Skibet restaureret indv. Gulvet under stolestaderne fornyet og belagt med expanco. Stolestaderne malet; farverne ansat af Harald Borre; de øverste bænkerader fjernet, så prædikestolen blev frilagt; døbefonten flyttet fra kordøren ned foran korvæggen mod nord. Elektrisk varme installeret (Hess, Vejle). Hvælv og vægge afbanket for sod og kalk; derved fandtes rester af romanske kalkmalerier (en klokke bl. a.) og gotiske (brudstykker af et lykkehjul, tæppe-draperier, ribbeornamenter). De romanske lod sig ikke bevare, de gotiske restaureret af Harald Borre. Et smukt, realistisk mandsansigt, som fandtes under korbueepitafiet, er aftaget af konservator Lind, overført paa træ og nu op-hængt ved prædikestolsopgangen.

(Koret restaureredes i 1939 (Harald Borre) efter at man i 1936 havde fundet gotiske kalkmalerier.)

Et nyt ligkapel samt redskabs- og nødtøftshus under opførelse i kirkegårdens nordende.

Haslund kirke: Blytaget omstøbt.

Laurbjerg kirke: Kirkeministeriet tillader med national-museets billigelse, at epitafiet over Mads Sandberg og Sofie Rostrup, opstillet i koret, men nu i en ynkelig forfatning, nedtages; nogle enkeltheder deponeres på Randers museum, resten på kirkens loft.

Voldum kirke: Gulvet i koret omlægges og fornyes (endnu mangler den endelige belægning); faldeværket flyttes frem fra alterbordet. Efter lensbaron Schilden Holsteins forslag er de to i korgulvet liggende ligsten samt en ligsten fra tårnrummet opstillet mod korets nordvæg.

Rud kirke: Blytaget omstøbt. — De tilmurede nordvinduer (to i skibet, eet i koret) åbnet. Ved åbningen fandtes rester af gamle egetræsrammer, der nu er deponeret på Randers museum. Nye blyindfattede ruder i egerammer efter de gamle opsat.

Ørum kirke: Våbenhusloftet fornyet. Orglet forsynet med elektrisk blæsebælg.

Desuden er den lille gotiske altertavle med de interessante fløjmalier fra baroktiden i *Lem kirke* under restaurering.

I *Harridslev kirke* er der installeret elektrisk blæsebælg til orglet, i *Albæk kirke* tunghøreapparater. I *Ølst* er det gamle harmonium ombyttet med et større, brugt harmonium.

M E D D E L S E T I L L Æ S E R N E

Året 1950—51 er forløbet roligt og uden større sensationer. Det udmærkede samarbejde, som vi allerede i flere år har haft med Randers Museums historiske afdeling, er yderligere konsolideret, således at det nu er svært at tænke sig en tid, hvor dette samarbejde ikke eksisterede som en selvfølgelighed.

Ved dette samarbejde har vi, idet Randers Museum har trukket den store del af læsset, afholdt tre møder i Helligåndshuset: først »Gudenåaftenen« med den ret lange række korte taler, som tilsyneladende faldt godt i tilhørernes smag, derefter professor Glob's foredrag, ledsaget af lysbilleder, om hærvejen, og endelig nu sidst aftenen om Randers bys historie, hvor levende »kilder« — en nonne fra Frue kloster, en munk fra Gråbrødre kloster, den middelalderlige rådmand Jens, byfoged Niels Nielsen fra reformationstidens Randers, en Hornbækbonde fra o. 1700, Povl von Spreckelsens skrappe husholderske Bodil Steens og endelig en ung pige fra empiretiden af den kendte Bayslægt — trådte frem og fortalte om Randers på deres tid, idet kontorchef von Spreckelsen sammenkædede de forskellige beretninger ved indskudte forklaringer. Idéen til og æren for den aften tilkommer kontorchef von Spreckelsen, og når de mange mennesker, der var mødt, både fik noget at vide og morede sig, skal takken først og fremmest rettes mod ham.

Bagefter dette møde holdtes samfundets — lidet vel besøgte — generalforsamling. Efter årsberetning og regnskabsaflæggelse vedtoges en lovændring, hvorefter regnskabsåret ikke følger kalenderåret, men går fra 1. oktober til 30. september. Sognerådsformand Hans Qvotrup og overbiblio-

tekar Berthelsen genvalgtes som bestyrelsesmedlemmer, cand. pharm. Kellerup-Hansen genvalgtes som revisor, hvorimod læge Ahrentecht valgtes til revisor i stedet for kontorchef Jelvard, der efter eget ønske fratrådte, og hvem vi takker meget for godt arbejde for samfundet.

Professor Glob har sammen med en kreds af mænd oprettet »Jydsk arkæologisk Forening«, hvor medlemmer af samfundet kan optages som medlemmer til et nedsat kontingent. Samfundet har indmeldt sig som ordinært medlem for et årskontingent af 10 kroner.

Skønt papirpriserne er i stadig stigning, således at udgifterne til samfundets årsskrift, der jo vedblivende er vor fornemste opgave, er meget høje, har bestyrelsen ikke ment at kunne foreslå kontingentforhøjelse, men samfundets budget er meget spændt; det er nødvendigt, at flere mennesker indmelder sig som medlem — for øjeblikket har vi 585 medlemmer —, hvorfor jeg indtrængende anmoder medlemmerne om at agitere herfor.

Endelig vil jeg gerne opfordre alle, der ligger med historisk stof om Randers by eller amt, om at udarbejde det og indsende det til samfundets årbog — også kulturhistorisk stof fra vore bedste- og oldeforældres tid. Vi kan ganske vist ikke antage alt, dels må artiklens bonitet være tilstrækkelig, dels er årsskriftets omfang begrænset, og man bedes tage en evt. tilbagesendelse uden fortrydelse, men et forsøg er det værd. Er der f. eks. ingen, der ligger inde med stof — ikke blot minder, selv om der også kan indblandes sådanne, men regnskabsbøger, fakturaer, medhjælper-kontrakter etc. — til beskrivelsen af en gammel købmandsgårds liv? — Jo flere manuskripter, skriftudvalget har at vælge imellem, desto større chancer har vi for, at årsskriftet kan blive lødigt og varieret.

Så takker jeg til slut på bestyrelsens vegne medlemmerne for interesse i det forløbne år. Uden medlemmernes interesse er alt vort arbejde forgæves.

Vagn Riisager.

Harridslev, 15. november 1951.

REGNSKAB

for Tiden fra 1. Januar 1950 til 1. Oktober 1951

Indtægter:		Kr. ø.
Tilskud fra Undervisningsministeriet	1.200	00
Tilskud fra Amt og Kommuner	450	00
Tilskud fra Institutioner og Fonds	1.149	00
Kontingent og Salg af Aarbøger	4.804	11
Renteindtægter	136	20
Overført Kassebeholdning	432	56
	<u>8.171</u>	<u>87</u>

Udgifter:		
Lønninger, Honorarer m. v.	312	80
Forsikring	11	00
Udgifter ved Aarbøger	6.366	65
Møder, Annoncer, Kontorartikler, Kontingenter	601	48
Kassebeholdning at overføres	879	94
	<u>8.171</u>	<u>87</u>

Status pr. 1. Oktober 1951.

Aktiver:

Obligationer	1.000	00
Indestaaende i Banker og paa Postgiro	2.060	97
Kontingentrestancer	319	00
	<u>3.379</u>	<u>97</u>

Passiver:

Udestaaende Fordringer	319	00
Kapital	2.060	97
Legater: Redaktør Drøhse og Hustrus Legat	1.000	00
	<u>3.379</u>	<u>97</u>

Regnskabet revideret og fundet rigtigt.

J. Jelvard.

Knud Kjellerup Hansen.

NAVNELISTE

Ved Aage Sørensen

- Aagaard Hgd., Kjettrup S., 15.
Aalborg 99.
Aalsø, Djurs S.h., 65.
Aarhus 99, 114.
Aarhus Kapitel 25.
Aarhus Stift 16, 23, 24.
Aarhuseggen 29.
Aars, Aalb. Amt, 31, 32.
Aarslev, S.hald H., 112.
- Adelgade, Hobro, 106.
Aggersborg 111.
Agri, Mols H., 84.
Ajstrup, Vindblæs S., 12, 47.
Albæk, Støvring H., 115.
Albøge, Djurs S.h., 83.
Alheden 75, 82.
Allestrup, Gassum S., 8, 21.
Ancheren, Ancher P., Købmd.,
22, 23.
Andersen, Chr., i Brunde, 26.
Andersen, Chr., i Gassum, 25.
Andersen, I. M. Sahl, 94.
Andersen, Poul, i Nimdrup, 27.
Anholt 84 f, 90.
Asferg, N.hald H., 8, 25.
Assens, Falslev S., 12, 41.
Astrup, Skarresø S., 81, 82, 84.
Aving, S.hald H., 54, 113.
Axelsen, A., Kvotrupgd., 40.
- Bagerhuse, Tirstrup S., 74.
Balle, Barber, 100.
Banner, Niels Eriksen, 19, 20.
Barner, Sebber S., 38.
- Battrupholt, Nimtofte S., 54.
Bechmann, N. K., Præst, Gjerlev, 45.
Belov, H., Lensmd., Kalø, 56, 57.
Benderup, Abel Nielsdtr., 20.
Benderup, Anders, til Hvidsten,
6, 8.
Benderup, Anne Movridsdtr.,
Torluf Bilts, 16, 17.
Benderup, Anne Nielsdtr., 20.
Benderup, Christine M., 17.
Benderup, Else Christof. Seefelds, 20, 21.
Benderup, Inger Jepsdtr., i Suldrup, 15.
Benderup, J. Jensen, til Tustrup, 7.
Benderup, J. Poulsen, til Kvotrup, 6 f, 12, 15, 18.
Benderup, Joh. Nielsdtr., 20.
Benderup, Jørgen, til Kvotrup, 17, 19.
Benderup, Maren, 17.
Benderup, Movrids, til Kvotrup, 15, 16.
Benderup, Niels Movrids., til Skovbygd., 16 f, 18.
Benderup, Per, 14.
Benderup, Povl Jepsen, 15.
Benderup, Povl Vognsen, 15.
Benderup, Thor Jepsen, 7.
Benderup, Vogn Povlsen, 14, 15.
Bendsen, N., 36.
Berg, Chr., til Lyø, 14, 15.
Bildt, T., til Hassinggd., 16, 17.

- Bisholt, Skjolde, Glud S., 26.
 Bjergby, Borup S., 41, 47, 49.
 Bjerger Herred, Vejle A., 25.
 Bjødstrup, Bregned S., 72.
 Bjørnholm, Tirstrup S., se Høgholm.
 Blenstrup, Gjerlev S., 12.
 Blik, Maren, i Nørbækgd., 28.
 Bloch, Carl, 111.
 Borre, H., 112, 114.
 Borup, Støvring H., 37, 49.
 Brandenburg 77.
 Brandt, P., 36.
 Brask, Aage, til Christianslund, 22.
 Brask, C. I. H., til Kjellerup, 41.
 Brastrup, Borup S., 49.
 Bredstrup, Gl. Grenaa S., 24, 26, 27, 58, 59.
 Bregned, Ø.lisbjerg H., 79.
 Brendstrup A., Købmand, 107.
 Brorstrup Mølle, Sostrup Gods, 60.
 Bruhn, Ada, 94.
 Brun, P., til Hov Hgd., 5.
 Brunde, Skjolde S., 26.
 Bræmer Jensen, Guldsmid, 99.
 Brødløs, Mariager Lands., 29.
 Brøndstrup, Gjerild S., 61.
 Brønheide, Gl. Grenaa S., 56.
 Buch, A., Repræsentant, 100.
 Bugge, J. A., i Barmer, 38, 39.
 Bugge, L. A., i Borup, 37 f, 39.
 Bugge, M. C., Byskriver, 39.
 Bugge, N. L., 39.
 Bugge, P. L., 39.
 Bugge, Søren, 39, 40.
 Bugge, S. L., 38, 39.
 Bøjstrup, Otte, til Hungstrup, 9.
 Bønnerup, Hemmed S., 64, 65.
 Christensen, Guldsmid, 49.
 Christensen, A., til Dyrbygd., 9, 10.
 Christensen, L., i Brødløs, 29.
 Christensen, Lavrids Væbner, 15.
 Christensen, Peder, i Føvling, 26.
 Christensen, S., Bypost, 99, 105.
 Christian IV 19, 20, 56, 57.
 Clement Skipper 49.
 Cottorp, H. J., 29.
 Dal, Povl, i Kvotrup, 19.
 Djursaa 56, 57, 67.
 Djurs Nørherred 24 f, 27, 56 f, 85, 87.
 Djurs N.herred - S.herreds Provsti 113.
 Djurs Sønderherred 65 f 74, 83, 113.
 Dort, Elisabeth v. Ludv. Lorentzses 29, 30, 33, 35, 37.
 Draaby, Djurs S.h., 75, 76.
 Dronningborg, Støvring H., 42.
 Dronningborg Hgd. 95.
 Dronningborg Slot 20.
 Dronninglund, Aalborg A., 19.
 Dueholms Kloster, Mors, 9.
 Dyrbygaard, Gassum S., 8 f, 11, 14 f, 17, 21, 24.
 Dyrbyslægten Else Nielsdatter, Anders Christensens, 10.
 Dyrbyslægten, Jep Nielsen, 9 f, 11.
 Dyrbyslægten, Maren Jep, Benderups, 8, 10, 13 f, 15.
 Dyrbyslægten, Niels Jepsen, 10.
 Ebdrup, Djurs S.h., 83.
 Egebæk, Draaby S., 76.
 Egsmark, Draaby S., 75.
 Ehlers, J., 36.
 Elså, Mors, S.h., 9.
 Emmedsbo, Hemmed S., 83.
 Englandskrigen 44, 65, 85 f, 89.
 Eske, Præst, Gjerlev, 5.
 Estruplund, Rovsø H., 82, 113.
 Faarup, N.hald H., 8, 25, 28.
 Fabricius, de Tegnagel Pouline, Johs. Sehesteds, 73, 74.
 Falslev, Onsild H., 95.
 Falsterbo, N. C., Præst, V. Hornum, 31.
 Fannerup Mølle, Ginnerup S., 60.
 Favrskov Hgd., Lyngaa S., 22.
 Feldballe Djurs, S.h., 68, 83.

- Ferke, L. K., til Stangerum, 14.
 Fiil, M., Kromand, 48.
 Fiskerhuset, Lyngsbækgd., 76.
 Fjellerup, Djurs, N.h., 59, 60.
 Fladholt, Gd., Understed S., 19.
 Flamsted, Gunderup S., 17.
 Flose, Virring S., 83.
 Framlev, Aarhus A., 15.
 Fredericia 99.
 Frederik II 17, 18, 84.
 Frederik III 24, 27.
 Frederik VI 65.
 Friis, Kammerrd., 34, 36.
 Friis, Oluf, til Gjesinggd., 9.
 Frijs, Mogens, Rentemester, 22,
 27, 29.
 Frijnsborg, Hammel S., 22, 23.
 Fritz, Sv., 11.
 Fræer, Hellum H., 18.
 Frænkel, B., Købmd., Viborg,
 106.
 Frænkel, J., Købmd., Hobro,
 106, 108.
 Fuglsang, Aalsø S., 66, 67.
 Fuglslev, Djurs., S.h., 70.
 Fussingø Hgd, Aalum S., 96 f.
 Fyn 38.
 Fynske Regiment 32.
 Fyrkat Mølle, N.onsild S., 110.
 Føvling, Tyrsting H., 23.
- Gademølle, Tvede S., 43.
 Galten, Galten H., 114.
 Gl. Estrup, Favsing S., 54.
 Gammelhave, Fussingø, 96.
 Gl. Sogn, Grenaa, 56.
 Gassum, N.hald H., 25, 48, 49.
 Giese, Fr., 36.
 Gislum Herred, Aalb. A., 7, 15,
 32.
 Gissel, Søren, 83.
 Gjerild, Djurs., N.h., 60, 63, 92.
 Gjerlev, Gjerlev H., 5, 39, 45.
 Gjern Herred, Aarhus H., 26.
 Gjesing, S.hald H., 54.
 Gjesinggaard, Tvede S., 9.
 Glarhytten, se Hytten, Gles-
 borg S.
 Glesborg, Djurs., N.h., 61, 62,
 83.
- Glenstrup, N.hald H., 111.
 Glovdal, Ommersyssel, 50.
 Glud, Bjerger H., 26.
 Graaskegaard, Tirstrup S., 74.
 Grate Hede 48.
 Gravlev, Fuglslev S., 70.
 Grenaa 65 f, 67, 85.
 Grenaa Mølle 56 f, 58.
 Grove, P. J., Toldforvalter, 84.
 Gudena 94.
 Gundelach, Frantz, 98.
 Gunderup, Svenstrup S., 22.
 Gyldenstjerne, M., til Aagd.,
 15.
- Hads Herred, Aarhus A., 16.
 Hadsund 44, 46.
 Haldum Præbende 27.
 Halekjær, Gassum S., 48.
 Hald, N.hald H., 43 f, 47, 50.
 Hallendrup, Albøge S., 83.
 Handest, Glenstrup S., 15, 40.
 Handrup, Draaby S., 75, 76.
 Hans, Konge, 8, 10, 14.
 Hansen, Jac., i Stovrup, 26.
 Harbo, Johs., 13.
 Harbo, J. P., til Lille Torup, 14.
 Hardenberg Reventlow, Chr.,
 til Kalø, 77, 78.
 Harlev, Framlev H., 16, 17.
 Harridslev, Støvring H., 42,
 115.
 Haslum, Galten H., 6, 114.
 Hassinggaard, V. Hassing S.,
 16.
 Hastrup, Spentrup S., 12, 25,
 28, 29, 47.
 Havnø Hgd., Visborg S., 7.
 Hedegaard, Nørager S., 83.
 Hegedal, Jep, til Kjellerup, 10.
 Hegedal, Fjellerup S., 60.
 Hellum Herred, Aalborg A., 7,
 17, 20.
 Hem, Onsild H., 5 f, 31.
 Hemmed, Djurs., N.h., 63, 64,
 83, 113.
 Henriksen, Jep, til Assens, 12,
 14.
 Hessel Hgd., Aalsø S., 58, 65,
 66.

- Hevring, Ørsted S., 83.
 Hevring Mølle, Estruplund S., 82.
 Himmelkold, Mariager, 49.
 Himmeryssel 7, 15, 47.
 Hindsted Herred, Aalborg A., 14.
 Hjersing, J. P., 112.
 Hjørnekjær Mølle, Tvede S., 43.
 Hobro 111.
 Hobroegnen 107.
 Hobro Museum 106 f, 110.
 Hobro Runesten 108, 109.
 Hoed, Djurs., S.h., 84.
 Holbæk, Røvsø H., 44, 82.
 Holsten, Baron, Schilden, 115.
 Hornbæk, S.lyng., 40, 94.
 Horsens 92, 99, 104, 105.
 Hovedskov, Græstrup S., 26.
 Hovedstrup, se Rødstenseje.
 Humlebæk, Asminderød S., 84.
 Humleløkken, Anholt, 90.
 Hviding, Vorning S., 95.
 Hvidsten, Gassum S., 6, 7, 47, 48.
 Hvidvedgaard, Torsager S., 80.
 Hvilsager, S.hald H., 53.
 Hyphof, Joh., Præst, Mariager, 31, 36, 39.
 Hytten, Glesborg S., 83, 84.
 Høbjerg, Aalsø S., 65 f, 68.
 Høg, C., til Fladholt, 19, 21.
 Høg, Maren Niels Bendsens, 19, 20.
 Høg, Sofie Niels Banners, 19.
 Høgholm Hgd., Tirstrup S., 8, 9, 72, 74.
 Højagergaard, Falslev, 95.
 Hørning, S.hald H., 113.
 Høyer, A. H., til Østergd., 33.
 Ibsen, Anders, i Kvotrup, 27.
 Ilshøj, Ø. Tørslev S., 43.
 Ingeborg, Fru, Munk Jensens, 12.
 Jennum, Spentrup S., 25, 49.
 Jensen, Chr., Præst, Gjerild, 63.
 Jensen, Chr. A., Magister, 91.
 Jensen, Niels, i Stovrup, 26.
 Jensen, Rasm., i Nimdrup, 27.
 Jensen, V., i Taastrup, 25.
 Jepsen, Mikkel, i Raaby, 11.
 Jernskjæg Slægten 16.
 Jespersen, J. Murermeister, 43.
 Jomfru Marie 91.
 Jonsen, A., til Skrødstrup, 5.
 Justesen, Birkefgd., Anholt, 87.
 Jørgensen, N., i Stovrup, 26.
 Jørgensen, S., i Føvling, 26.
 Jørsby, Mors, N.h., 9.
 Kaasdammen i Hem 6.
 Kallager, Chr., til Mejlgd., 61.
 Kalø Slot 9, 63.
 Kalø Ladegaard 77.
 Kare, Holbæk S., 82, 83.
 Karl Gustaf 84.
 Kastbjerg, Djurs., N.h., 62.
 Kastbjerg, Gjerlev H., 45, 47.
 Kastbjerg Aadal, Ommersyssel, 6, 9, 45, 48, 50.
 Katholm Hgd., Aalsø S., 65, 67, 68.
 Kattegat 59, 65, 66.
 Kejserkrigen 21.
 Kirkedal, Hobro Købst S., 110.
 Kirketorvet, Randers, 99.
 Kjellerup, Svenstrup S., 7, 10, 14, 18, 21, 23, 36, 41, 48 f, 51.
 Kjær Herred, Aalborg A., 16.
 Kjærby, Gjerlev H., 49, 50.
 Knejsted, Ø. Tørslev S., 43.
 Knudsen, Peder, i Kovsted, 24.
 Kolding 99.
 Kolind, Djurs, S.h., 113.
 Kollerup Hgd., Hadbjerg S., 12.
 Kgl. Porcelainsfabrik 113.
 Koved, S.hald H., 54.
 Kovsted, N.hald H., 24, 47.
 Krag, Hoff Palle, til Ryum, 68.
 Kristian IV 19, 20, 56, 57.
 Krogerup, Asminderød S., 84.
 Krogsvang, i Taastrup, 68.
 Krumpen, Jørgen, til Trudsholm, 12.
 Kruse, Christof., til Kjellerup, 14.

- Kruse, Peder, 18.
 Kukkerhuse, Glesborg S., 61, 65.
 Kvisthuse, Ørum S., 65.
 Kvotrup Hgd., Hem S., 5 f, 41.
 Kølne 91.
- Laen, Glesborg S., 83.
 Langballe, E. O., Købmand, 95.
 Langballe, O. E., ORS., 94.
 Laurbjerg, Galten H., 114.
 Laurids, Præst, Aars, 32.
 Lauridsen, Rasm., i Bredstrup, 27.
 Laursen, Søren, 24.
 Lem, Støvring H., 44.
 Lere, Svenstrup S., 49.
 Leschle, Antonette S. E., Nicolaj Lorentzes, 31, 32.
 Leschle, Johanne E., 32.
 Leschle, M. E., Major, 31.
 Leschle, Ph. E., Løjtnant, 32.
 Leth, Jens, Kvotrup, 40.
 Leth, P., i Hornbæk, 40.
 Lille Torup, Ulbjerg S., 14.
 Liltved, Favsing S., 55, 56.
 Lindbjerg, Harriidslev S., 43.
 Lindenborg Hgd., Blenstrup S., 18.
 London 99.
 Lorentz, Anne E., P. Movridsens, 31.
 Lorentz, Eva M., Johan Hypohofs, 31.
 Lorentz, N., til Rammegd., 31, 33, 36, 38.
 Lorentz, N. N., A. H. Høyers, 33.
 Lorentz, Ludv., til Kvotrup, 23, 29, 39.
 Loria, Ludv., Stentrykker, 104.
 Lundehøj, Vindblæs S., 46.
 Lundegaard, N., Broby S., 38.
 Lunov, Lars, til Kollerup, 12.
 Lübeck 32.
 Lykke, Mette Otte, Bjøstrup, 9.
 Lyngby, Djurs, S.h., 71.
 Lyngsbækgaard, Draaby S., 75, 76.
 Lystrup, Vindblæs S., 14, 47.
 Løvenholm Hgd., Gjesing S., 62, 63, 83.
- Løvet, Græstrup S., 27.
 Løvschal, N., Hvidtvedgd., 81.
- Maase, H. F. R. v. d., 86 f, 88.
 Maren, Jens Harbos, 13.
 Maren Tomesters Kilde 42.
 Mariager 31, 32, 38 f, 50.
 Marie Magdalene S., S.hald H., 83, 113.
 Marsbjerg, Gd., Ramme S., 31.
 Marsvin, P., til Trudsholm, 39, 40.
 Martens, H. A., Sandflugtskommis., 52 f, 90.
 Mejlgaard, Glesborg S., 60 f, 63, 83.
 Mellerup, Støvring H., 42, 43, 50.
 Mesballe, Skarresø S., 81, 82.
 Midtbjerge, Svenstrup S., 49.
 Mikkelsen, Jens, i Blenstrup, 11.
 Mikkelsen, Jens, til Hastrup, 12.
 Mikkelsen, Jens, til Kragelund, 12.
- Mogenstrup, Nimtofte S., 62.
 Mols Herred 75 f, 77, 84.
 Mors 9, 20.
 Mostrup, Hald S., 50.
 Moustrup Mark 25.
 Movridsborg 31.
 Movridsen, Jost, 17.
 Movridsen, P., 31.
 Munk, J. M., til Visborggd., 14.
 Munk, M. J., 12.
 Munkholm, Barber, 41.
 Mumme, J. M., Guldsmed, 94.
 Møgelhøj, Kastbjerg S., 45, 47.
 Mølgaard, Havbro S., 31, 32.
 Møllerup, Feldballe S., 68.
 Mønsted, Godsforv., Gl. Estrup, 55.
 Mønsted, N. S., Lyngsbækgd., 76.
 Mønsted, O., til Hessel, 65, 67.
 Mørck, Anne, Povl Behrs, 53.
 Mørke, Ø.lisbjerg H., 79.
- Napoleon 65, 67.
 Nationalmuseet 96, 110.
 Nebstrup, Vindblæs S., 47.
 Nederhornbæk, Hornbæk S., 94.

- Niels, Præst, i Hem, 19.
 Nielsen, A., Litograf, 104.
 Nielsen, Aug., Roslev, 113, 114.
 Nielsen, Chr., i Asferg, 25.
 Nielsen, Chr., i Gassum, 25.
 Nielsen, Jais, 113.
 Nielsen, Jens, i Storenoer, 26.
 Nielsen, Jep, i Dyrby, se Dyrby-
 slægten.
 Nielsen, N., i Løvet, 27.
 Nielsen, Søren, i Faarup, 25, 28.
 Nielsen, Søren, i Føvling, 26.
 Nimdrup, Græstrup S., 27.
 Nimtoft, Djurs, N.h., 62, 63.
 Nonneholt, Mariager, 49.
 Norn, O., Dr. phil., 96 f, 98.
 Northausen, Thüringen, 31.
 Norup, Vindblæs S., 12.
 Nymølle, Hem S., 41.
 Næs Hgd., se Lindenborg.
 Nødager, Djurs, S.h., 71, 72, 113.
 Nødenæs Fæрге, Udbynder S.,
 46.
 Nørager, S.hald H., 83.
 Nørbæk Hgd., Nørbæk S., 28.
 Nørhald, Gjerlev, Onsild Herre-
 ders Provsti, 111.
 Nørkilde i Hald 45.
 Nørrelyø, Gd., 15.
- Odense 22, 99.
 Onsild Bro 12, 13.
 Olsen, Rasm., Hvidtvedgd., 81.
 Overgaard, Udbynder S., 46.
 Ovsgaards Vold, Sem S., 6.
- Palle, Præst, i Hem, 5.
 Parsberg, Oluf, til Svenstrup
 Hovgd., 21.
 Passau, Tyskland, 94.
 Pedersen, Anders, i Skarresø,
 81.
 Pedersen, Chr., i Asferg, 25.
 Pedersen, Chr., i Hastrup, 25.
 Pedersen, J., i Skanderup, 26.
 Pedersen, Mikkell, i Tørslev, 8.
 Pedersen, Mogens, i Faarup, 25.
 Pedersen, Niels, i Hvidsten, 48.
 Pedersen, Peder, i True, 25.
 Pedersen, Søren, i Nimdrup, 27.
- Pindstrup, Marie Malene S., 83.
 Plovmands Kilde, Svenstrup S.,
 49.
 Pors, Else C. von Stolzig's, 32.
 Poulsen, Morten, 18.
 Præsten i Gislum 32.
 Præsten i Snedsted 32.
 Præsten i Skørping 18.
- Raaby, Gjerlev H., 11, 43.
 Rammegaard Hgd., Ramme S.,
 31, 33.
 Ramten Mølle, Ørum S., 60.
 Randers 8, 9, 20, 22, 42 f, 44,
 46 f, 50.
 Randers Bypost 99 f, 105.
 Randers Centralsygehus 95.
 Randers Fjord 42 f, 44, 52.
 Randers, Fladbrovej, 40.
 Randers, Hadsund Landevej, 44.
 Randers Havnevæsen 52.
 Randers Helligaandskloster 92.
 Randers Kommune 96.
 Randers, Mariagervej, 40, 47, 51.
 Randers, Mellerup-Udbyhøjvej,
 42 f, 44.
 Randers, St. Mortens Kirke, 91,
 113.
 Randers Museum 91 f, 105, 114,
 115.
 Randers Skipperlav 94.
 Randers Amtsavis 46.
 Randers Amts Kirker 11 f, 115.
 Randers Amts Landeveje 42 f,
 51.
 Randers Amts Sandflugt 52 f,
 90.
 Randrup, P., Kaagfører, 100.
 Rantzau, C. D., Løvenholm, 63.
 Rasmussen, Th., Kromand, 43.
 Reedtz, Sofie, Peder Marsvins,
 40.
 Reformationen 92.
 Revsnæs Hgd., Komdrup S.,
 20, 21.
 Rimsø, Djurs, N.h., 83.
 Rinds Herred, Viborg A., 14.
 Ring, Jens, Skovfoged, 62.
 Ringsted Kloster 21.
 Roed, Abel, Christen Høgs, 19.

- Rodsten, Anne, Axel Urnes, 22.
 Rodstenseje, Odder S., 16, 17.
 Rosenberg, Johs. F., 104, 105.
 Rosenkrantz, E. Ottesen, 8, 9.
 Rosenkrantz, O. Nielsen, 8, 9.
 Rosenørn, M. P. O., 68.
 Roslev, Harre H., 113, 114.
 Rosted, J. C., 32.
 Rostgaard, Hans, til Krogerup, 84, 86.
 Rostrup, Sofie, Mads Sandbergs, 114.
 Rostved, Torsager S., 78, 80.
 Rovsø Herred 52, 53, 82, 112, 113.
 Rovsø Sønderhald Herreders Provsti 112, 113.
 Rud, Galten H., 92, 94, 115.
 Ryumgaard, Marie Malene S., 64, 68.
 Røjnbæk, Ing., Konservator, 112.
- Salling 33.
 Sandberg, Mads, til Løjstrup, 114.
 Sct. Anna 91.
 Sct. Barbara 91.
 Sct. Knuds Kilde 49.
 Sct. Laurentius 91.
 Sct. Morten 91.
 Sct. Mortens Kilde 43.
 Sct. Mortens Kirke 92, 113, 114.
 Sct. Nicolaus 91.
 Sct. Nielses Kilde 43.
 Sct. Søren 91.
 Sct. Ursula 91.
 Sandskoven, Torsager S., 78.
 Saxild, Fyrinspektør, 85, 86.
 Schæferhuset, Gjesing S., se Skoffergaarde.
 Schwensen, Chr. Trudsholm, 46, 47.
 Sebberkloster Hgd., Sebber S., 38.
 Secher, J. Mørch, til Skaføgde, 53, 54.
 Secher, N. T., til Østergd., 60.
 Seefeld, Christof., til Revsnæs, 20.
 Seefeld, Enevold, 21.
 Seefeld, J., Lensmd., Ringsted, 20, 21.
 Seefeld, Sofie, Axel Billes, 44.
 Seefeld, V., til Revsnæs, 7, 21.
 Sehested, Generalinde, se Tengnagel.
 Sehested, Chr. T., Lensmd., Kalø, 58, 63.
 Silkeborg 111.
 Simonsen, P., Præst, Ødum, 25.
 Skader, S.hald H., 113.
 Skaføgaard, Hvilsager S., 53.
 Skagen 85.
 Skanderup, Gjern H., 26.
 Skarregaard, Sejerslev S., 20.
 Skarresø, Ø.lisbjerg H., 81, 82, 84.
 Skeel, Albert, Lensmd., Kalø, læs Jørgen.
 Skeel, Albert, til Fussingø, 96.
 Skeel, Jørgen, Lensmd., Kalø, 57, 63.
 Skeel, Grevskabet, 67 f, 61, 63.
 Skibsgyde, Hem, 6.
 Skindbjerg, Gd., Skørping S., 17, 18.
 Skjellerup, Onsild H., 108.
 Skjolde, Bjerger H., 25.
 Skjærvad Mølle, Ginnerup S., 60.
 Skjærspø, Draaby S., 75, 76.
 Skjørping, Helligum H., 18.
 Skoffergaarde, Gjesing-Koved S., 54.
 Skovgaard, Joakim, 111.
 Skovgaard, Joh. Tom., 111.
 Skovgaarde, Nørager S., 83.
 Skovbygaard, Skovby S., 16, 17, 20.
 Skram, N., Lensmd., Dronningborg, 20.
 Skramsø Mølle, Tirstrup S., 53, 72 f, 74.
 Skrædder Mikkell, i Tørslev, 8.
 Skrødstrup, Hem S., 5, 6, 41.
 Snedsted, Hassing H., 32.
 Sorø 94.
 Sosttrup, Gjerild S., 92.
 S. P., Teglblændermærke, 98.
 Spentrup, N.hald H., 25, 49, 50.

- Spreckelsen, P., von, 96.
 Stabrand, Nødager S., 72.
 Stangerum, Dalbyover S., 14, 45
 Steen, Chr., til Hovedstrup, 17.
 Steen, Erik, til Taastrup, 16.
 Steen, Else, Movrids Bende-
 trups, 15 f, 17.
 Steenberg Sandflugtskommis.
 59 f, 62, 74, 76, 80.
 Steman, Amtmd., 89.
 Stenbech, Joh., til Kjellerup, 36.
 Steen Blichers Plantage 50.
 Stenvad, Ørum S., 65.
 Stolzig, Cat. M., Knud Falster-
 bos, 32.
 Stolzig, C. D. von, til Mølgd.,
 31, 32, 38.
 Stenor, Malling S., 26.
 Stovrup, Skjolde S., 26.
 St. Sjørup, Estrupld. S., 82.
 Strands, Vistoft S., 76.
 Strømmen 102.
 Støtterup, Farsø S., 15.
 Støvring, Galter Herreder, 42,
 113 f, 115.
 Støvringgaards Kloster 43.
 Svenborg 99.
 Suldrup, Hornum H., 15.
 Sundvejen, Ommersyssel, 47.
 Svartea 17.
 Svenskekrigene 21, 24, 84, 85.
 Svenstrup, Onsild H., 21, 22, 36.
 Sydehilde, Svenstrup S., 49.
 Syvaarskrigen 19.
 Sødring, Gjerlev H., 44.
 Søgaard, Gassum S., 50.
 Sønderbjerg, Anholt, 89.
 Sønderhald Herred 53 f, 56, 112,
 113.
 Sørensen, Aage, i Mellerup, 4
 Sørensen, Anton, i Kvotrup, 41.
 Sørensen, Jens, i Nymølle, 41.
 Sørensen, Morten, i Jennum, 25.
 Sørensen, Nicolaj, i Kvotrup, 41.
 Sørensen, Niels, i Skjolde, 25.
 Sørensen, Niels, i Terp, 24.
 Sørensen, Rasmus, i Glud, 26.
 Sørensen, S., Amtsskriver, 33,
 34.
 Sørensen, Terkel, i Bredstrup,
 26.
 Taanum, S.lyng H., 47.
 Taastrup, Feldballe S., 68 f, 72.
 Taastrup, Harlev S., 16.
 Taastrup, Ødum S., 25.
 Tengnagel, Povline, Fabri., 73,
 74.
 Terp, Kovsted S., 24.
 Termansen, N. J., Konservator,
 112.
 Thagaard, H. P. M., 90.
 Thagaard, L., 58.
 Thiset, A., Arkivar, 6, 9, 15.
 Thisted 32, 58.
 Thomsen, Edv., 112.
 Thundboe, Fyrinspektør, 90.
 Tirstrup, Djurs, S.h., 72, 74.
 Torsden, Jep, til Kvotrup, 7.
 Torsager, Ø.lisbjerg H., 77 f, 81.
 Torstensen, F., Præst, Aalsø, 65.
 Torup, Vistoft S., 76
 Treaa Mølle, Glesborg S., 61, 62.
 Trearskrigen 72.
 Trevolden, Gassum S., 48.
 Trolle, til Møllerup, 68.
 Trudsholm, Kastbjerg S., 39, 46,
 47.
 True, Svenstrup S., 22, 25.
 Trælleborg 111.
 Tustrup Hgd., Fræer S., 7, 17,
 19 f, 21.
 Tustrup, Nørager S., 83.
 Tvede, N.hald H., 9, 43.
 Tøjhusmuseet 94.
 Tørslev, Ommersyssel, 8.
 Udbyhøj Nord, se Vasehuse.
 Udbyhøj, Udby S., 52, 53.
 Udbyhøj Ferge 44.
 Ulbjerg, Rinds H., 14.
 Uldall, K., Inspektør, 48.
 Ulfeldt, Korfits, 21.
 Ulholm, Voldsted, Gassum S., 6.
 Ulstrup, Feldballe S., 83.
 Understed, Dronninglund H., 19.
 Urne, Anne Jørgen, Seefelds,
 21.
 Urne, Axel, til Kjellerup, 7, 21,
 22.
 Vasehuse, Raaby S., 44.
 Veddum, Hindsted H., 14.

- Wedersøe, Chr., Kromand, 46.
 Vejlager, Spentrup S., 49.
 Vejlbj, S.hald H., 83.
 Vejle 99.
 Velling, J., Højagergd., 95.
 Vesteralling, S.hald H., 112.
 Vesterøgtland 109.
 Vestertørslev, N.hald H., 25.
 Wiborg, E., Sandflugtsinspekt.,
 53, 87.
 Viborg 99, 105, 106.
 Viborghuset, Marie Malene S.,
 83.
 Wichmann, Bertel, i Odense, 22.
 Wiffert, Korfits, til Næs, 18.
 Wiffertsholm, Solbjerg S., 21
 Vindblæs, Gjerlev H., 45 f, 47,
 95.
 Virring, S.hald H., 83.
 Visborggaard, Visborg S., 12, 14.
 Vistoft, Mols H., 76, 77.
 Vivild, S.hald H., 83, 113.
 Voldum, Galten H., 115.
 Volsted, Fleskum H., 18.
 Vore, Rovsø H., 112.
 Wærum, Birkefoged, Kalø, 53,
 77, 78.
 Wærum, Galten H., 6.
- Ydun, Fabrik, Randers, 104.
 Zachariassen, Z. K., Arkitekt,
 107, 110.
 Æbeltoft 82.
 Ærkedegnens Gods i Galten H.
 25.
 Ødum, Galten H., 25.
 Øksenmølle, Tirstrup S., 73, 74.
 Ølst, Galten H., 115.
 Øresund 84.
 Ørrild, Faarup S., 8.
 Ørsted, Rovsø H., 83, 112.
 Ørum, Djurs, N.h., 60, 65.
 Ørum, Galten H., 115.
 Østeralling, S.hald H., 113.
 Østerballe, Hoed S., 84.
 Østerbro, Mellerup, 42.
 Østergaard, Aasted S., 33.
 Østergaard, Fjellerup S., 59.
 Østerlisbjerg Herred 77 f, 82, 84.
 Østertørslev, Gjerlev H., 43.

INDHOLD

Arkivar <i>N. P. Glerup</i>, Randers:	
Hovedgaarden Kvotrup	Side 5
Forfatter <i>Chr. Heilskov</i>, Addit:	
Randers Amts gamle Landeveje	-- 42
Forfatter <i>Anthøn Fuglsang</i>, København:	
Randers Amts Sandflugts Historie	— 52
Kontorchef <i>Povl v. Spreckelsen</i>, Randers:	
Fra Randers Museums Arbejdsmark	— 91
Læge <i>Anders Jensen</i>, Hobro:	
Hobro Museum.....	— 106
Større Arbejder ved Randers Amts Kirker.....	— 111
Meddelelse til Læserne	— 116
Regnskab	— 118
Navneliste	— 119
